מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · מתנות כהונה

מתנות כהונה על שיר השירים רבה

רבי יששכר בער

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מתנות כהונה על שיר השירים רבה

רבי יששכר בער

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מתנות-כהונה-על-שיר-השירים-רבה/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרשה א 5
פרק א 5
פרק ב 11
פרק ג 17
פרק ד 18
פרק ה 21
פרק ו 22
פרק ז 24
פרק ח 25
פרק ט 26
פרק י 28
פרק יא 29
פרק יב 29
פרק יג 30
פרק יד 30
פרק טו 31
פרק טז 32
פרק יז 32
פרשה ב 33
פרק א 33
פרק ב 34
פרק ג 35
פרק ד 36
פרק ה 36
פרק ו 39
פרק ז 39
פרק ח 40
פרק ט 40
פרק יא 41
פרק יב 41
פרק יג 41
פרק יד 42
פרק טו 43
פרק טז 44
פרק יז 45
פרשה ג 46
פרק א 46
פרק ד 46
פרק ו 48
פרק ז 49
פרק ט 50
פרק י 50
פרק יא 52
פרשה ד 52
פרק א 52
פרק ג 53
פרק ד 53
פרק ה 57
פרק ו 58
פרק ז 58
פרק ח 59
פרק ט 61
פרק י 61
פרק יא 61
פרק יב 62
פרק יד 64
פרק טו 65
פרק טז 65
פרשה ה 65
פרק א 65
פרק ב 66
פרק ג 66

פרק ה 66
פרק ו 67
פרק ז 67
פרק ט 67
פרק יא 67
פרק יב 68
פרק יג 68
פרק יד 69
פרק טו 70
פרק טז 71
פרשה ו 72
פרק א 72
פרק ב 72
פרק ד 72
פרק ה 73
פרק ו 74
פרק ח 74
פרק ט 74
פרק י 75
פרק יא 75
פרק יב 76
פרשה ז 77
פרק א 77
פרק ב 77
פרק ג 78
פרק ה 79
פרק ו 80
פרק ז 80
פרק ח 81
פרק ט 82
פרק י 85
פרק יא 85
פרק יב 85
פרק יד 85
פרשה ח 86
פרק א 86
פרק ב 86
פרק ה 86
פרק ו 87
פרק ז 87
פרק ח 87
פרק ט 87
פרק י 89
פרק יא 90
פרק יב 90
פרק יג 90

פרשה א

פרק א

שיר השירים. יום ניבול כו'. כל זה בבראשית רבה פר' פ"ז פירשתיו אכן קצת באופן אחר:

וזיבול. זיבול לשון בזיון וזבל ובמסכת עבודת כוכבים פרק קמא משמע כן בפירש"י ושם פירשו התוס' שהוא כמו זיבוח ומייתי ראיה מירושלמי דברכות דאיתא התם הרואה מקום שמזבלין שם לעבודת כוכבים יאמר זובח לאלהים יחרם:

של נילוס. בבראשית רבה פרשה פ"ז פירשתיו:

וסירסו. והלך חשכים בלא בנים ועיין עוד מזה בראשית רבה פרשה פ"ז:

ה"ג קדש חול וחול קדש אלא כו'. וכן הוא בילקוט משלי ופי' אין נכון לפרש החשך על יתרו והמלוכה על פרעה:

ויהי חשך אפלה. בילקוט משלי גרס שנאמר ובתחפנחס חשך היום:

במלאכתו של הקב"ה. בתורה הכתובה באצבע אלהים:

ואני איני מעלה כלום. כי איש עני היה כדאמרינן בעלמא וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת:

בחורבה של עירו. במדרש קהלת לא גרס ליה והוא פירוש על מדברה של עירו:

וכרכמה. לשון כרכום כלומר צבעה ובילקוט משלי הגי' נשתנת וכן בריש מדרש קהלת:

הרי עלי. כמו תהא עלי ואולי שצ"ל כך:

מאה זהובים. בריש מדרש קהלת גרס נ' סלעים:

ולא מצא. לא מצא פועלים באותה שעה ובריש מדרש קהלת הגירסא נשתנה:

ה' סלעים. והיו לו חמשה סלעים לתת להם:

בא המעשה כו'. לקמן בקהלת יש שהלך שם לשאול בשבילם:

ה"ג עם המלאכים וקראו עליו המקרא הזה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב קרי ביה לפני מלאכים:

זריז כו'. לקמן מסיים לפני מלכים כו':

נמצא מיופה כו'. שהרי בנין ב"ה נגמר רק בז' שנים ובנין ביתו לא נגמר עד אחר י"ג שנים:

ואפי' רוחות כו'. עיין מזה סוף ספר שמות:

ואפי' מלאכי שרת. וזהו לפני מלכים יתיצב קרי ביה מלאכים ואולי הכוונה כמו שדרשו חז"ל בפ' חלק בגמ' ג' מלכים ועיין שם ובבמדבר רבה פרשה י"ד וכן משמע לקמן:

בנה בניתי. משמע בנין בנוי וה"ג בהדיא בשוחר טוב וזהו ע"י שהמלאכים היו מסייעין אותל הרי הוא בנוי כבר:

ה"ג בבמדבר רבה פ' י"ד ובילקוט מלכים מאליו היה נבנה אבן שלמה כו'. בפ' נשא גרסינן האבן מסעת את עצמה:

הדימוס. שורת בנין של אבנים:

וכי אבנים יש. שבבל הוא בירודו של עולם ועיין מזה באיכה רבה בפסוק בחורים טחון נשאו:

בכבודו של ממ"ה. בבנין ב"ה:

מלכי תורה.עם הצדיקים וכדמפרש ואזיל ונקראו הצדיקים מלכים כד"א בי מלכים ימלוכו ולא היה נמנה עם חבורה שאין להם חלק לעולם הבא:

בשעה שנמנו כו'. כל זה הוא בפ' חלק ובבמדבר רבה פ' י"ד:

לצרף גרסי':

ה"ג בילקוט שמואל כולהון יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה צדיק מוליד צדיק יש לו מקרא ויש לו משל מקרא דכתיב תחת אבותיך יהיו בניך משל סרכא כו':

סרכא דאקים כו'. לפי הענין סרכא הוא מין אילן תאנה והמשל בפי הבריות הסרכא מקים ומעמיד תאנה כלומר מטוב יצא טוב:

חיפושיתא. מין שרץ שקורין שקרפיון ועיין בערוך ערך קרץ:

קרצי. הוא שרץ רעה ממנה:

ה"ג מרביון ולא דמין להן. ופי' מולידין שאינם כמותם ומגדלין בנים שאינם דומין להם:

הנעצוץ. מין אילן רע וברוש הוא אילן חשוב ובנין ב"ה יוכיח:

מן סניא כו'. מן הסנה יוצא ורד:

אווגיטוס. אדון מיוחס כמו אבגינוס ועיין במדרש רות בפסוק ושם האיש אלימלך:

היסודות. של ב"ה ועיין במס' מכות בפ' אילו הן הגולין:

בית אבי וגו' גרסי'. ה"ג ויקם דוד המלך על רגליו ופסוק הוא בדברי הימים א' כ"ח ודייק מדכתיב והכינותי לבנות מלשון בסיס וכן והוא היסוד:

ה"ג אך כל הבל כל אדם נצב סלה:

ה"ג הואיל ואת מקישו מכל צד:

אף זה כיוצא בו. והא ראיה ששרתה עליו רוח הקדש כדמפרש ואזיל:

מחכים עליו. מודיע את חכמתו אל הבריות וכדמפרש ואזיל פומיה מורה עליו או פירושו מתוך שהוא מוציא החכמה מפיו הוא מוסיף חכמה ועומד על שרשה וכדמפרש ואזיל:

לקח שהוסיף כו'. בילקוט משלי הגי' נשתנת וע"ש:
עילהו. העלה והגביה אותו למעלה ראש:
מאן דקרא כו'. מי שקורא מקרא ומבקש ללמוד וכן מי ששונה משניות ומבקש ללמוד הוא בא אליו נמצא שהוא היה התייר של החכמות כולן ובמדרש קהלת בפסוק ונתתי את לבי לדרוש מוכיח שהוא כן ולשון טבוואות משמע שהוא היה דורש וחוקר אחר כל יודע ספר למען ילמד הוא ממנו וכמו שאמר אביו מכל מלמדי השכלתי והכי מוכח גי' הילקוט:
לתור ולהותיר. דרש לתור כמו להותיר ועיין במדרש קהלת:
פייטנא. הבקי לעשות חרוזות ופיוטים:
כד עביד כו'. כשעושה חרוזות בסדר אלף בי"ת לפעמים שהוא מסיים בתי"ו ולפעמים שאינו מסיים אותו אבל שלמה עשה חרוזות ומשל שלו ועשה חמשה אותיות יותר עליהן והכי גרס ג"כ במדרש קהלת:
ה"ג ויהי שיורו של אלף ובילקוט מלכים דייק ליה מדלא כתיב שירה:
שיורו של אלף. ה"ג ג"כ בילקוט משלי וצ"ל פי' אלף אלף בית כלומר על האלפא ביתו"ת הותיר ה' ובמדרש קהלת ובילקוט מלכים ובתנחומא פרשת חקת הגי' נשתנת:
תורמסין. מין עשב מר מאד ונאכל ע"י תקון וע"ע ערך תורמוס:
איללת. דרשת וחקרת מלשון מרגלים תרגום של מרגלים מאלליא:
דוגמא. דמיון ומשל להבין על ידו תוכן העניינים כדאמרינן בעירובין אגמריה בסימנין טעמא ואסברוהי בדדמי ליה:
מפקעת. עץ קטן ועגול שהאורגים גוללין עליו הערב:
לחורשא. יער תרגום חורשא:
ולא היה אדם כו'. מפני עובי הסבכים והאילנות:
וכסח. וקצץ ולשון כסח נופל עליו כמו תזמור על הכרם ותבצור על הענבים וכן כל א' וא' לשונו עליו:
ה"ג כך שלמה כו':
וספק לה. וקשר חבל בחבל עד שהספיק להגיע עד המים:
זהוב בביתו גרסינן:
פתילה כאיסר גרסינן. פי' שאינה שוה רק כאיסר:
ככסף וגו' גרסינן:
כילרין. מין תכשיט כדאמר בפ' במה אשה ולא בכוליאור:
אין אתה צריך כו'. בתמיה:

לא הנחתי כו'. כדאמרינן בפ"ק דברכות מי שנכנס עם חבירו לב"ה וקדם א' מהן ויצא ולא המתין על חבירו טורפין לו תפלתו בפניו שנא' טורף נפשו באפו:
הזבלים כו'. מוציאין שדות זבל ותבן:
אנחנו לא נזבלים כו'. בתמיה וכי אין אנו צריכין לעמול בתורה בכל כחנו:
תנינא מכאן גרסי'. והוא ברייתא במסכת עבודת כוכבים סוף פ"ק והתם קאי על הפסוק ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה מכאן אמר ר' פנחס כו'. והנה הרואה יראה כי טעות נפל בספר ויגעתי ומצאתי בירושלמי בפ"ק דשבת ובספר רב אלפס סוף פ"ק דעבודת כוכבים בשם הירושלמי וכן הביאו שם הר"ן וכן הר"י בן חביב בספר עין יעקב בשם נימוקי יוסף והכי גרס יראת חטא מביאה לידי רוח הקודש רוח הקודש מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי תחיית המתים כו' עד לידי נקיות שנאמר וכלה וכפר נקיות לידי טהרה כו' עד יראת חטא לידי רוח הקודש שנאמר אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא רוח הקדש לידי חסידות שנא' אז דברת בחזון לחסידך וחסידות לידי תחיית המתים כו' עד אליהו הנביא וגו' א"ר מתנא מה שעשת כו' עד שנא' עקב ענוה יראת ה' ר' סימון וכו'. ופי' הר"ן וכלה וכפר כלומר דכתיב וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח לשון וכלה משמע זריזות דלשון כילוי משמע מהירות דהיינו זריזות. וכתיב קרא אחרינא וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח כלומר כשהיה עושה בזריזות חשיבה כפרה דהיינו נקיות לידי טהרה פרש"י טהרה צח ומלובן ועדיף מנקי שנא' וכפר עליו וגו' ונתתי רוחי בכם וגו' פי' הר"ן רוחי דהיינו חסידות ובתר הכי וחייתם הנה אנכי שולח וגו' לפני בא יום ה' הגדול והנורא דהיינו תחיית המתים וכיון שבשביל אותו יום הוא בא אליהו נמצא שתחיית המתים גורמת לאליהו הנביא שיבא עכ"ל הר"ן ז"ל ובנימוקי יוסף פי' קצת בלשון אחרת אכן הגירסא והכוונה עולה הכל בקנה אחד וכגירסת הספר מן א"ר פנחס עד לידי אליהו זכור לטוב כן היא אות באות בירושלמי ובבלי סוף מסכת סוטה והוסיף עוד טהרה מביאה לידי פרישות פרישות לידי קדושה וצריך עיון היאך יתפרשו הכתובים על כל חלוקה וחלוקה:
ה"ג לקמן ריש קהלת לבליוטוס שהיה גדל כו'. ופי' חכם מחכמי העצה וע"ע ערך בליוט:
הוא נותן לי. ועדיין אין הכל בידי ואף כי בתו אלא הריני שואל את בתו ועל ידה הכל ינתן לי:
החכמה והמדע גו'. פסוק הוא בדברי הימים ב' א':
על כנו. על בסיסו ואמתתו:

חמור נוהק גרסי':
מצוצי. מצפצף:
לגמרה של תורה. שהוא גמר כל תורה במתנת החכמה:
ה"ג שלמד תורה ברבים ושרתה כו':
כולה חד. ספר שיר השירים אינו נחשב רק ספר א' ולא לג' ספרים ואלא מה אני מקיים אלו שני שירות האחרות דכתיב השירים חד כו':
ה"ג מה את עבד לון חד שיר המעלות כו':
מה את עבד כו'. מה אתה עושה מהן והיאך אתה מקיימן:
סברין מימר דוד אמרה כו' גרסי' ופי' הרואים סוברים לומר שדוד אמר שיר חנכת הבית ואינו כן אלא אתה תולה בדוד ששלמה אמרה ותלאה בדוד והראיה שנא' על בנין הבית כמגדל דויד צוארך והרי שלמה אמרה אלא מה שיר השירים שלמה אמרה וא"כ אף כמגדל דוד הכתוב בו כן רק שתלה אותו בדוד אף שיר זה הכתוב בתהלים שלמה אמרה ותלה אותה בדוד וצ"ל דהכי גרסי' ותלה אותה בדוד אף זה שלמה אמרה ותלה אותה בדוד:
כשתמצא כו'. כשתדקדק לגמר מיצוי הענין נמצאת אומר כל מעשיו כו':
זונות היו. הרב אב"ן שועיב כתב בדרשותיו בפ' משפטים וז"ל כי מן הנמנע הוא כי זונה תקח לה בן אחרת אדרבה היא הורגת אף את שלה ע"כ אמר רב שהיו רוחות שנדמו לזונות ורבנן אמרי שהיו יבמות שכך דרך היבמות ליקח בן אחר לפטור מן היבם ושוב עיין שם:
ליט בר נש כו'. אין בן אדם מספר צרתו שהגיעה לו אלא בעת הרוחה הרי שחזר למעלתו ועיין מזה בפ' כהן גדול:
ה"ג טפש חכם וטפש עני כו'. מתני אננקי גרסי'. ופי' צוקה וצרה ורבים הם בספר הזה:
הוינא כו'. הייתי כאשר הייתי אך עתה אין אני כלום ועיין מזה במדרש קהלת בפסוק אני קהלת:
ולא היו נגנבות. בתמיה:
עשר אמות כו'. ומפני כובדן לא היו נגנבות. ה"ג שמנה אמות היו:
ע"ש לא תתחתן. כלומר זה שכתוב לא תבאו בהם ר"ל לא תתחתן וגו' ואעפ"כ לא היה נמנע:
לאהבה. סיפיה דקרא הוא במלכים א' סי' י"א:
לזנות. אבל מותר להתחתן בהם:
גם אותו החטיאו כו'. נחמיה סימן י"ג:

להאהיבן כו'. כלומר לגיירן ויעשו אהובים להקב"ה ועיין מזה בבמדבר רבה פרשה ג':
דבר אחד. שכולם דרשו לאהבה לגנאי:
פליג כו'. שהוא דרשו לשבח:
הכי גרסי' אתלתיהון. הרבה לו סוסים שנא' ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה שלשה משלות כו':
ידידיה. ככתוב בספר שמואל ב' סימן י"ב. ואגור יקא למואל איתיאל כולן בספר משלי:
הנהו תלתא. אלו שלשה שאמרת כבר ועוד אלו ארבעה הרי שבעה ואת אמרת שלשה:
אוותנטיאה. העיקר והטובים שבהם הם אלו שלשה:
שלהן ידידיה גרסי':
ה"ג שניתוספו לו אלא שנתכנה בהן והן כו':
שאגר. שאסף:
ושכחה. כמ"ש למעלה חכם טפש כו':
שנם. שדבר:
ה"ג במדרש קהלת שנם לאל בלבו ואמר יכול כו':
להרבות. נשים וסוסים וכסף:
איתיאל. דרש אל לשון כח כמו ואת אילי הארץ כלומר יש לאל ידי להרבות ואוכל עמוד שלא אחטא:
אמר ר' חייא. ר"ל על מר ר' חייא:
שלשתן כתב כאחת. ולעיל בשם ר' חייא רבה אמר שאמרן כל א' וא' בפני עצמה וכן אמרה שמעתתא:
כאחת. כלומר בזמן אחת:
תני ר' חייא רבה. וזו היא מתניתא דפליגא על ר' חייא דלעיל ועל שמעתתא דבמתניתין זאת תני שלא אמרן רק בזמן א' וזהו לעת זקנתו:
הזקין כו'. שקורא תגר ואומר הבל על כל אשר נעשה תחת השמש:
על כל דבור. ר"ל על כל פסוק וה"ג בפ' חקת ובמדרש קהלת בפסוק כל זה נסיתי בחכמה (ז' י"ט):
ה"ג ג' אלפים משל על כל דבור ודבור ויהי גו'. ועיין לעיל בפ' חקת ובמדרש קהלת פסוק כל זה נסיתי:
ה"ג שיורו של משל והכי גרסי' בילקוט מלכים ובמדרש קהלת בפסוק ונתתי את לבי:
טעמיה דמילתא. טעם הדבר מן המשל:

אין צ"ל תשב. שאם העמידה אסורה ק"ו הישיבה ובן בנו של ק"ו שהדיבור אסור. ה"ג אין צ"ל תשב אין צ"ל כו':

א"ר עקיבא כו'. משנה היא במסכת ידים פ"ג:

ביום שנתנה גרסי'. עבד לה מתלא לאחד גרסי'. פי' עשה משל למה היא דומה שיר השירים:

קמח סולת. ר"ל הוצא לי ממנה קמח ואחרי כך הסולת ואחר כך הוציא לי ממנה קלוסקיא א' והכא גרסינן בילקוט ובפירש"י בהדיא ועיין מזה בתנחומא בפ' ואתה תצוה:

הכי גרסינן קלוסקיא אחת כך כל כו':

סולת. בורר בסולת ההוברר:

ה"ג בילקוט למי שעשאנו שירים בעולם ופירושו עשה אותנו שיר ושבח בעולם או י"ל עשה אותנו משוררים ומשבחים וקרי ביה שירים השי"ן פתוחה:

שבחות דהיכלא. הרי שלשון שיר פירושו שבח:

המד"א ה' בדד ינחנו. עיין בילקוט האזינו:

להשרות. השירים דרש מלשון שריית רוה"ק:

או הוא. הקב"ה מקלס את ישראל או ישראל מקלסין אותו:

כפול. מדכתיב שיר השירים:

כפול ומכופל. מדלא כתיב שיר השיר אלא שיר השירים:

שנות האבות. אברהם חי קע"ה שנה ויצחק ק"פ שנה ויעקב קמ"ז שנה הרי (תקי"ב) [תק"ב] שנה:

ואין תימר כו'. וא"ת הרי יש שני שנים יותר:

שנות רעבון. אחד בימי אברהם ואחד בימי יצחק והוצרכו לעקור דירתם ולטלטל מארץ לארץ מפני עקת רעב וחייהם אינם חיים:

ה"ג מנין שיר תק"י:

ה"ג במלך סתם בהקב"ה הכתוב מדבר:

בכנסת ישראל כו'. סודו ידוע בדרך הקבלה:

פרק ב

ישקני איכן נאמרה. השירה הזאת דכתיב בה ישקני כו'. וכך אמרו ישראל על הקב"ה והיכן אמרו לו כן:

השירים. קרי ביה השרים ובילקוט הגירסא באופן אחר:

הכי גרסי' תני משום רבי נתן:

שרים. משוררים:

בסיני כו'. ועל שמיעת הדברות נאמר כדלקמן:
ומייתי לה כו'. ומביא לו ראיה מפסוק זה:
ה"ג קרבנותיו רבנן אמרי כו':
כולהון כו'. כל הפסוקים הכתובים באותה פרשה של עורי צפון כולם מדברים בבית עולמים ומפרש ר' אחא מן פסוק אפריון וכל הכתוב אחריו עד סוף הפרשה מדבר בבית עולמים:
ה"ג ור' מאיר עבד יתהון כו'. פירוש פסוקים אלו מן אפריון ואילך עשה פתיחה לפרש' ויהי ביום כלות כו' ככתוב בספר במדבר רבה פ' י"ב:
ישרי עלינו כו'. זהו פירושו של ישקני מנשיקות כו'. וכן פירושו של ש"ה שיר הוא לשון שריית רוח הקדש:
שנשק לבניו. כלומר מי יתן ויראה לנו פנים שוחקות כמו שהראה להם בנתינת התורה. נושקו על פיו גרסי':
לאדקולאין כו'. לקמן בפסוק תורי זהב גרס אלקולאין והוא לשון ערבי ופי' הכל ביחד ועוד הוגד לי שהוא בלשון ערבי ענין אהבה ושמחה ובספר ילקוט ל"ג ליה וכן כל הלשונות הזרים דלקמן:
בן הדימא.לא נתפרש לי ואולי טעות סופר הוא וכן לקמן לא גרס ליה:
ה"ג ד"א פן תשכח וגו' ריב"ל אומר שני דברים שמעו ישראל מפי הקב"ה ורבנן אמרי כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה ר' יהושע בשם ר' לוי אמר טעמון כו'. ועיין לקמן:
אין מוקדם כו'. מיד אחר שני דבורים אמרו כן:
או אינו כו'. ומנ"ל לריב"ל שלא שמעו מפיו רק שני דיבורים דילמא ב' או ג' או ד' יותר:
תפיסו שטתיה כו'. שגם המה תפסו שיטתו וסוברים שלא שמעו מפיו רק שני דבורים:
אמרי כתיב תורה כו'. הרי שלא שמעו מפי הקב"ה רק שני דברות:
הוי ישקני מנשיקות פיהו. נשיקות לשון רבים ומיעוט רבים שנים:
רשב"י גרסי':
ועוקף. והיקף:
חנוקא כו'. כלו' איש חתום וחנוק שאינך יודע לדבר דברי טעם וסברא וכי סובר אתה לחנקני ולקפח אותי בתשובות הבל ודוגמתו בבראשית רבה פרשה ע"ח:
מיישב על ידו. מראה לו באצבע ומסביר לו איך יכתוב:
ולא כל הנשיקות. ומיעוט רבים שנים:

ה"ג טעמא דרבנן דכתיב אחרכל הדברות ויאמר כו'. וכדלעיל וכן הביאו בעקידה שער פ"ט ואע"ג דכל זה כתב כבר למעלה כאן הוא הגוף דמייתי ליה ממלת מנשיקות ולמעלה הביאו על פן תשכח הדברים דמשמע ליה לריב"ל שני דברים:

גניסים. מיוחסת:

כדאית. ראויה:

ושיחותיו כו'. שלא היה מדבר בפי' שרצונה לשמוע מפי המלך עצמו שגנאי הוא לו שלא האמינה לו ולפיכך גמגם בלשון תשובתו:

דומה. כמדומה לו:

בא אליך וגו'. בדברי עמך וגם בך דמשמע שלא ידבר עמהם רק אך במשה והוא יהיה מליץ בינותם:

כך תבעו. לשמוע מפי עצמך וא"ל כן משמיעין לתינוק מה שהוא רוצה לשמוע ולפיכך מיד כתיב לך אל העם וקדשתם וגו':

דנכית. שנשך והוא לשון הכאה ממש:

חבלא כו'. פי' אפילו חבל עקום שדומה לנחש מפחידו ומתייירא הוא ממנו:

נטלתי את שלי כו'. שלקה על ידיהם בצרעת:

מה אני עושה להם. כלומר איני אומר שלא ישמעו ממני עד שאשאל את פיהם:

רצוננו לראות כו'. ולא משום שאין אנו מאמינים לך:

את עבדך וגו'. גרסינן ופי' שלעולם הקב"ה עושה את שלו עד שלא נשאר פתחון פה לבעל הדין לחלוק:

פרוזביון. מליץ:

מיד חזרו גרסי':

נעקר יצר הרע כו'. שדרשו ז"ל לא יהיה בך אל זר איזהו אל זר שהוא בתוך גופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע:

ה"ג בב"ר פרשה ט"ז אדם הראשון נצטוה על שש מצות וכאן ג"כ אינו מונה רק שש ושם פרשתיו בשם הירושלמי למה לא חשב ז' כמו שחשב בפרק ד' מיתות בסנהדרין:

חנכה. היה מחנך המילה לשמונה ימים שהוא היה הראשון הנימול לשמונה ימים:

אכל מצות. פי' על כל מצות כו':

ה"ג מחלק אפסניות וכ"מ בספר ישן והוא לשון יציאות מזונות ופרנסה כך פי' הערוך:

דוכסין כו'. מילי שלטונות הן:

איפסטלין. מיני מאכלים טובים ועיין מזה בש"ר פ' מ"א:

ה"ג ר"י ור' נחמיה ורבנן ר' נחמיה כו':

בית אב כו'. כמו בנין אב כלומר עיקרו ושרשו כן הוא וחבירו אמר כן הוא ואמר הקב"ה חשוקיהן ותשוקותיהן על ידי הם וכמו שאמרו רז"ל אע"ג שהללו מטהרין והללו מטמאין אלו ואלו דברי אלהים חיים:

שוקיותהון. לשון תשוקה וכן אמרו בב"ר פ' כ' ד' תשוקות הן תשוקת אשה על בעלה כו':

הבל יפצה פיהו. והכא כתיב מנשיקות פיהו ויליף פיהו מפיהו וכתיב הבל ודרשו לשון הבל פה:

ותמת שם מרים. ויליף שם שם מומית שם משה כדאיתא בפרק ואלו מגלחין:

אלא שגנאי כו'. לומר פי ה' אצל אשה וכדאיתא התם:

מנושקות. לשון נשק כלומר ששפתותיו מזויינות לדבר בדברי תורה סוף שהכל כו':

ה"ג מתקיים לבעליו:

מה החרב שהיא כו'. ר"ל מה החרב הכתוב פה שכתוב בו פיפיות פי' שני פיות ועיין בילקוט:

בפה אחת כו'. פיפיות קא דריש פי חד פיות תרי:

גוזרין כו'. ויהיה פיפיות לגזור על העליונים ועל התחתונים:

ואחלל שרי קדש. כלומר כמו שנאמר ואחלל וגו' פסוק הוא בישעיה מ"ג:

משיק שני גבין. מדבק שני בורות יחד כדי שיהיה בשניהם שיעור מקוה:

כי טובים. **תמן תנינן**. בפרק שני דמסכת עבודת כוכבים:

ה"ג בדרך מפני מה כו':

ומהו שורפה גרסי':

חיה גמיעה לה. כלומר חיה גומעה אותה והכי גרסי' בגמרא:

הכי גרסינן א"ל אימא מפני שמעמידין אותה בענלי עבודת כוכבים א"ל אם כן כו':

הכי גרסינן דודיך מיין או דודייך מיין אמר ליה אין כו'. פי' דודיך הוא לשון זכר דודייך הוא לשון נקבה:

לימד עליו. כלומר להוכיח עליו והכי גרסינן בגמרא:

שמניך. הוא ג"כ לשון זכר והכל סיפור אחד הוא ואם תאמר גם הוא קורא בו שמנייך לשון נקבה סיפיה דקרא על כן עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקבה כן פירש"י בפרק אין מעמידין:

כבשים ללבושיך וגו' גרסי' וסיפיה דקרא ומחיר שדה עתודים:

כבשים כתיב. בשי"ן קרי ביה כבשים בלא שיבולת:

מכבש. כובש וסותם:

ונעשה ת"ח כו'. דייק מסיפיה דקרא ומחיר שדה עתודים שאם נעשו עתודים בעלי קרניים תהא מגלה להם התורה כעין שדה זו שהיא גלויה ומפורסמת לכל עין והכי גרס בירושלמי הגדילו ונעשו כעתודים גלי להם רזי תורה:

שימה. זו אוצר טמון וסמוי מן העין ודרש תשים בקריאתו בשיבולת לשון סימה:

כך הן דברי תורה. שאין אתה רשאי לגלותם אלא לבני אדם הגונים והכי גרסי' בירושלמי כך אין לך רשות לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לבני אדם כשרים:

ה"ג בירושלמי ר' הונא א"ר חמא בר עוקבא מקשי כו':

להפליגו היה מבקש. ר' יהושע לר' ישמעאל היה לו להפליגו כו'. וישאלנו היאך הוא קורא תיבת ההכרעה למעלה או למטה:

ה"ג אם לא תטיב כו' ועי"ל בב"ר פרשה פ' כתבתי כל ההכרעות בשם הירושלמי:

ה"ג בירושלמי או כשמעם ויתעצבו א"ר אילא יש דברים שמשיקין אותם על הפה כד"א ישקני מנשיקות פיהו א"ר יצחק כתיב ואותי צוה אותי ואותי יש דברים שאמר לי ביני ובין עצמי ויש דברים שאמר לי לומר לכם:

שמשיקין אותם. שסוגרים עליהם את הפה שלא לגלותם כד"א ישקני מנשיקות פיהו ולפיכך הפליג אותו בפסוק זה והכי איתא בתלמודא דידן בהדיא:

כתיב ואותי. שהיה לו לכתוב אותי צוה וכתב ואותי לומר כו':

ביני לבין עצמי. שישארו רק בלבו של משה ולא יגלה אותם לישראל:

ה"ג כתוב אחד אומר כו'. ולא גרסי' כיצד וכן מוכח בפרק ז' דמסכת עירובין ובילקוט תהלים:

מקוה מים. שלא היה צריך לומר מים אלא לומר שכל אילו מעין ומקוה נקראו מים לענין הכשר זרעים דכתיב גבייהו וכי יותן מים וכדיליף להו כולהו בת"כ:

וחכך. דברי חכמים תורה שבעל פה הם כיין הטוב זו תורה שבכתב כד"א הביאני אל בית היין וכמו שפירש"י שם:

דודיך. אלו החכמים שנקראו דודים ורעים להקב"ה:

האומר אין תפלין כו'. אם זקן ממרא הורה כן פטור לפי שהכל יודעין שחייבין מדאורייתא כן פרש"י בפרק הנחנקים במשנה זו:

והטיתי לקרות. קריאת שמע שבית שמאי סברי שצריך לישב בשעת קריאת שמע ובית הלל סברי שקורא דרך הילוכו והלכה כב"ה כדאיתא בפ"ק דברכות:

את חמי כו'. הרי אתה רואה שאם כו':

ונבואה דכתיב גרסי':

יטיפון וגו' גרסי'. ור"ל דכתיב בסוף אטיף לך ליין ולשכר הרי שהנבואה נקראת יין וכאן כתיב כי טובים דודיך מיין וה"ג בירושלמי פ"ק דברכות ובפרק אין מעמידין ובפרק אלו הן הנחנקין דכתיב אל יעיפו יטיפון וכתיב אטיף לך ליין ולשכר בירושלמי ל"ג כאן וחמורים מד"ת רק וחמורים מדברי נביאים שהרי במקרא זה לא כתיב רק דברי נביאים:

תטיפו. כל לשון הטפה פירושו על הנבואה כן פי' שם הרד"ק:

ה"ג ששלח שני פלמנטרין. ופי' הערוך שלוחים:

כתב להם. לבני המדינה:

וסמנטרין. פי' הערוך מצנפת:

בקרבך נביא וגו' גרסי':

יורוך. שהכל תלוי בהם ובדעתם:

אשר תאמר. לשון נסתר לנקבה ושב אל התורה:

שמע להם. כלומר זה אין צריך לומר אלא אפילו אם יאמרו לך על הימין שהוא שמאל וכו':

בלחי וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא וישת ותשב רוחו:

ה"ג אמרות ה' אמרות טהורות:

צרופה. פי' טהורה ומזוקקת כד"א מצרף ומטהר:

ערותו. הגומא שבלעדי המים נשארת חסרה וריקה:

לים מכסים. הקרקע התחתונה נקראת ים כן פי' הרד"ק ובעל שערי אורה בספירת הים:

עיף בה. יגע בתורה תמיד כדאמרינן ואתה עיף ויגע:

בירור. בפחות ותפל והוא כלי חרס וכמו שהשיב ר' עקיבא לבת קיסר:

כך דברי תורה כו'. צריך שהגדול לא יתבייש לומר לקטן למדני כו':

ה"ג לומר לקטן למדני כו':

מתבלע. נבלע ומת בהם:

ולהורות. כמו שדרשו חז"ל רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה:

ומחמציץ בקנקן גרסינן:

ומתיישן. נעשה ישן:

היין ניכר בגוף. שפניו וכל גופו יתאדם שנאמר אל תרא יין כי יתאדם:

ומרמזין לאחרים. לאמר זהו ת"ח:

רע לראש. כששותה יותר מדאי כמו שאמרו חז"ל רובו קשה ומיעוטו יפה:

שנא' נר לרגלי וגו'. מכלל שכל גופו בבריאתו שאם לא כן אין רגלים עומדות במישור וכמשל המושלים לא יכשלו הרגלים כ"א לאשמת העינים וסתם נר היא מן השמן ובילקוט ישעיה בשם ספרי גרס שנאמר לריח שמניך טובים:

קצרים. פסולת ודבר מאוס שנפשו של אדם קצה בו כד"א ותקצר נפשו בעמל ישראל:

תפל. בלי מלח ואין בו רק המתיקות הגמור וטבעו קר מאד:

כשמעורבים כו'. שהדבש טבעו חם והחלב טבעו קר ושניהם כאחד טובים ושוים לגוף:

ה"ג בספר ישן אלו האבות מיין אלו הנשיאים ד"א וכו'. עד הנסכים אמר ר' חנינא וכו':

מה הקרבנות חביבין. כלו' אלו היה יודע שהקרבנות חביבין:

לאותו מעשה. של עגל:

שנא' זכור לאברהם. ונקראו האבות דודים כמו שנא' מה לידידי בביתי שדרשוהו חז"ל על אברהם וכן כרם היה לידידי:

פרק ג

לריח שמניך. ריחות היו. כלומר כעין ריח בעלמא:

שמריק כו'. שנותן לו השמן בעצמו:

ה"ג בס"י שמטביל כמכחול בים ור"ל המכחול כולו כא' ואח"כ גרס בדברי ר' יהושע זכרותו של מכחול ור"ל קנה המכחול:

לא חסרתיה גרסינן ובסוף פ"ד מיתות הגירסא יותר ברורה:

אין בי כח לומר כו'. שאני לא חסרתיה אפי' כמטביל זכרותו כו':

אלא רבותי חסרו. רבותי הם כמכחול ואני לא חסרתים רק כמריח כו':

וכממלא כו'. שאמת המים איננו חסר כי לא יכזבו מימיו היוצאים מן המעין:

ה"ג כאמת המים וכמדליק כו':

מבחוץ. שלא רצה לפסוע על ראשי התלמידים לילך ולישב על מקומו:

זה הלכה. כלומר איזה הלכה כלו' שאלה של איזה הלכה נשאלה:

הלכה מבחוץ. כלו' ר' עקיבא:

ה"ג חזרה ונשאלה שאלה. ושאלה שניה היתה:

חזרה ונשאלה שאלה. וזו היתה שאלה שלישית. ודוק וכן מצאתי שוב בספר אות אמת שהגיה ראשונה שניה שלישית:

שמך מתגדל גרסי':

ריס. גדולה כשיעור ריס או עגולה כריס זה של עין ועיין בערוך ערך ריס הראשון:

וחובל עול וגו'. פסוק הוא בישעיה סי' ח':

כך והיה ראשיתך גו'. כלומר שבראשונה נצטער על דברי תורה ובסוף היא מתוקה לו וה"ג בפ' כי תבא:

מזרזיף כשאר גרסי'. ופירושו מבצבץ ומנתז למעלה בראש כששופכין לתוכה הרבה בפעם אחת כדרך שאר המשקין אלא עולה למעלה בנחת ועיין בערוך ערך זרף השני:

ויצאת כנגדה כו'. מפני שהשמן לעולם צף למעלה:

אין לו בת קול. ר"ל קול הברה כששופכין אותו לתוך כלי אינו משמיע קול כשאר המשקין:

ושפלת מארץ תדברי. פסוק הוא בישעיה סי' כ"ט וסבירא ליה שמדבר על העתיד אע"פ שלפי פשוטו לא משמע כן:

מארצך וממולדתך גרסינן:

מתגדל בעולמי לך לך. כלומר וזהו שכתוב לך לך להנאתך שאגדלה שמך ועל זה נאמר כאן לריח שמניך טובים ועי' בבראשית רבה ריש פרשה ל"ט:

מה כתיב בתריה כו'.וזהו שכתוב כאן על כן עלמות אהבוך וכדמפרש ואזיל:

ומה ת"ל כו'. בב"ר לא גרס ליה. וי"ל שקשה לו מדכתיב הנפש דמשמע ליה אותו נפש עצמו שעשה אברהם אותו עצמו עשתה אותו שרה וזה אינו שהרי הוא מגיירהאנשים והיא הנשים וא"א אלא ע"י האכסנאות שנעשה ע"י שניהם וע"י זה נתגיירו כדאיתא בב"ר פ' ל"ט:

וריקמו. רקם עליו עור למעלה:

האורה גאולה. כד"א ליהודים היתה אורה:

ביזת מצרים כו'. א"ה קרויים עלמות ומלת אהבוך שב על ישראל:

יום המיתה כו'. שמפני זה מכוונים לבם לשמים בתפלה ובתחנונים:

בעלי תשובה. קרי ביה עלמות שהגיעו עד שערי מות בעונותיהם וחזרו בתשובה והקב"ה מקבלם. ה"ג אלו הגרים הה"ד כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים וגו' יהושע סי' ט':

על שהעלמת מהם כו'. ולפיכך אוהבים אותך כי יודעים כי כך הוא וכמו שנא' עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו:

ה"ג ד"א א"ר ברכיה כו'. ודרש על כן עלמות מלשון עלמות וזריזות וכדלקמן:

ראש חולה. נתבאר בויקרא רבה סוף פרשה י"א ועיין שם:

פרק ד

משכני. אלעיקי. עיקי הוא שבועה בלשון ערבי ומלת אל הוא תיקון הלשון כידוע:

שנאמר לשוא וגו'. הרי זה עוד ראיה אחרת:

ה"ג לשוא הכיתי וגו' וסיפיה דקרא מוסר לא לקחו ירמיה סי' ב' על שלא עסקו בתורה הנקראת מוסר כמ"ש שמע בני וגו' קחו מוסר ודרש משכני לשון משכון:

מי יאמר גרסי':

ה"ג בילקוט דאיתקראי' משכנות' וכן בסמוך ונקרא א"י כן על שהוא עיקר משכן המלך הקב"ה ודרשו מסיפיה לרישיה אחריך נרוצה למקום משכנותיך:

מקדש וגו' גרסי' וסיפיה דקרא ושכנתי בתוכם:

שם לקה כו'. דרש משכני מלשון המשכה וסילוק שכינה:

ה"ג בילקוט בפ' כי תשא תני רשב"י זין נתן להם כו' ושם המפורש:

מאליו כו'. ושניהם דרשו מדכתיב ויתנצלו משמע ע"י סבה מוכרחת ע"י אחרים או על ידי עצמו ולא בדעת עצמם:

לגינונו. לחופתו:

עם שכינותי. ר"ל סדום ועמורה וכדמפרש ואזיל ודרש משכני כמו שכיני והמ"ם הוא משרת:

ה"ג לאל ידם אותם לא נותר כו' ועיין מאמר זה בב"ר פ' כ"ח:

והנה נותרה בה כו'. פסוק הוא ביחזקאל סי' י"ד:

המוצאים. הנמצאים ולשון מציאה נופל על הצדיקים כד"א מצאתי דוד עבדי אדם א' מאלף מצאתי שומר תבונה למצוא טוב וכן רבו מספר:

שיעמדו ממנו גרסי':

ירא שמים בב"ר הגירסא נשתנת קצת:

פתר ליה לשבח. מלת כרתים וכדמפרש ואזיל שכרת ברית להקב"ה:

ויאמר אלי. יחזקאל סי' ט':

כתוב חורי גרסי'. פי' מקרא אחר יש לנו שמפרש בו שגדלה חטאתם מחטאת סדום:

בת עמי וגו' גרסי':

לא חלתה יד כו'. לא חלו בה ידים דרש ליה על סדום שזכר כבר ועיין כל זה משלם לעיל בב"ר פ' כ"ח:

ה"ג אותן לא פשטו. שיהיו לברוח גרסי':

ממה שנתת כו'. דרש ג"כ משכני כמו מן שכני והמ"ם משרת:

ה"ג ביזת שכנותו שנא' ושאלה:

שגרית. לשון מגרה מדון:

מסכינני. לשון רש ומסכן ודרש משכיני כמו מסכנני ואח"כ מפרש ואזיל ממסכני מתוך עניותי אחריך נרוצה וכן לקמן בסמוך ממסכיננני אחריך נרוצה ממסכני כו':

צריך יהודאי לחרובא כו'. צריך היהודי לחיי צער ודוחק עד שאין לו לאכול רק חרובין אז מקבל מרות ועושה תשובה ומצאתי ביאור בילקוט ישעיה כשבא מכה וחורבן על היהודי אז נעשה תושב ומה שפירשתי נראה בעיני שכך דרשו בפסוק חרב תאכלו חרובין תאכלו גם תתובא הוא כמו תשובה ותמצאו במדרש קהלת ריש פסוק עיר קטנה ובתרגום ירושלמי במקומות אין מספר וכן מצאתי בירושלמי במסכת שביעית:

יאיא היא כו'. יפה עניותא לישראל הנקראת בת יעקב כרסן אדום על צוארו של סוס לבן:

ערקא. רצועה כמו ערקתא דמסאנא:

משכינני. דרש משכני לשון משכון:

ממשכון גדול. כפל ענין במלות שונות ובילקוט לא גרס ליה:

מחטאו של ים. שחטאו על הים שנאמר וימרו על ים בים סוף וכשאמרו שירה העביר והסיע אותו חטא וכדאיתא בשמות רבה פרשה כ"ד:

לכל הן כו'. לכל היכן שאתה הולך ומוליך אותנו אנחנו עמך ונלך אחריך:

ואתית. ובואי:

מן הכא להן. מכאן ממקום זה להיכן אתה מוליכני:

לשוקא עילאה. לשוק העליון:

ארעייתא. התחתון:

ונסיב ליה. ולוקח אותי אני אלך עמך:

הביאני. תמן תנינן. בפ' אין דורשין:

בן עזאי הציץ ונפגע. כן הוא גירסת הירושלמי ובתלמודא דידן גרס בן זומא הציץ ונפגע ובן עזאי הציץ ומת:

היה אומר עליהון כו'. היה אומר עליהם דבר מה ומסתתמין ובירושלמי פרק אין דורשין מפרש שהיה מבטלן מדברי תורה בדברי טעם של הסתה ועיין שם:

תחלת ברייתו. דרש בריתו לשון ברייה:

עשרה למקרא כו'. צ"ל דדייק עשרה שהיה לומר עשר כמה דאת אמר כי עשרה שנים או עשרה דברים ובילקוט לא גרס ליה אבל בספר עבודת הקודש בפרשה כ"ג מחלק הייחוד גרס ליה:

חדרי מרכבה כו'. ופי' חדריו חדרי החכמה והמדע:

ועברו בני ישראל. פסוק זה בקשתיו ולא מצאתיו ומצאתי באות אמת בשם נוסחאות אחריני דגרס שנאמר כי חדות ה' היא מעוזכם:

תדוץ. איוב סימן מ"א:

ואית דמפקין כו'. יש שמוציאין תרועה ומכניסין במקומו דיצה:

מקרטעא. מרקד ומקפץ:
חפיתא. אולי הוא לשון חופה כלומר כזה שהוא מרקד בחופה וכתב באות אמת שנ"ל פירושו דג:
תנינן. בפ' הבא על יבמתו ועיין בב"ב פ' ח"ה:
אתון. באו:
בעיין כו'. היו רוצים שיתפרשו זה מזו וצ"ל שיהא בעל כרחה הלכה עמו מצד הדין וכן מוכח סוף המעשה:
כך אין אתם גרסינן:
ושכרתו. היא היתה משכרת אותו:
וטלי אותו גרסי':
דפג חמריה. שהמיר ונשתנה יינו מעליו כד"א יין מפיגו:
אף צדיקים כו'. כלומר יש בידם מפתח העקרות שע"י תפלתם פוקד אותם הש"י:
ואומרים אין לנו כו'. בספר ישן מסיים שנאמר כי אתה אבינו:
האי חדותא כו'. זהו חדוה שלימה חדוה על חדוה:
בת ציון וגו' גרסינן:
מה פעל לפניך אדם הראשון. בילקוט לא גרס ליה:
מי פעל כו'. בילקוט הגירסא יותר מבוארת ועיין שם:
ישיריין. לשון חוזק כד"א שריר וקיים לא שריר שדריה בפ' חביות:
רחמיך. אהבתך:
כל שפעלו. כל מה שפעלו:
ואת קורא אותן דבר. והיה לו לומר יען כי עשית הדברים האלה וירמז לכל עשרה נסיונות:
הדבר הזה. עקדת יצחק:

פרק ה

שחורה עיין בשמות רבה פרשה מ"ט:
והנה השק על בשרו מבית. מלכים ב' סי' ו':
שיטין. שיטות וסוגיות:
ה"ג כל ימות השבוע ונאוה:
מטרפולין. פי' הערוך בלשון יון מטרא אם פולין עיר כלומר אם ועיקר כל העירות:
ולהמשיך וכו'. כל מאמר זה בשמות רבה פ' כ"ג ולא גרסינן זה:
כד"א אשדוד גרסי':

ובנותיה. וכאן כתיב בנות ירושלים:
לכופרנין. לשון כפרי':
מפורנך. מכתובתך והם נכסי צאן ברזל שהכניסה לו בנדונייתא וע"י החופה וכתובה היא כורתת ברית לבעלה ובילקוט סוף ספר יחזקאל הגי' באופן אחר ועיין שם:
הא רנה. בתמיה וכי זה רנה והרי אינו אלא עקרות וכמ"ש בפ"ק דמסכת ברכות:
מפאת קדמה כו'. בסוף ספר יחזקאל:
טוענת ופורקת. כלומר הרה ויולדת:
וחזרה ופורקת. לעת זקנתה:
ואין צרת יולדת. שלא יהא צרה אחריו:
כאהלי קדר בעוה"ז. אבל בעוה"ב פניהם מאירים מאור ה' אשר יזרח עליהם וה"ג ליה בשמות רבה פרשה כ"ג:
אין צריכין. כלומר אין בהם צורך ותועלת בכביסה וגם אין דרכם לכבס ובשמות רבה גרסי' אין להם תכבוסת:
כיריעותיו של מי כו'. הם הרקיעים כד"א נוטה השמים כיריעה ונאמר וימתחם כאהל לשבת:
מי שאמר כו'. הוא תוספת ביאור למי שהשלום שלו:
בל יצען. נוטריקון בל יצא ובל יניע ומדבר בהשמים:
ה"ג ובל ינוע מה אהלי קדר כו':

פרק ו

אל תראוני בשחרחרותי. לשון חרחור ומדון ועיין בערוך ערך חרחור ג' או רצה לומר אל תביישוני בשביל שאני שחורה בעוונות:
תראוני. תביישוני כד"א המה יביטו יראו בי:
בבני. ישראל הם בני הכנסיה בכלל ואולי הוא ע"ד הסוד:
שמא. כלומר וכי מותר לך לומר ובתוך עם כו':
תא חמי. בא וראה:
רוץ פה. נוטריקון של רצפה ואח"כ פי' מהו רוץ פה ובילקוט ישעיה לא גרס רוץ פה:
דלטוריא. לשון הרע:
בריתך בני ישראל גרסי':
בריתי. כלומר הלא לא עברו רק בריתי ולא היא בריתך ומה לך עליהם:
רץ פה רצות פיות בכל גרסי':

מה זה עומד כו'. כל זה נתבאר בפתיחה דאיכה רבה בפתיחה ולא אותי קראת יעקב ועיין שם:
שהיו על כולן. היה חובות של כל עבודת כוכבים מוטלת על העובדים ובפתיחה דאיכה הגירסא יותר מיושבת וכן במגילה פסוק גם ושתי ובפרשת חקת ובילקוט מלכים:
מהו כן עלינן כו'. מהו זה שנכנס לעיר של חרופים וגידופים ירד ר"ל מעל חמורו ואסף חול ונתן לתוך פיו של רבי אבהו אמר לו מהו זה כלומר למה זה ועל מה זה:
הא וותרו כו'. הרי הניחו וויתרו על כמה מצות ואת אמרת על שתים רעות כו':
הפנימית וגו' גרסי' וסיפיה דקרא משתחויתם וגו' ודרש ליה כמו ומשחתם שהיה לו לומר ומשתחוים הרי שהיה השתחויה לעבודת כוכבים והשחתה וכעס במה שהיו פורעים וסיפיה דקרא משתחויתם קדמה לשמש וזהו שזפתני השמש:
מרימות. נראה דצ"ל ארוות והוא אבוס שאוכלים ממנו הסוסים:
וישבת וגו'. מלכים ב' סי' כ"ג:
מפחם. מכה ומשפיל:
אין אנו כו'. בתמיה:
שנטלנו. שכבר נענשנו על ידיכם ועדיין נרחם עליכם עוד פן חס ושלום נבא לידי עבירה:
רבי איבי. בשם רבי שמואל בר נחמן:
בקרתנית. עירנית:
ה"ג אחת שהיה לה שפחה:
לשעה. שלא עבדנו עבודת כוכבים רק לשעה אחת:
ה"ג בילקוט כך אני שמשה של עבודת כוכבים שזפתני:
נתגרו בי. והפסוק מדבר בעד משה שדתן ואבירם הלשינוהו אל פרעה ויבקש להרגו:
ה"ג עד שהיה עושה דין בין בנותיו של יתרו לא היה כו'. פי' יותר ראוי היה שישב ויעשה דין בין אחיו משיעשה דין בין בנות של יתרו המדיני והם גרמו לו שלא יעשהו ובספר ישן גרס עד שהייתי כו'. ומשה אמר כן:
עד שנתעכבתי גרסינן:
ה"ג משמר משמרת כהונה:
כחורש. כיער:
מקומה. שעליה נבנה רומי המצירה לישראל:
צריפין. בתים קטנים:
והוו כו'. היו בונין אותם והם נופלים וחזרו ובונין אותם והיו נופלים היה שם זקן שמו אבא קולון אמר אם אין אתם מגיעין ומביאין לכאן מי פרת וגובלים בתוך הטיט ובונין

אותם בו לא יהיו קיימים אמרו לו מי עושה כן שיביא לכאן מי פרת כשירגישו בו בני א"י אל יניחו להביאם ואמר להם אני אביאם עשה את עצמו כאלו הוא אחד מהמוליכים יין ממדינה למדינה:

שפיי דחמר. סוחר יין ועיין ערוך ערך שף וביקרא רבה פרק י"ב ובמגילת אסתר פרשה ה':

הוה עליל כו'. היה נכנס לעיר אחת ויצא לעיר אחרת נכנס למדינה ויצא למדינה אחרת עד זמן שבא לשם לא"י כיון שבא לשם היה מביא מים מנהר פרת באותן חביות גדולות שמוליכין בהם היין וסברו הכל שהוא מוליך יין והיו גובלין אותן מים בתוך הטיט והיו בונין אותם ועמדו מן אותו עת היו אומרים למשל בפיהם לאמר בכל מדינה שאין שם אותו איש אינה מדינה והיו קורין לאותן שני צריפין רומי בבלין על שם שרום שלהם קיים ע"י בלילת מי פרת בשאר המים:

הה"ד ומלך וגו'. הרי שקודם לא היה שם מלך:

בני אומתי זה אחאב גרסי':

לפלטיא. שוק ורחוב גדול שמוכרים שם לחם ולחם זה אינם רשאין למוכרו שם מפני שחרוריתו:

שתי חלות. אחת לאש ואחת לכהן:

ה"ג בירושלמי פ' בכל מערבין שתי חלות בסוריא. ונראה כי כן עיקר לפי שלא גזרו ב' חלות רק על הארצות הסמוכות לא"י כמו סוריא:

פרק ז

הגידה לי: רבונו ש"ע גרסי':

כל הדברים האלו. כלומר ענין ההוצאה ובש"ר פ' ב' ופ"ג לא גרס ליה:

יכולים להעשות ע"י גרסי':

ה"ג אנונס התקנת להם ועיין בשמות רבה:

אנונס. מזונות ומנו' כך פירוש בערוך ערך אנונא:

רכוכין. לחמניות רכוכין בשמן:

הכי גרסינן בס"י איכה תרעה בימות הגשמים איכה תרביץ בצהרים בימות החמה:

ובקעוהו. בקעו והרסו העדר:

הכי גרסינן ארץ מצרים וגו' וסיפיה דקרא הוא כאשר יעטה הרועה את בגדו:

כשאני הולך אצל חבריך. אברהם יצחק ויעקב וה"ג בילקוט בהדיא:

איכן פירושו כו'. היאך מפורשת שכך אמר משה כאן היה מפורש כן כמו כאן:

ה"ג שלא אעשה למה. פירושו הבל ותוהו ועיין בב"ר פ' ב':

ה"ג על עדריהן של א"ה וכדלקמן שהאומות נקראין חברים:
טעת מדת הדין כו'. ר"י בר סימון דרשו על מבלתי יכולת ה' וגו' ומאמר זה דרשתיו וחקרתיו ולא מצאתיו וצ"ל הקב"ה היה יודע טעות וחולשת מדת הדין שלא יוכל עמוד נגד ל"א מלכים לפיכך בקש עילה שישחטם במדבר וכן עשה ודרש כעוטיה לשון טעות וחולשה ועיין בילקוט פרשת שלח:
כד"א היחברך גו'. מביא ראיה על חבירך שפירושו א"ה:
שצרתן צרה. כלומר צרה באמת:
ויטו מאחריך. דרש כעוטיה לשון נטייה:

פרק ח

ה"ג אכלו ממנה אחד ושלשים יום דאמר ר' שילה ששים ואחת סעודות היה לישראל מחררה זו ממנה אתה יודע מה אני כו' וכן מצאתי בספר ישן ועיין בילקוט ובפירש"י בפ' בשלח ושם בביאורי מהררא"ם ושם בספר רבינו בחיי ובש"ר פרשה כ"ה גרסי' ג"כ ל"א יום ועיין שם ואותם ל"א יום הם ט"ז מניסן וט"ו מאייר וליל ט"ו בניסן אכלו מצה במצרים ומיד בשחרית של ט"ו אכלו מן החררה שהוציאו עד שחרית של חמשה עשר באייר ועד גם כן בכלל ומפני שראו שכלתה החררה נתרעמו הרי שאכלו ממנה ס"א סעודות ואע"ג דבסדר עולם כתוב שאכלו מן החררה כל ל' יום וכן הוא בשמות רבה פרשה ג' ובילקוט שיר השירים לא קפד לממני חד יומא היותר על ל' ורבינו בחיי כתב בסדר בשלח שאכלו מן החררה אף ליל ט"ז באייר וא"כ אכלו ממנו ס"ב סעודות וכן היא גירסת הספר שלפנינו אכן במכילתא גרס בהדיא ס"א סעודות והכי גרס רש"י בפ' בשלח ובשיר השירים וגס לפי זה קשה שלא היה להם להתרעם ביום ט"ו מאחר שהיה להם לאכול עוד שיעור סעודה אחת לערב ואין מעצור לה' להושיע שיספיק להם עוד זמן ועידן כמו שנתברכה החררה עד כה שלא הכינו אותה לכל היותר רק לשבעה ימים וכמו שהקשה ג"כ מהררא"ם ז"ל:
ה"ג ממן שהאכלתי:
עסיס וגו' גרסי' וסיפיה דקרא והגבעות תלכנה חלב. ובילקוט גרס שמתוק כדבש שנאמר וטעמו כצפיחת בדבש ול"ג בחלב:
ה"ג ואת תהוי כותייהון. פי' כמוהם וכיוצא בהם שימות גם הוא ולא יכנס לא"י או צ"ל סופיהון פי' שימותו כולם ואחר כך ימות גם הוא אחריהם:
הרי ששה ימים. עיין בשמות רבה פרשה ג' ובויקרא רבה פרשה י"א:
צוררה לך. כלומר אזכרנו לך כדבר הצרור בכנף בגדו ולא יפול ממנה צרור ארצה:

שהיא שלו. כהונה הגדולה:
כל שבעת ימי אדר. עיין מזה לעיל בפרשת וילך:
גדיים. בניהם של יוצאי מצרים:
תיישים. יוצאי מצרים עצמם והוא היה רועה על התישים ועיין בשמות רבה שהגירסא נשתנת:
אומר לך עד מתי גרסינן:
הקוצין כו'. סיחון ועוג היו קשים ורעים כמו קוצים הללו ועיין בשמות רבה שנשתנת הגירסא לשבח:

פרק ט

לסוסתי. דן יחידי כו'. לפי שהוא דן יחידי שהוא יחיד בעולם ואין מי שימחה בידו כל מה שהוא חפץ הוא עושה כן הוא בהדיא בילקוט איוב:
ה"ג דייך פפיס שלא להשיב כו'. פי' שעל משפטי ה' אין להשיב שהכל בדין אמת ועיין בילקוט איוב ולקמן:
בין מיתה לחיים. דרש רם ונשא רם כד"א רמה בים רמז למיתה ונשא רמז לחיים והתנשאות לכל ראש:
דכתיב ה' אלהים אמת. חוזר למעלה שאין להשיב על משפטי ה' דכתיב וה' אלהים אמת וכדמפרש ואזיל:
כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. וזהו בצבא גדול וכאן כתיב ה' אלהים אמת:
מהו אמת. כלומר למה הוא אמת:
אלהים חיים כו'. כי מי שאינו חי לעד אינו אחד אמת אלא עובר וכוזב ופוסק וכן הם דיניו ומשפטיו בל ידעום אמתתן וכמו שהאריך בזה בעל חובות הלבבות בשער היחוד:
ה"ג בכל מקום שכתוב מאמר זה וה' הוא ובית דינו ולא גרס כביכול והוא קל להבין:
זה בנין אב. שהרי שם של ארבע רחמים ואין רע כ"א בהסכמת בית דין הקשה:
רשום. משמע רשימה בעלמא שעדיין אינו על גומרו ועל אמתתו ועיין בפ' מצות חליצה ובב"ר פ' כ"א:
ולמה הוא אמת. למה חותמו במלת אמת:
כיחידו של עולם כו'. עיין בב"ר פרשה כ"א:
של מעלן. שהוא בארבע חיות הקדש:
ה"ג ומה אתה מקיים בתבנית שור אמר לו בשור כו'. פי' אלו לא אמר רק בשור היה משמע בשור של שאר כו':
כמרטט. כמרקד ומנענע ונרתת:

כך ששתי כו'. כמו שדרשו חז"ל והמים להם חומה כתיב:
מימינם ומשמאלם. שכן כתיב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם:
זו מזוזה. י"ל על שהיא בשמאל ביציאתו מן הבית ובילקוט פ' בשלח גרסינן זו תפילין:
תפלה. ונקראת התפלה שמאל על שהיא צרכי העולם הזה וכן קראוה חז"ל חיי שעה כמו שאמרו חז"ל מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה אבל ק"ש היא קבלת עול מלכות שמים כולו קדש קדשים הוא לה' ובילקוט פרשת בשלח הגירסא בסיגנון אחר:
וירכב על כרוב. בשוחר טוב ובילקוט שמואל גרס הה"ד כי תרכב על סוסיך. סוסיך משמע סוסים הרבה וא"א לרכוב על הרבה סוסים אלא בזה אחר זה:
הורג את בעליו כו'. הכי אמרי' בפ' ערבי פסחים ובשוחר טוב איתא סוס זכר עומד ומשתין והנקבה מהלכת ומשתנת ולפיכך היא טובה במלחמה:
סוסיין פגיין. סוסים מחולפים ומשונים זה אחר זה וריחו לא נמר תרגום לא פג:
וברקים. דרשו לשון ברק חרב ובילקוט שמואל הגירסא שם בסיגנון אחר עיין שם:
סגיונות. סגנון וסדר ערך מלחמתם:
קטפרקטוס. משמע בערוך גבור המכה בכח גדול:
על טוענו. מרכבתו הטוען אותו:
ה"ג שהוא רוכב על טוענו ורוכב על דבר כו':
טוען את רכובו גרסי'. ודרש וירכב על כרוב ואז ויעף הכרוב מפני שהש"י רוכב עליו:
וידא. בתהלים. וירא בשמואל:
ה"ג במדרש שמואל עולמות הרבה ויוצא כו':
להראות בהן. לכן כתיב וידא:
מרמזת. מפחד השבאי' שאם תראה פנים שחפצה להפדות שמא לא יוכל אביה לפדותה והשבאים יעשו לה רעה:
דומה. לשון שתיקה:
ה"ג ומצרים הרשעים לסוסים זכרים:
ה"ג אתה וושקעני:
ה"ג ראה מה בים:
איפתיסיס. בקשתי ומצאתי מאמר זה בכמה מקומות ובכל אלה לא מצאתי כתוב זאת והוגד לי שהוא בלשון ערבי נס ופלא גדול:
למעלה. מעל גבו:
עמודיה גרסי':

ביסם. יש לפרשו מלשון לבסומי קלא כלו' נתבשם ונתחזק על עומדו ודוגמתו תמצא במדרש משלי בפסוק אגור בן יקא ויותר נראה שצ"ל ביסס העולם והוא לשון כן ובסיס וכן יסד הפייטן במתן תורה הקדושה העולם נתבסס אשר מתנאו נמסס כמוצא שלל רב על אמרתיך שש. וכן צריך להגיה במדרש משלי ועיין בב"ר פרשה ס"ו ובתנחומא פרשת נשא:

פרק י

נאוו. בשני תארים בשני אחים גרסי':

לך אל העם גרסינן:

ה"ג לפה לתורגמן כו':

עבדא. באות אמת כתב בשם נ"א שצ"ל עבודת כוכבים וי"ל עושה ובורא ובשמות רבה פ"ג ישנו למאמר זה ולא גרסי' ליה:

אלא וילך משה ואהרן. שאף משה הלך עמו לאספם ולא שלח לאהרן לבדו:

הקיש כו'. שלא הגביה את עצמו יותר מאהרן:

שעדיין כו'. כלומר שמשה היה שמח בגדולת אהרן ולא רצה לנהוג בו קלות ראש ואח"כ מצאתי באות אמת שבנוסחאות אחרות גרס בהדיא שעדיין משה היה שמח בגדולתו של אהרן:

ואת התומים גרסינן:

שהיו חורזים גרסינן ובילקוט גרסי' יורדין:

בלוניא. כחוט בלע"ז ובילקוט גר' כלוניא והוא לעז ממש:

סופרים. שלומדים מקרא ומשניות עם התינוקות:

שמיללון. לשון דבור הד"א מי ימלל ודוגמתו בויקרא רבה פ' כ' או הוא לשון יללה ומהומה על שהומין בדבור ומפלפלין יחד כשחוזרין תלמודן:

חורזים בדברי תורה גר' ועיין במדרש רות פסוק ליני הלילה:

ה"ג וכי עיקר נתינתן מהר סיני לא באש היו נתנין:

יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו גר':

חורז. מחבר ומסדר מדרש למדרש חבירו וכן פי' הערוך:

קדוחה. מעמיק ונוקב לעומקן של הדברים כזה שהוא נוקב במקדח:

בתוריהן. בזמניהם כדמפרש ואזיל:

למקדח גר'. וכן הביאו בעל עקידה בהקדמתו לעקידה:

ומדלגות. י"ל שמה שחסר זה גלה זה או ע"י גזירה שוה או בנין אב וכמדומה מן המדות כאלו הם קופצים ומדלגין מזו לזו ובא"א הגיה ומגודלות זו מזו:

פרנסים אתה מעמיד גרסי':
עד שאתה גר':
אתה צריך ציווי. כלומר וכי אתה צריך לצוני:
אתה מעמיד עליהם כו' גרסי' ור"ל כדלעיל:

פרק יא

תורי זהב זו התורה שלמד גרסי':
אלקולאין. עיין לעיל בפסוק ישקני:
הסרגל. השרטוט בלשון ערבי:
אצטוון. עיין בערוך ערך אסטווה במלת אצטוון וענין אלו העמודים עיין בתוספות פ"ק דבבא בתרא:
ג' ארונות כו'. דייק מדכתיב אותו ולא כתיב ותצפנו:
וחיפה שפתו העליונה. בירושלמי דשקלים פרק י"ג שופרות יליף מדכתיב תצפנו להביא שפתו העליונה:
ה"ג בירושלמי ר"ל אמר כו' עד דכתיב וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ ומשמע שיעשה ארון אחד ויצפהו ולא שיעשה שני ארונות בלעדו:
ה"ג ומה מקיים ריש לקיש קרייה דר' חנינא והכי מוכח בירושלמי ופי' תצפנו יתירה דלר' חנינא צריך ללמד על שפתו העליונה ולר"ל למה הוא בא ומשני שאפילו בין הנסרים במקום דבוקן זה לזה היה ג"כ מצופה בזהב וסמך לזה מצאתי בספר ישן:
ה"ג יהודה ברבי אומר נאוו כו':
מלה חתומה כו'. דבר מסויים ומקויים טוב ויפה:

פרק יב

עד שהמלך כו' סיריי. סרחון ויבאש ת"א וסרי ופירושו לפי דעתו של ר"מ שדורשו על מעשה עגל האי דכתיב נרדי נתן ריחו פירושו סריי נתן ריחו ובתרגום יונתן סריכו כנירדא ריחא ביש לחדא ומפרש והולך מסכתא עלתה בידם מן הגולה ושנו בה שקפץ להם מעשה עגל במעשה המשכן זהו הסרחון וה"ג נתן ריחו מסכתא עלתה כו'. ובספר ישן גרס נתן ריחו מסורת עלתה בידם מן הגולה שקפץ להם מעשה עגל במעשה המשכן:
מן הגולה. כהאי דאמרינן מדרש זה עלה בידם מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי בימי כו':
כבר וידבר אלהים.וכמו שדרשו ובעוד שמשה ירד מן ההר לקדש את העם לבל יהרסו כבר וידבר אלהים גו'. וע' בפ' וישמע יתרו:
לשעה. כלומר באותה שעה פתאום מיד שצום הקב"ה על מלאכת המשכן:

ה"ג אשר מצא עצי כו'. ובב"ר פרשה צ"ד הגירסא נשתנת ועיין שם:
ה"ג במגדלא דצבעייא:
ה"ג בירושלמי פ' מקום שנהגו ובפ"ק דתענית אבותיכם נוחי נפש ועיין לעיל בבראשית רבה פ' צ"ד:
בקלאנין כו'. כולם מיני משמיעים קול הם:
לאפנתי. פי' הערוך לקראתו ולפניו:
פורטענא. פרעוש בלע"ז פורטענא כך מצאתי:
כך היא דעתיה כו'. כדלעיל גבי ר' מאיר ופירושו שאותו דם של הרוגי מצרים היה ריח רע וזהו הסרחון כדמפרש ואזיל:
ה"ג ריחן מלמד כו'. ובספר ישן גרס ריחו לפי שריח הדם קשה:
קוהה לאכול. כלו' קוהא ושבעים וה"ג בספרים ישנים שבעים מלאכול:
תן לנו כו'. כלומר אין אנו יכולין לאכול ובספר ישן גרס משה רבינו נפשנו קוהא מלאכול וכן לקמן וגירסת הספר יש לקיימו בדוחק לפי הא דאיתא בשמות רבה סוף פרשת בא שאותו ריח הטוב לא הופיע אלא בפתחו של מרע"ה ועיין שם:
והיתה נפשם כו'. כלומר ועדיין היתה נפשם כו'. וה"ג בהדיא בספרים ישנים:
סינטומוס. לפי הענין פירושו סוף וכלל הדבר:
משקה אותן. כוס הברכה:

פרק יג

צרור המור. עד שהושלך גרסי':
לקמן בפסוק מי זאת עולה גרסי' ידיו מתמררות. לשון מירור וכן הרד"ק ז"ל בספר השרשים שרש מור הביי הגירסת ידיו מתמוררות וכן הביאו רבינו בחיי בפ' כי תשא והרמב"ן הביא הגירסא ככתוב פה:
מותאם. לשון תאומים כלומר מותווך ואמצעי ביניהם:

פרק יד

הכי גרסינן בילקוט ובספר ישן שנכפת על המזבח:
בכרום פניו. כלומר נתכרכמו פניו מפני הפחד או הוא לשון כרום זלות שדרשו חז"ל בפרק קמא דברכות עוף אחד יש שיש לו גוונים הרבה ובכרמי קדריש לשון כרום וגדי לשון גדי העזים ועין כמשמעו עין עולם:
איכן. היכן:
הצרתה. לשון צרה ומלת צרור קדריש:
המרתה. לשון מרור וכדלעיל:

הא כיצד כו'. בילקוט הגירסא נשתנת:
ה"ג לפני הקב"ה אפי' בשיחה כו' וה"ג בילקוט:
מימר. לשון מרירות:
וממשכנו בערי. ובזה אתה מכפר לי וה"ג בילקוט:
אילו אבות העולם. ודרש בכרמי בזכות האבות שנקראו כרם דכתיב כרם היה לידידי שדרשו חז"ל על אברהם ובילקוט תמצא גירסא משונה:
אי תימר כו'. אם תאמר סמים זה אינו רק שני סמים והלא כבר נאמר סמים קח לך סמים. לכתוב סמים האחרון אצל הראשון ולכתוב קח לך סמים סמים ולסוף נכתוב נטף ושחלת וחלבנה אלא לפיכך כתבו אחרונה לומר שהוא ה' נגד ה' הראשונים כן הוא בפ"ק דמסכת יומא אבל מה שמסיים הספר בד בבד משמע דדייק מיתורא דבד בבד לומר שיהיו ה' כנגד ה' וה"ג מה ת"ל בד בבד וה"ג בהדיא בספר ישן ופירושו אי סמים פי' תרי הרי כבר נאמר פי' ידוע שמיעוט רבים שנים מה ת"ל שוב בד בבד אלא לומר תן ה' כו'. וכל זה הוא לקמן בפסוק מי זאת עולה:
שהיתה מצומצמת. ענן הקטרת היה מצומצם בין שני בדי ארון ביום הכפורים:
פוסה. יורד ומשפיל:
כאשכול. לקמן גרס כמקל וכ"ה בפרק אמר להם הממונה:
כסית וגו' גרסי' ושמע מינה וכסה פירושו נשיאות עון:
וסגלתי. ואצרתי ואספתי כד"א סגלת מלכים:
ה"ג ודחת בריתי לבריתו:
והוא במה שהרג ארבע מלכים שהיו מבני נח:
בכרמי. בזכות ישראל שנקראו כרם ה' צבאות בית ישראל ועין גדי פירשתי כדלעיל:
בן נזירה. שם חכם:
הכי גרסינן והודה בישראל לעתיד כו':

פרק טו

מצויינת. מסומנת ונכרת:
יצדה. שלא יהא עולם תוהו וריק מהם תוהו ובוהו תרגם אונקלוס צדיא וריקניא:
ת"ח. תלמידיהם של החכמים שהיו יושבים לפני הסנהדרין כדתנן בפ"א דיני ממונות וה"ג גם לקמן בפסוק הנך יפה הכתוב אחר צאנה וראנה:
שלש רגלים. ה"ג בספרים ישנים ובילקוט גרס אף ע"פ שחרב הבית עולות לשם ועיין לקמן בפסוק אני חומה:

גרן. כלומר שעושה גוזלות בכל חדש וחדש וגוזלות קראו גורן כמו שעת חידוש התבואה כמה דאת אומר בכמה דוכתין בתלמוד. ובפרק איזהו נשך הלויני כור חטים ואני אתן לך לגורן וכן פי' הערוך ערך גרן וכן מוכח גירסת הילקוט:

שוגרת רוגליות. משלחת רגליה כלומר דרכיה למרחוק משובכה:

אז ישיר משה כו'. כל זה גם כן לקמן בפסוק הנך יפה וכן הביאו הילקוט בפרשת בשלח:

עלה זית. וזית היא אורה או י"ל שע"י כך ויפתח נח את חלון התיבה:

ומהיכן כו'. כ"ז בויקרא רבה פר' ל"א ובב"ר פ' ל"ג ושם נתבאר:

דאמרין בריתא גרסי'. ופירוש זהו שאומרין הבריות וכן הוא לקמן בפסוק כמגדל ולזולתו במקומות רבות:

אילולי כו'. אם לא המיתה אותו וקציצתו זו היא מיתתו:

פרק טז

הנך יפה דודי: **שאם בקש לעשות לו כו'**. ולפיכך אינו מקלסה בלשון פשוט ואחדות אבל היא מקלסו בלשון פשוט ואחדות שאינה יכולה להמירו וכך מצאתי במדרש בהדיא וזה לשונו אבל היא אינה יכולה להמירו ובספר ישן מצאתי טעם אחר שלא יאמר אדם לשנים היא משבחת:

אמרה לו כו'. אף נעים קדריש לשון רוגז וחרון אף:

בתאים. עיין במסכת מדות ובמסכת יומא פ' הוציאו לו:

מטלטלת. כביכול בלא נחת רוח:

וכדון כו'. ועתה אחר החורבן אפי' אם באת להצניעו לעמוד שם ששים רבוא קנים אינה מחזקת אותם:

מטחנא. לשון משיחה ומדה כלו' אינה נמדדת בהן להחזיק ולקבל אותם ובירוש' סוף מסכת תענית הגירסא בלשון אחר וכן באיכה רבה סוף פסוק בלע ה':

פרק יז

קורות בתינו:

כמטה וכפלומה. כל זה עיין לקמן בפסוק מי זאת הנשקפה ובב"ר פרשה ס"ח ושם נתבאר:

ה"ג בב"ר הרטיב מהן קורות בתינו ארזים אלו הצדיקים:

אין אדם נהנה כו'. לבנין ולתלות עליו דבר כבד:

אני הוא שכפפתי גרסי':

אפרים כו'. כך היה אומר אפרים מה לי עוד לעצבי עובדי כוכבים ועיין בפרש"י ורד"ק בסוף הושע ולקמן בפסוק זאת קומתך יש שכך אמר להם הקב"ה וישראל אמרו אני עניתי להקב"ה וכי לא אמרתי לפניך שירה וה"ג לא אמרנו לך שירה:

אני עונתי. לשון עניית קול שירה:

ואשורנו. דרש מלשון שירה:

ה"ג אלא הוי אומר אני שכפפתי:

מקום שהכהנים כו'. מקום מהלך הכהנים היו ברותים הרצפה היתה מרוצף ומצופה בברושים ודרש רהיטנו לשון מהלך וריצה וגרס רוהטנו ברותים ואולי חסר הספר וצ"ל רוהטים מצופה בברותים:

פרשה ב

פרק א

אני חבצלת:

חביבה כו'. דרש חבצלת נוטריקון חביב בצל או חביון בצל צל אל ובילקוט הגירסא נשתנית לשבח:

ה"ג משבעים אומות:

חבצלת. נוטריקון שעשיתי לו צל על ידי כו':

מנון עבורי. האדון הוא לנגדי מנון פירש"י ורלב"ג בספר משלי אדון כד"א לפני שמש ינון שמו ובאות אמת הגיה מבין עבורי:

וחביבה אני גרסינן:

כששונה גרסי':

בידי ולבי. כלומר בכל מאמצי כחי בגוף ובנפש ובילקוט לא גרס ליה:

ורמוסה. לשון נסתר ומעוך בתוך הדימוס ונראה דצ"ל ורמוסה כד"א ברגלים תרמסנה:

המדבר אמרו. שלמה אמרו בשם המדבר וכך אמר המדבר אני מדבר כו':

מבקשם ממנו גרסי':

לא היא חבצלת. בתמיה וכי חבצלת ושושנה לאו אחת היא וה"ג בהדיא בספר ישן וה"ג ולא היא שושנה:

ה"ג חבצלת ולמה נקראת:

שחבויה בצלה. בצל עצמה מתוך שכפולה בדפין הרבה נעשה זה צל לזה נמצא שהיא מצילה עצמה:

ובמשובח גרסי':

ה"ג כשושנה ובמשובח שבאותו המין:
כמוץ. בילקוט הגירסא יותר נכונה:
וכשידלני. וכשיגביה אותי כד"א ארוממך אלהי כי דליתני:
פקדוך. בדוחק י"ל ופקדו אותך בשירה כשיזכרו מה שאירע להם בצר ויאמרו שירה על הגאולה:
מעמיק עיניך. משגיח בי ולשון עמקים קדרישו:
בעמקי גיהנם. כדמפרש ואזיל:
הכי גרסינן ואילו אין יורדין והקדוש ברוך הוא משיב להם ואומר אם כן ירדו כל העמים עם אלהיהם הדא הוא דכתיב כי כו' וישראל ירדו גם כן והקב"ה עמהם ועיין בילקוט תלים:
בגיא צלמות. זה הגיהנם:
ה"ג כי אתה עמדי ד"א שבטך כו' ועיין בילקוט תהלים:
ינחמוני וגו' גרסי':
בילקוט במזמור כ"ג גרסי' כל ימי חיי ושבתי וגו':
לאורך ימיו. בעולם שכולו ארוך:

פרק ב

כשושנה. שאסר. שקשר כד"א לאסור איסר:
בטרוניא. בעלילה בחוזק יד:
שבת. נחה דעתו מכעסה כד"א שבת וינפש:
לאחר כ"ו דורות. משנברא העולם:
דור הפלגה במים. עיין בב"ר פל"ח:
את שמע. בויקרא רבה פכ"ג גרס על שמע ועיין שוב שם ביאור המאמר כולו:
ה"ג עבור לפני התיבה לינא חכם אמרין כו':
בורסגניו'. לפי הענין הוא ענין עול או מס ולא מצאתי לו חבר:
בגאולת מחר. הגאולה העתידה במהרה קורא כן כדאיתא בפ' חלק אימתי קאתי מר אמר ליה מחר:
כגון חלמיש כו'. כל אילו שמות מקומות ובהם היו דרים רשעי אומות העולם מעמון ומואב כדאיתא בפרק עשרה יוחסין. ובאיכה רבה בפסוק פרשה ציון בידיה ובויקרא רבה פרשה כ"ג:
מה כתיב תמן. כלומר על אותו עת כתוב מקרא זה ה' בדד ינחנו:

כמושין בעוה"ז. קודם ביאת המשיח וימות משיח נקרא עוה"ב כמו שנתבאר בב"ר פרשה מ"ד וכן הוא סוף מסכת כתובות:

ה"ג בויקרא רבה פרשה כ"ג אינה בטילה אלא על גבי ריחה. ופירושו הריח אינו בטל ממנה עד שבטלה היא וכלתה לגמרי ושוב נתבאר שם המאמר כולו:

ה"ג תחלה וסוף כך ישראל הן הן לעולם הזה והן הן לעוה"ב מה שושנה זו נכרת בין העשבים כך ישראל נכרין:

ה"ג בין החוחים עכשיו שאתם נכנסין לארץ כנען היו דומין לשושנה בין החוחים תנו כו':

פרק ג

כתפוח. מה התפוח הזה. עיין עוד מזה בשמות רבה פי"ו:

שאין לו צל. ס"א גורס ענף:

כך ברחו אומות העולת כו'. כמו שדרשו חז"ל בפסוק ה' מסיני בא וגו' כדאיתא בספרי ובתנחומא ובספר הזוהר פרשת בלק:

את נותן בו. בעדו ותמורתו:

ה"ג אמר להם משה לישראל אם מבקשין:

ה"ג ולא נתרפא ובא אחד ואמר לו:

טפול. הדבק סביבו:

מיסרתא. אגודה:

בכמה היא טבא. כמה היא צריכה להיות שוה בד' מיני כו':

מיני. בילקוט בפ' אמור גרסי' מנה ועיין בויק"ר פ"ל הגירסא נשתנת:

עזי. דורשו כמו העוז שלי. כלומר יהא שלי:

קוו לתורה כו'. כמו שדרש בראש המקרא אני חמדתי לקבל תורה ולישב בצלו ולא האומות. או י"ל דדרש בצלו על התורה כד"א כי בצל החכמה:

דכתיב חמדתי. שחמדו להיות לדגלים כדלקמן בסוף הפסוק:

שנים עשר חדש. ששהו בהר סיני י"ב חדש פחות י' ימים כמו שפרש"י בפרשת בהעלותך:

מאהל מועד. כלומר כתיב ויקרא אל משה וידבר אליו מאהל מועד לאמר וכן דרשוהו בריש פרשת ויקרא רבה פ"א ועיין שוב שם:

ההורא'. הורתי דרש לשון הוראה:

דיפרוסופין. כמו דו פרצופין. ולשון קצרה דבר וה"ג בהדיא ריש ויקרא רבה:

וחיית. ומלת אתה מושך את עצמה אחר ויחי:

וסם המות כו'. ממלת אתה קדייק אתה חיית ולא אומות העולם ובויקרא רבה הגירסא נשתנת דייק מדכתיב עוררתיך כזה שהוא מעורר הישן כך הקב"ה היה מעורר אותם להחיותם כמו שנאמר נפשי יצאה בדברו וכמו שדרשו חז"ל ובויקרא רבה לא גרס ליה:

היה נפסק כו'. עיין בפירש"י ריש ויקרא ובתורת כהנים ובמדבר רבה סוף פרשה י"ד:

לטובתן כו'. ולולא זאת לא היתה הנבואה שורה עליו:

פרק ד

הביאני. זה סיני ונתן לי גרסי'. הכי גרסינן וארבעים ותשעה פנים טמא מנין ודגלו ומאהבה כו':

בית אב. עיקרה ושרשה על אמתתה:

אמר הקב"ה ודגלו כו'. קביצת ורבוי דבריו ערבין וחביבין עלי אע"פ שלא כוון את ההלכה:

כגון ואהבת ואייבת גרסי' וכו' עד אהבה ודילוגו עלי אהבה אמר כו' וה"ג בילקוט:

למשה. בחולם הוא קורא משה בפת"ח ככתיבתו וכן אהרן עפרן הרי"ש פתוחה כי ספריהם לא היו מנוקדים וזכר לדבר רבו של יואב בזכר עמלק ובספרים ישנים גרס למשה מושה לאהרן אהרון ולא גרס לעפרן עפרון:

ולגלוגו. דבורו המגומגם:

איקונין. צורה של מלך ובמדבר רבה פ"ב הגירסא נשתנת לשבח:

וגודלו. אצבעו שמראה בו את האזכרה או י"ל גדולתו שהוא מתגדל ושלבו גס בו:

אפי' אותן הריגולין שרגל. בילקוט ובספר ישן גרסינן הדילוגין שדלג ובערוך ערך דגל הראשון פי' בו לשון ערמה כמו לא ימעל פיו תרגום לא נדגול פומיה וכן לקמן ודיגולו גרס בילקוט ודילוגו:

טקסים. תרגום דגלים טקסים:

ואהבתי אותם. בבמדבר רבה הגירסא יותר נכונה:

פרק ה

סמכוני באש של מעלה כו'. שאע"פ שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט:

בכתב. והתורה נקראת אש כמ"ש הכתוב הלא כה דברי כאש נאם ה':

של אברהם. שקדש שמו של מלך מלכי המלכים בכבשן האש:

ה"ג אברהם ושל מוריה ושל סנה ועיין בילקוט כי כן הוא ושל מוריה בשעה שהלך לעקוד את יצחק בנו ראה ענן קשור על ההר כדאיתא התם גם ירד האש מן השמים ושרף האיל תחת יצחק בנו:

של אליהו. בהר הכרמל נאמר ותרד אש מן השמים וגו':
המאוששות. החזקות והמאירות והבהירות מלשון אששיות שקורין לטרנ"א:
לאהבני. להחזירני למוטב:
ה"ג בספר ישן אהובה אני לו תני עד שלא כו':
כלל. שהיתה סדורה וכלולה בידם מתוך שהיה לבם פתוח ואח"כ נתמעטו הלבבות ונתרבו המחלוקת וה"ג בספר ישן בהדיא:
ה"ג משנה והלכה ותלמוד:
ה"ג אמר לו פדגוגו ילך בנך. פדגוגו פירוש אומן המגדל בני המלך ועיין בב"ר פ' א':
לאיסכולי. בית הספר שבו לומדין התינוקות נקרא בלשון יון סיכולי וכן פי' הערוך:
בשלפי. כשנתחלף ועבר הגזירה והיו רשאין לעסוק בדברי תורה ועיין ערוך ערך שלף וכן פי' בספר תניא:
כל מי שהוא למד. שבר למד כל צרכו יבא וילמד לאחרים:
ריקם. בלא ברכה וחלקו כבוד לר"י שהוא בן עיר:
ה"ג כל מבקש משה אין כתיב כאן ועיין מזה בויקרא רבה פ' ל"ד:
פתפותי בצים. ה"ג ג"כ בירושלמי דברכות פרק הרואה ובפרק הנחנקין וי"ל דברים המעורבים כמו בצים המטורפים ומעורבים והכי מוכח בספר ישן:
מנשה. שהרשיע הרבה:
חבריא בעו כו'. החברים תלמידי חכמים שאלו לפני רבי שמואל כו' כיון שהיה כומר לעבודת כוכבים איך האריך ימים מימות השופטים עד גלות הארץ וכן מוכיח בירושלמי בהדיא:
הוה בר נש כו'. כשהיה בן אדם בא להשתחוות לו לעבודת כוכבים והיה אומר לו בן כמה שנים אתה בן מ' שנה כו':
או בר כמה כו'. או בן כמה שנים שהוא היה היה מגיד לו ושוב ה"ג והוה אמר ליה בר כמה כו'. ובירושלמי בפרק הרואה במסכת ברכות הגירסא בסגנון אחר:
והדא עבודת כוכבים כו'. ועבודת כוכבים זו אינה עשויה אלא מקרוב:
ואת בעי כו'. ואתה רוצה לעזוב אלהיך ותשתחוה לעבודת כוכבים זהו פחיתות ורעה רבה והוא היה מתבייש והלך לו:
אתא חד בר פחין. בא א' בן מביש פחות וגרוע:
ומה את יתיב כו'. ומה אתה יושב פה ועובד עבודתה ואמר לו אני נוטל שכר והוא סבור שמותר לקבל שכר ולעבוד עבודת כוכבים כדלקמן:

ומסמי עיניה.אין לפרש ועוד שאני מסמה עיניה של עבודת כוכבים והיא נפסלת בכך שהרי עבודת כוכבים של ישראל אין לה ביטול עולמית ועוד שהוא היה ישראל ואין ביטולו ביטול אלא כך היה אומר דרך הפלגה הריני נוטל שכר אפילו לסמות עיניו ובירושלמי לא גרס ליה וכן בתלמוד בבלי בפרק יש נוחלין לא גרס ליה ובספרים ישנים גרס ומחמא עייניו ופירוש אני מראה עינים ופנים כאילו אני מאמין בו:

ואייתיתיה. והביאו:

לא הוא כן. לא הוא כן היתה כוונת בית אבי אביך:

ה"ג לעבודה שהיא זרה. ופירושו בזויה עליך ואינה לפי כבודך:

קומסין תסברין. פירוש אדון ונגיד על האוצרות שנאמר ושבואל בן גרשם נגיד על האוצרות ודרשו חז"ל שנקרא שבואל ששב לאל בכל לבבו:

ה"ג בירושלמי מיתיבי והכתיב עד גלות הארץ אמר לון כיון שמת כו':

לסורו. פי' הערוך לשון שאור. ועי"ל שהוא כמו לסיאורו פי' לסכלותו ועיין בערוך ערך סאור ובמדרש קהלת בפסוק טוב אחרית דבר:

גם אני נביא כו'. הרי שעשה עצמו נביא ולא כן היה שכתוב שוב כיחש לו וזהו לחם כזבים:

ה"ג כזבים וכתיב ויהי הם:

זכה ששרתה כו'. דכתיב שם ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו וכן מצאתי שוב בירושלמי בפרק הנחנקין דגרס אשר השיב אין כתיב כאן אלא אשר השיבו:

שקבלתם רבותינו במאכל אמת וה"ג בירושלמי:

טמאה שבעה כו'. נתבאר בבמדבר רבה סוף פ"ד:

בין הערבים גרסי':

גדולה היא הפרנסה גרסי':

ה"ג להחיות את בנה. וכי אליהו צריך לשום בריה והאמר ר' יהודה בר אלעאי כו' ורבי יהודה:

הוא והיא. והוא אכל משלו שלא היה נהנה משום אדם והיא אוכלת ג"כ משלו ודייק מדכתיב הוא ברישא:

ושמשתו. בענין מאכלו ואכסניותו:

ה"ג וכי עם כל ישראל כו':

אין הוא כן. אינו כמו שאמרת אלא בשכרו כו':

ה"ג ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן:

ולאבותינו. שע"י כך נתגייר יתרו וי"ל דדריש דלה מלשון גדולה והתנשאות וכן מוכח בויקרא רבה פ' ל"ד:

עאכ"ו. שהרי בני אושא עשו חסד עם רבים מגדולי ישראל:

פרק ו

שמאלו זו ציצית. הסברא הפוכה וכן מצאתי באות אמת בשם נוסחאות אחרות: מצאתי באות אמת דה"ג זו סוכה וימינו תחבקני זו לולב שמאלו תחת לראשי ועניני כבוד וימינו תחבקני זו ענן שכינה כו' וכן מוכח גירסא הילקוט ודו"ק:

מי מאיר לך. הוא דברי הספר דרך משא ומתן:

הדעת נותן להגיה שוב שמאלו תחת לראשי זו תפילין וימינו תחבקני זו מזוזה ויבא ממש כדברי הזוהר בפר' בשלח עמוד של"ב ובספר ישן גרס זה ק"ש:

ביאתך. ביתך קרי ביה ביאתך נמצא המזוזה לצד ימינו:

לפרכת וגו' גרסי':

ואינו כן כו'. בניחותא דרך תימה וכי אינו כן דרך העולם להניח המנורה לצד שמאלו כדי שיהא פנוי לצד ימינו לכל הושטות ידו וכן היה במשכן השלחן עם לחם הפנים דרך ביאת הפתח שהיתה במזרח והמנורה בדרום וגלוי שכינה באה מצד מערב ששם הארון והכפרת וכרובים ואמרו חז"ל שכינה במערב וכדאיתא בפ' נשא פי"א ובמדרש איכה בסוף פסוק היו צריה ובתלמוד בהרבה מקומות נמצא שהמנורה היתה בצד שמאל השכינה והשלחן בימין שהוא היה עיקר חיבוק ודיבוק השכינה ובספר אות אמת מצאתי גירסא אחרת משם נוסח' אחרת אבל הכל עולה בקנה אחד בריאות וטובות ואף כי אין מאמר זה מסכים עם התנחומא בפ' תצוה הלא כה דברי תורה כאש וגו':

פרק ז

השבעתי. דמן. דם המילה:

אבל בדורו גרסי':

ומשיאין. לשון לקיחה כד"א ישא פרעה את ראשך:

של מעלה כו' עד שלמטה. בצבאות משמע שני צבאות צבא מעלה ומטה:

שלא ימרדו על המלכיות גרסינן וכדמפרש לקמן:

דיקי. עלבון וחרפה כ"פ הערוך:

על עמך. אלו ישראל:

אומתך. אלו המצריים:

על עצמך. וחטאת מדבר לנוכח עצמו קרי ביה וחטאת בקמ"ץ:

ושלא ידחקו. פירש"י בכתובות פ' י"ג שלא ירבו ברחמים על הקץ יותר מדאי ולישנא אחרינא פירש"י וגרס שלא ירחיקו את הקץ בעונם:
מסטירין. סודות סוד העיבור:
חומה. פירש"י ביד חזקה כולם יחד ועי' בפ"ק דיומא:
א"כ כו'. כלומר לעת הקץ יהיו א"כ מותרים לעלות בחומה:
למה מלך כו'. ומשני לקבץ גליותיהן וכולם יחד יעלו בשם ה' ובאות אמת פירשו אח"כ ולא אדע אם הוא להרע או להטיב:
ומשנולד כו'. כלומר והאמת הוא שלא התחיל מנין ארבע מאות שנה אלא משנולד יצחק שנאמר כי גר יהיה זרעך:
עד שנעשה כו'. שבשכר המאכל שהאכיל עשו את יצחק ברכו לבסוף והאריך מזה בספר הזוהר ובעוד שאותו זכות קיים צריכין אנו להשתעבד תחת ידו וזהו עד שתחפץ:
מדת הדין. ותי"ו מן שתחפץ היא נסתרת לנקבה:

פרק ח

קול דודי: **וירדתי על ההרים**. עיין כל זה בשמות רבה פרשה ט"ו:
לברבריא לסמטריא. מיני ממשלות של אומות הן:
טירוניא. גזר דין של עלילה:
ה"ג עובד כוכבים א' או ברברי א' כו':

פרק ט

דומה דודי: **את אומר לנו כו'**. אחר רוב החקירה והחיפוש לא מצאתי רמז ראיה למאמר זה רק בקונטרס של הקדוש ר' שלמה מלכ"ו ע"ה קצהו תראה ובבמדבר רבה פי"א תמצא מאמר זה משלם ולא גרסי' ליה וי"ל דיא"ו הוא בלע"ז שם ה' יתברך ודרש דודי נוטריקו' דיו דיו דהיינו דיא"ו דיא"ו ואמר באת אצלנו בתחלה בברית שבועה וקשר אהבה ומפרש ואזיל היאך:
לאורזליהון גרסי' ושוב עיין בבמדבר רבה פי"א ובמדרש רות בפסוק גושי הלום:
בזכותו של אברהם. דכתיב על ההרים ואין הרים אלא אבות ואברהם אב לאבות:
איטימוס. מוכן ומזומן שם טרם בואם:
יקראו וגו' גרס':
לעורזלהון גרסי':
לקרסין. לעתים ועיין לקמן בפסוק יפה את כתרצה וכן פי' רבינו בחיי סוף פרשה שמות:
שלשה חדשים. במדבר רבה סוף פרשה י"א נתבאר כל זה ועיין שם:
מאן מהיכן הם ובילקוט הושע גרס אלין מיתריי מה אלין כו':

כימי מועד. משמע אותו מדבר שהיו הולכין דרך שם לעלות לרגל:
ה"ג בילקוט ומוריד להם את המן למה שאין כל חדש ומאי טעמא אנכי ה' אלהיך המעלך וגו' ושוב גרס או לעופר ולא גרס ד"א:
בסוף הן הורגין אותו. במדרש רות בפסוק ויצבט לה ובילקוט הושע הגירסא יותר נכונה קצת:
ושער הכהן ושער חולדה בילקוט לא גרס ליה וכן בבמדבר רבה פי"ג לא גרס ליה ובאיכה רבתי סוף פסוק היו צריה לא הזכירם ג"כ:
זו זכות אמהות. בילקוט מסיים כשם שיש הפרש בין חלון לחלון כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות וכן מצאתי בספר ישן:
החדש הזה. ה"ג ג"כ בספר ישן ובאות אמת הגיה שנאמר חי אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי:
שריעה אותי. י"ל מלשון רעייה ממש או מלשון רצון ונחת רוח תרגום רצון רעוא או י"ל מלשון ריע וחבר:

פרק יא

ולא הוא גשם כו'. בתמיה:
ה"ג מטרא הוא כך עיקר כו'. ובאות אמת הגיה מטרא הוא פ"ו יום כך עיקר כו'. ונראה שאין צורך ועי' לקמן:
פירושה כו'. בילקוט ובספר ישן הגירסא באופן אחר והוא פירוש נכתב בפנים:

פרק יב

הנצנים. ה"ג הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו כו' ועיין לקמן:
להגאל. ודרש הזמיר לשון זמר ושמחה:
שתזמר. שיכרתו כד"א לא תזמור:
שיבקעו. וזהו כריתה שלהן:
זמירות היו לי וגו'. בילקוט גרס הגיע זמנה של תורה להנתן שכתוב בה זמירות היו לי וגו':

פרק יג

התאנה פושעי ישראל. הפגים הם התאנים שלא נתבשלו כל צרכן וכך הם פושעי ישראל שמקדיחים תבשיליהם שנתבשל וה"ג פושעי ישראל שמתו בשלשה כו'. ועיין בשמות רבה פרשה י"ג:

כל הדין כו'. כל כך ריח טוב יש בכם ואתם יושבים פה ושוב ג"כ ענה על ידי יהושע ואמר לי על ידי אלעזר:

ולא היה הדבור כו'. פירוש לא היה נתגלה אליו בלשון דבור ובפנים מאירים רק בלשון אמירה בפנים זועפים:

ה"ג מיד וידבר ה' אלי כו' ופירש"י שם אלי היה בדיבור ולא קודם לכן:

הנצוחות. לשון נצחון ונשיאות:

להחלק. להזמר לחלקים:

עבדא בישא כו'. עבד רע עלה והחרב בית אדונך הקב"ה שבני אדונך אלו ישראל אין שומעין לו:

זמנן של ישראל שישברו גרסי'.

להשמר. להזמר:

של בהמ"ק גרסי'. כלומר ולומר שירה בבהמ"ק:

של ב"ה שיבנה. שנאמר גדול יהיה כבוד הבית הזה וגו' ופסוק זה נאמר על בית שני ועיין בילקוט:

מכל עמו וגו' גר':

ומשוח מלחמה. במסכת סוכה בפרק החליל לא גרסי' משוח מלחמה ומונה במקומו משיח בן יוסף:

ה"ג של מלכות שמים שתגלה:

והרשעים כלים. והרשעים דומים לפגי תאנה כדלעיל:

ומתחדשת כו'. בפ' חלק גרס חוזרת לישראל:

כמה שבועין. והא כמה שמיטות עברו שהיו השנים כסדר הזה ועדיין משיח לא בא ולא יבא אלא אחר שיהיה כמו שאמר ר"ל כו' ובפ' חלק הסוגיא באופן אחר:

והגבלן. פירש"י מקום יש ששמו כן ובערוך ערך גבל האחרון פירש בשם תרגום ירושלמי שהוא ארץ שעיר:

כפני הכלב. שלא יתביישו זה מזה ולישנא אחרינא פירש"י בשם מ"ר כפני הכלב ממש:

עדרים. נעדרת דרש לשון עדרים ובפ' חלק לא גרס במדבר ובילקוט ישעיה גרס ליה:

לזקנים. כלומר לפני הזקנים:

יסריח. בפ' חלק גרס ביוקר:

ברוך ה' לעולם. שיהיה מלך עולם ה' אחד ושמו אחד:

פרק יד

יונתי. אצלי הם כיונה גרסי'. ופי' נוח להתפתות ועיין בשמות רבה פרשה כ"א:

כל שנים עשר שבטים כו'. מה אמך לביאה כמו שפירש רש"י בפ' שמות:
ה"ג כי פקד ה' וכו' עד אמר הקב"ה והמאמר בשלמותו עי' בשמות רבה פ' כ"א:
ללפסים גרסי'. לפס הוא מס וכל אילו שמנה הם מיני מסים ופירוש מאמר זה עי' בויקרא רבה פ' ל"ג:
ה"ג כחדא נבוכדנצר נבח ככלבא. ועי' בויקרא רבה:
קמפון. פלטין רחב ששוחק שם המלך:
ונפלה עליה גרסי':
שראו אותם. שראו ישראל את מצרים:
בסתרו של סיני. כלומר תחת ההר:
ה"ג של סיני הראיני וגו' שנא' וכל העם וגו':
כהטבת הנרות. כך היה מקובל לפניו דבריהם אלו:
ה"ג בספר ישן מראיך זה מעשה הטוב. השמיעני זה התלמוד וכן מוכח לקמן:
על דעתיה דר"מ. כלומר בשם ר' מאיר:
עד ויהי גרסי':
ארבע העגלות וגו'. פסוק הוא בפרשת נשא ומפרש בבמדבר רבה פי"ב שאותן בקר הקריב שלמה:
הלל בנועם גרסי':
פסחא גרסי'. כשאוכלין את הפסח ואומרין עליו הלל עולה למרום ומשבר העליות והתקרות:
מתרפקת. ענין רפוי וחולשת ביופיין ובערוך ערך פרקד גרס מתפרקדות ולא פירשו:
שכל השנים שהיתה גרסי'. ועיין בבראשית רבה פ' מ"ה:
שעבוד. של צער הריון וגידול בנים:
לכן. לשון נוכחות לנקבות רבות כמו לכם לזכרים:
מפני מה גרסינן:

פרק טו

אחזו. שמרו אותם ליאור. להשליכם ליאור וכן הוא לקמן:
אני גוררו כו'. ואנכי נשבעתי שלא להביא מבול על העולם אבל לא נשבעתי שלא תבואו אתם בתוך המים:
המנה הזאת. השקיעה בתוך הים תהיה מתוקנת לשועלים אלו המצרים:
קיניגין מכללה כו'. יגעתי ולא מצאתי פירושו ובאות אמת כתב שבנוסחאות אחרות לא גרסינן ליה עד אחריהם בים ושאלתי פי איש א' בקי בלשון ערבי ואמר שנתבאר לו אפס

קצהו ור"ל המלחמה תכסיסה הוא לקבץ ההמון המפוזר סביב הראש נושא הדגל ומתוך אותו הקיבוץ הניצוח יותר קרוב וכלל הענין הוא לפרש הגדול שבכל הנסים מה שגררה מבית מושבותם לתוך הים וכן הוא בהדיא בשמות רבה פרשה כ"ב ובספר ישן גרסי' קינוגין וטתיירין כמד"א מוציא אסירים כו':

קול חבירו. כלומר קול של קטן כמוהו:

רבבה וגו'. משמע לא חסרת ממה שהשליכו מכם ליאור שהרי אותם רבבה נתמלאו לכם במספר:

שש מאות כו'. ולכל אחד ואחד מהם הושלך בן א' ליאור לפחות הרי ששים רבוא:

האיסכולאות. בתי מדרשות ששם לומדין התינוקות נקרא סכולי בלשון יון וכן פירש הערוך:

למניינם. לפי חשבונם היו אחר כך המצריים הולכין כו':

אחזו. משמע דבר הנאחז ביד לשימור:

אלו עשו כו'. בספר ישן גרס מלמד שאף זרעו של עשו היה משתתף עמהם במצרים כדי לשעבד בהם שנאמר הנה קטן וגו':

איספתרין. ולקמן גרסי' איספסתורין ולפי הענין הוא שר צבא וכדומה ובב"ר פ' ס"ה גרס ענקמון לשון ענקים:

ה"ג אמרו לה אם בעיניך מיקרו ליפארוס אינו בעינינו כו':

ואין רב כו'. ואם גדול כדבריהם הרי לפי גודל השור צריכים טבח גדול והוא הקב"ה:

ואבקש מהם גרסי' ופסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ב:

נח דניאל ואיוב. שהם לבדן נחשבו צדיקים בדורם ועיין ביחזקאל סימן י"ד בפירש"י ורד"ק ז"ל:

פרק טז

דודי לי. הכי גרסינן האזינו הוא לי לאב כו'. וכן הוא בילקוט:

המקניאין. נוקם נקמתי מא"ה:

במכעיסין. גם אני נוקם במכעיסיו כדמפרש ואזיל:

שזבחתי כו'. זבחתי צאן לפסח שהם אלהי מצרים:

רחמי טבא. אוהבי הטוב לא יחסרו טובתך ממני לעולם:

זה רעי גרסי':

אלא מידי גרסי'. וכן בסמוך:

אלא ממנו גרסי':

אתייסר כו'. נתייסר מן השמים וחשש בחולי נקרא צמר מורייה והוא חולי חם מאד כדאמרינן בעלמא אשתא צמרתה עלה רבי חנינא לבקרו ואמר לו מה יש עליך כלומר עד כמה הכבידו עליך החולי אמר לו ישנו עלי יותר מכדי כחי:

אמר עלוי מלה כו'. היה אומר עליו לחש דבר מה והוא קיבל נופש ונחת לאחר ימים נחלה רבי חנינא:

מה אית עלך גרסי':

הכי גרסינן מה קשה הן היסורין אמר ליה ומה כו'. וכן מוכח בפרק קמא דברכות:

לא אנא כו'. אין אני חפץ בהם ולא בשכרם א"ל ולמה אין אתה אומר דבר זה שהיית אומר עלי וקבלתי נחת א"ל כשהייתי מבחוץ הייתי ערב בעד אחרים ועתה שאני נתון בפנים וכי אין אני צריך אחר שיערב בעדי והוא כמו שאמרו בפ"ק דברכות אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים:

ה"ג בספר ישן א"ל כתיב הרועה כו':

שרביט. שבט מוסר ה':

רך. נוח ורך לבוראם לקבל באהבה גזירתו עליהם:

שתי פרות כו'. עיין בבראשית רבה פ' כ"ה:

פרק יז

עד שיפוח: **פיחה**. הפחה ורוח המפריש ומחלק בין דבר לדבר:

בלילן. הגלות קרוי לילה כד"א שומר מה מלילה:

הגוי. לא היה לו לכתוב רק הגוי וכתב וגם את הגוי לרבות ד' מלכיות:

בערוך גרסי' באיספטייא שלהן ועיין בב"ר פ' מ"ד:

ה"ג בילקוט וממהר בגאולתכם כצבי וכאיל:

ה"ג שארתיח היום כד"א באש וגו'. ופסוק הוא ביחזקאל סי' כ"א ובספר ישן גרסי' הה"ד הנה יום בא בוער כתנור:

עליו. על עמון נאמרה הנבואה ההיא:

נהפך לכם גרסינן:

ה"ג בגאולתכם כצבי וכאיל:

בתר אריהון כו'. **בתר סולא**. לא מצאתי פירושו ובאות אמת הגיה בשם נוסח אחר בתריהון בתר כולה והגיד לי איש בקי בלשון ערבי ואמר ששניהם הם אריהון וסילא הוא כפי שכר פעולתם ע"כ. ובתר יהיה פירושו חלק ופרס כלומר צריכין אנו להתמהמה בגלות עד שיטלו המלכיות חלק שכר תגמולם:

וה"ג בביתר ת' רבוא כו' או ד' אלפים רבוא ועיין בפ' הנזקין:

פרשה ג

פרק א

על משכבי:

מרעי. חולי והנה אביך חולה תרגם אונקלוס הא אביך מרע:

בלילות. נוטריקון בא לילות:

פרק ד

בהורייה. בהוראה ודרש הורתי מלשון הוראה:

ה"ג ולא מצאתיו מצאוני. ה"ג להיכן הלך:

מאן דאמר לתענית כו'. ופירושו דניאל הלך לו לתעניתו:

ה"ג רבי חייא אמר ממתוס כו'. ופירושו לשלשה תיבות אלו נחלק מנא מנא תקל ופרסין וכדאיתא בפרק שני דסנהדרין:

יטת יטת אדך גרסי' והוא מנא תקל באל"ף בי"ת דא"ת ב"ש:

ולא מכיה. אינו עושה את האדם מך כלומר שאינה מזקת שום אדם שמיד היא מתה וה"ג בספר ישן ובויקרא רבה פי"ג ובילקוט תהלים הגי' איפכא מ"מ הכוונה היא אחת:

תלויה. קרי ביה מיאור:

ה"ג מן חורשא מכיה כך משא מדבר ים אם זכיתם מן הים ואם לא כסופות כו'. ועיין בילקוט תהלים מזמור פ' ומשא מדבר ים הוא פסוק בישעיה סי' כ"א:

עילעול. רוח סערה:

ומכסיף. מכלה וכורת ומשחית:

עלי עילם גרסינן:

לסבוב את ארץ אדום גרסינן וכ"ז תמצא באיכה רבה בפסוק בנפשנו נביא לחמנו:

ועל מרא שמיא התרוממת גרסי':

רב משל כו'. גדול וחשוב יותר מלחמו של הקב"ה וכדמפרש ואזיל:

אמר להם. בלשצר לישראל:

בכמה. מכמה נפין היה מנופה:

בי"ג נפה. כך שנינו בפ' אלו מנחות:

זה ב"ד. עיין בפ"ק דמגילה שבלשצר טעה בחשבון וכן דניאל ובספר ישן יש ששאל להם עומר שלכם מתי קרב אמר בט"ו הה"ד תעה לבבי שהטעה לב בית דין:

פיילי כו'. י"ל כוס תענוגים נהנית ודרש פלצות נוטריקון וכן כל החלוקות דלקמן:

חשוקה כו'. זה ליל פסח וה"ג בהדיא בספר ישן:

מפיץ. מריק ומוציא ותער כדה ת"א ונפצת קולתא:
ה"ג בילקוט ישעיה הצפית רוח הקדש מכרזת אקימת כו':
את הוא דמליך כו'. את תמלוך לפני:
ה"ג בספר ישן אמר כורש לדריוש מלוך את קדמיי א"ל דריוש לכורש לא כן פי' כו' עד למדי ופרס למדי תחלה ואחר כך לפרס הוי את דמליך קדמויי וכ"ה בילקוט ישעיה:
ה"ג כיון ששמע אותו רשע מ"ש דניאל שלח כו'. עד שמרדה בי נבוא עליהם ובילקוט ישעיה הגירסא נשתנת קצת:
אותו רשע. בלשצר:
אלא מגבי גרסי':
וכיון ששמע גרסינין:
הכתובים. שאמר דניאל בנבואה שמדי ופרס ירשו ממנו המלכות:
כל מאן דמתחמי כו'. כל מי שיראה פה בלילה הזה אפי' אם הוא אומר לכם אני הוא מלך תשאו את ראשו מעליו:
נתותרו. לשון נפילה כד"א נתור ככי ושינא דקיסר ובילקוט גרס נתרזו:
ה"ג הלילה ונפק מינפק כו'. פי' ויצא חוצה לעשות צרכיו וכשיצא לא הרגישו בו השומרים וכשחזר ונכנס הרגישו בו השומרים אמרו לו כורש ודריוש שהיו שומרי השער מי אתה ואמר להם אנכי הוא המלך:
ה"ג בילקוט אמרין לא כן כו'. ופי' אמרו כורש ודריוש זה לזה ולא כן צוה המלך כו':
ה"ג הה"ד בה בליליא כו':
מחליית שינתא. בשעה שהשינה מתוקה וערבה על האדם והוא בתחלת הלילה:
כבין דבו כו'. קרוב לעליית עמוד השחר שאדם צריך לדקדק בין הכרת זאב להכרת כלב:
ולא פליגי. ששניהם סוברים שהכו אותו בתחלת הלילה אלא ר"א סבר שפרפר כל אותו היום מעת לעת להשלים לו שיעור מלכותו מה שהיה מתבקש לו מן השמים. ור"ש סבר לא פרפר אלא עד עלות השחר לקיים בה בליליא כו':
מדמדם. כיון שהיה מיתתו קרובה קרי ליה רק דמדם בעלמא:
כי כוס וגו'. תהלים סי' ע"ה:
פגי פליאי כו'. מצאתי שהוא לשון לעז ופירושו כמו שמפרש והולך אל תהי סבורה שאת עדיין בתולה וראש ממשלתך אלא זקנה את וסוף ממשלתך:
בעת ההיא כו'. עיין במדרש אסתר ריש פ' ג':
ופסעת גרסי':
ביצתן. שרשן:

נכיתה. לשון מנכין לו מן הדמים ור"ל השלל שלקח מיד סנחריב:
זיין בולע זיין. כלומר כל אחד טוב וחשוב מחבירו:
כשעוה. נכאת וצרי ת"א שעף והוא שעוה כמו שפירש"י שם:
ה"ג לוי אמר להם פתח הארון ואמר בזה כו'. כך מצאתי וכתב כן באות אמת בשם פרקי ר"א ובהקדמת הרמב"ן בחומש תמצא גירסא אחרת:
ודרא כו'. פי' חצר. חצר ת"א דרתא ובאיכה רבה בפסוק ממרום גרס קרתא יקידא כו':
קנקלין. חדרים או וילונות ועיין בירושלמי בפ' חלק גבי נקמת מדין:
קלופי כו'. פי' הרד"ק גלי וקלף שבולת הנהר:
ואפי' דדניאל כו'. אפי' אם יעמוד דניאל ויבקש עליהם רחמים כמו שעשה לנבוכדנצר שריחם עליו ונתן לו עצה להנצל כמו שנאמר וחטאיך וגו':

פרק ו

מי זאת עולה. מיתתה. עיין לקמן ריש פסוק מי זאת השני:
טענו ופרקו. זה נתבאר במס' שבת בפ' ר' עקיבא בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא של מלאכי שרת וקשרו לכל אחד ואחד מישראל שני כתרים אחד נגד נעשה ואחד נגד נשמע וכיון שחטאו ישראל בעגל ירדו ק"ך רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כו'. עד בחורב טענו ובחורב פרקו:
מקטרת מור. עיין לעיל בפסוק צרור המור:
כקומץ לבונה גרסי':
מאותו אבק. כלומר מעצמו ולא מאיש אחר ואמר אבק ע"ש שנאמר ויאבק איש עמו ויברכהו שם ושם נתאוששו הברכות בידו וכן מוכח לקמן:
ה"ג לשרו של עשו נדמה לו הה"ד כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. א"ל אפייך דמיין לשרך משל למלך כו' ועיין כל זה בב"ר פ' ע"ז:
ה"ג ומשכח עאן אוחרי. ופי' ומצא צאן אחרים:
לית חרשיו גרסי':
ה"ג מן הדא את מדחיל לי אנא כולי מיניה:
והרפיש. לשון דריסה והשפלה:
ה"ג ר"א ורבי ברכיה. ר"א אומר שייעא רבי ברכיה בשם רבסא. רבסא לשון קצר כמו רב אסי וה"ג בב"ר:
ה"ג פירקה ממקומה המד"א:
ה"ג זה א' אחד עשר כו'. פי' מור זה הוא אחד מאחד עשר סמני הקטרת:
הא חמשה. עיין לעיל בפסוק אשכול הכופר:

ה"ג בירושלמי בפ' אמר להם הממונה ובמסכת שקלים בפ' אלו הם הממונים היו בקיאים במעשה הקטרת ובמעלה העשן:

פוסה ויוררת למטן מיד. וה"ג בירושלמי בהדיא ובבבלי גר' מפצע ועיין שם:

ה"ג מבית אבטינס היינו מלקטין:

נומיתי. אמרתי:

לא באו ימים קלים. לא גרס זה לא כבבלי ולא בירושלמי:

בית קמצר. מפרש בפרקים הנ"ל שהיו בקיאים בכתב שהיו תופסין ד' קולמוסין בה' אצבעותיהם ואם היתה תיבה של ארבע אותיות היו כותבין אותה בבת אחת:

מכאן כו'. על בית אבטינס ובית גרמו.

נסקרין. נדחין לאחוריהם ובירושלמי גרס נזרקין:

ה"ג לאחוריהם פנחס כו'. והוא משנה בפ' אלו הממונים במסכת שקלים ופנחס על המלבוש ומפרש בירושלמי שהוא היה מלביש הכהנים הגדולים והיה נוטל שכר וה"ג בירושלמי פנחס המלביש שהיה מלביש בגדי כהונה גדולה מעשה בכהן אחד שהלבישו לאיסטראס אחד ונתן לו שמונה זהובים ואית דאמרי תרין עשר יהיב ליה עכ"ל הירושלמי ומעתה דברי הספר מבוארין מעצמן:

איסטראטיגא. שם ממשלה:

יבמה. מרע"ה:

ואחיה. נחשון בן עמינדב:

קראוי כו'. בעל מקרא ובעל משנה ובעל לשון לייסד קרובץ ופיוטים:

פרק ז

הנה מטתו: בגבורה. שבכל ברכה וברכה יש שמו של הקדוש ברוך הוא:

שמשמרין כו'. בבמדבר רבה פי"א הגירסא נשתנת ועיין שם:

הכי גרסינן וקבלה וקמיצה:

הכי גרסינן בירושלמי דמסכת שקלים בפרק התרומה נשים האורגות כו' עד הלשכה רב הונא אמר מלשכת בדק הבית הדין כו'. פי' רב הונא חשבו פרכת כבנין ולפיכך אמר שבאה מלשכת בדק הבית ושמואל חשבו כקרבן ולפי' אמר שבאה מתרומת הלשכה:

ה"ג כקרבנות מלמדי מלחמה שהיו מלמדין לכהנים היאך יעשו עבודה איש חרבו גו' שהיו מזהירין אותם בעת ששוחטים שלא כו':

ה"ג מהקרבנות בנותרות ר' יוחנן כו'. ועיין כל זה בסדר נשא פי"א:

שמסרס כו'. משמעותא לדעת שאר החכמים:

וכשהוא אומר שבעה. בסוף ירמיה כתיב ושבעה אנשים ובספר מלכים כתיב וחמשה אנשים וגו':

קורא להם. ה"ג ג"כ בפ' נשא ולקמן בפסוק כמגדל גרס קוהה וכן הביאו הרמב"ן בפ' ויחי ועיין בפרשת נשא:

להוציא את הדין כו'. עיין בפ' נשא הגירסא נשתנת לשבח:

ה"ג בפרשת נשא אחוזי חרב וחמושים עלו בני ישראל מלומדי מלחמה ממי למדו מהקב"ה שנקרא איש מלחמה:

סונטימוס. עיין לעיל בפסוק עד שהמלך במסבו:

ה"ג כל אחד ואחד נטל חרבו:

והבריות. רוחות ושדים ועיין בפ' נשא:

ה"ג באותה שעה נגרע גובה כו':

אדיבון. בפ' נשא גרסי' אמירון וכן הביאו הערוך ופי' בו בייתי:

אגיריון. יערי ומבולבל:

טוכסות. דגלי מעלה ומטה שנאמר זה אלי ואנוהו שהיה מראין עליו באצבע ונאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וכן הוא לעיל בפרשת נשא:

ה"ג אפי' פניהם של גולייריו לא היה כו'. גולייר פי' הדיוט וחלש ועיין בב"ר פ' כ"ג ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה:

אותו המעשה. של בת שבע:

פרובטייא. פי' הערוך מרחצאות או מאכלים שמנים ובקהלת משמע פירושו מרחצאות:

אזיין בהון. נתבאר בס' נשא פי"א ועי' בילקוט תהלים במזמור ס"ח:

פרק ט

אפריון. ובאת לידי סימנים גרס:

פאפיליון. אהל וכילה ועיין מאמר זה משלם בבמדבר רבה פי"ב:

ויאמר ה' וגו'. וראו אותו פנים בפנים שנאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם וה"ג בהדיא סדר נשא פרשה י"ב:

פרק י

עמודיו. ועשית פרוכת. עיין בפי' רש"י בשיר השירים:

שעוסקים גרסי':

לעמוד לשרת וגו' גרסי'. וסיפיה דקרא כי מלא כבוד ה' את בית ה':

והחצר מלאה את נוגה כו'. פסוק הוא ביחזקאל סימן י':

כיצד נתקיימו וגו'. שבכתוב הראשון אמר שהכבוד לא היתה ממלאה רק הבית ובפסוק שני אמר שמלאה כל החצר:

כלות משה וגו' גרסי':

פריומא. בערוך משמע שהוא אהל וכילה:

ה"ג עמודיו עשה כסף אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף. ועיין לקמן בפסוק תורי זהב:

ונועדתי לכם שם וגו' גרסי':

חרוב. אילן של חרובין. ושקמה. אילן סרק:

והייתי משיבך. בפ' שמות ובפרשת נשא לא גרס ליה:

עכשיו. כלומר מכל מקום עכשיו ששאלתני א"א להוציאך ריקם בלא תשובה:

ה"ג שאפי' בתוך הסנה היה מדבר עמו:

שלמה ודאי. כלומר שלמה המלך ממש ולא כמו שדרשו למעלה מלך שהשלום שלו:

ויקם את העמודים. עיין בפרשת נשא:

שהיו בו. בב"ר פי"ו ובשמות רבה פ' ל"ה ובפ' נשא לא גרס ליה:

ה"ג דהוא בלוייתה:

ה"ג במנורת המקדש שהיתה יתירה על מנורת המדבר:

הכניסוה גר':

אלא מן קדמי כו'. עיין בפ' נשא:

שהיה סוגר כו'. עיין סוף פ' תרומה פרשתיו:

חפיפות. עיין בערוך ערך חף ובס' נשא פי"ב גרסי' בפותחת:

פותה. עיין ערוך ערך פת שהוא כמין כוס קטן מונח תחת הציר כדי שתשוב מהר וכן פי' הרד"ק:

שמוצצת גרסי':

נקרא מאופז גרסי':

והיו משירים גרסי'. ועיין מזה בפ' טרף בקלפי:

שנבנה כו'. משם התחיל לבנותו:

דתנינן. בפ' הוציאו לו:

שלשלת כו'. בפ' נשא הגירסא נשתנה במאמרים שונים ומאמר זה בחר לו דרך לעצמו:

כנגד בית קדשי הקדשים של מטה גרסי':

תדע שמלכותו גרסינן:

פרק יא

צאינה וראינה: **בתגלחת**. לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית (את) פאת זקנך:

ה"ג שהשלים מעשיו לבריותיו. ועיין בסדר נשא פי"ב:

לא סוף דבר. בתלמוד ירושלמי הוא כמו לאו דוקא בתלמוד בבלי:

ואלו הן כו'. עיין בפ' נשא:

כמראה ברק וגו' גרסינן:

דקנדילא. בסוף פ' וארא לא גרסינן וכן הסברא נותנת שקנדילא בכל מקום נר של שעוה:

ומתקלהא גרסי'. ועיין בפ' נשא:

דבובין. שנואים:

אותונין. סוף פ' תרומה גרסי' איקונין:

את בסממניך גרסי':

בתבני' וגו' גרסי':

ה"ג כמוהו כו' כדלעיל:

ה"ג עצי שטים העמיד אין כתיב כו'. ועיין כל זה בפ' נשא:

ה"ג סוף פ' תרומה אני מניח סנקליטין שלי וכן הוא בערוך:

כחתנים. עיין בפרשת נשא:

פרשה ד

פרק א

הנך יפה: **על העולים**. לעיל בפסוק הנך יפה גרסי' העונות ואולי הוא מלשון לא תעשו עול:

יצדה. יחרב:

ה"ג לפניהם כל אחד ואחד מכיר כו':

בכל חדש גרסי'. כל מאמר זה נתבאר לעיל בפסוק הנך יפה:

ה"ג כגון יתרו הא שמע:

ה"ג בב"ר פ' ל"ג אמר ר' ברכיה אמר לו אלולי כו'. ועיין בויקרא רבה פ' ל"א ולעיל בפסוק הנך יפה:

משמטוטי. בב"ר משבשושי ובערוך גרס שבטוטי:

דאמרין בריתא גר'. ופי' הבריות:

אצטרובלין. עיין בפ' הרמב"ן בפ' נח:

ה"ג אין כל גופה צריך בדיקה והאשה הזאת כו':

מצומדין. כלומר קטנים ושפלים וכשיושבין בדין הם מראים חכמתם וחריפותם:
רבה דציפורין. הרב של ציפורי והוא רב הונא כדלקמן בפסוק כמגדל דויד:
ה"ג אין בעי ליה מימר ארוח לי והוא אומר מבעד לי שערך כו'. פי' בערבי כשרוצה לומר הרווח הוא אומר מבעד לי:
ה"ג מהר גלעד ההר שגלשתי כו':
ים סוף. ודרש גלעד נוטריקון הגל הוא המעין כמד"א גל נעול הוא עד לאומות העולם:
ה"ג דאתנהרתון מן גוה עשיתי גל ועד לאומות העולם הדא אתתא כד שערה כו'. ועיין לקמן בפסוק כמגדל דויד:
הדא אתתא כו'. האשה הזאת כששער שלה גדול היא עושה אותם קרחים קרחים מצאתי בספר אות אמת בשם נוסח אחר דה"ג הדא בוצינא ונראה שוב להגיה כד הוא טפי טבאת כו'. ופירוש הנר הזה כשהוא מכבה צריך למוחטו ולחתוך ממנו הגחלת לא תכבה תרגם אונקלוס לא תטפי:
ומה גלשה כו'. חוזר למעלה על דעת רבה דציפורין שדרשו על ים סוף ואי לא דמסתפינא אמינא שכל זה מן ורבי יהושע עד ומה גלשה הכל יתור פה ומקומו הוא לקמן בפסוק כמגדל ודו"ק:
תחלת עשייה. כלומר כתב ויעשו בני ישראל כאלו היא תחלת עשייה והלא בשכבר הימים עשו והוסיפו:
תחלת עשייה אלא כבר מחלה גרסי':
מותאמים גרסי':

פרק ג

ה"ג רצוף מצות כרמון:

פרק ד

כמגדל דויד:
שאמרוהו גר':
לא אתפלגון. אין חולק בהם דאליבא דכ"ע אלו החמשה הם מאותן עשרה שאמרוהו:
מאן אינון גרסי':
אסף והימן כו'. גירסא זו אינה מסכמת עם הבבלי בפ"ק דב"ב ואין כל חדש וה"ג במדרש קהלת בפסוק החכמה תעוז לחכם:
אסף הימן וירותון. הרי ג':ה"ג ושלשת בני קרח א'. הוא אסף דהכא. דכתיב מזמור לאסף הוא אסף הנמנה בבני קרח:

ה"ג על דעת רב אסף אחר הוא:
הנבא על ידי המלך. בני אסף היו ממונים על השיר על יד אסף הנבא וגו' משמע דאחר הוא:
ה"ג שנאמר על יד אסף הנבא ע"י המלך. ופסוק הוא בדברי הימים א' כ"ה:
לידותון הנבא גר':
על הדינין כו'. הטוב והיפה הוא להגיה רב אמר לידותון ממש רבי יוחנן כו'. אכן במדרש קהלת גר' כמו כאן ובספר אות אמת הביא גירסות שונות בענין זה ולא מצא קורת רוח לכולם:
ומשובחי' גר':
ה"ג אותו שבא לאלף דור כל שלטי הגבורים להביא כל מי כו'. ועיין לקמן ובילקוט:
באלירא. ובשמחה וקלות ראש עיין בערוך ערך אלירא:
מייתי לה מן הכא כו'. בדוחק יש לישבו מה בא ללמדנו ועל המעיין לעיין ובריש במדבר רבה ובילקוט תהלים מזמור ס"ח הביאו על השמות שנקראו הר סיני:
קצובין. מסודרים שס"ה לאוין כנגד שס"ה ימות השנה וכנגד שס"ה גידין רמ"ח עשיין כנגד רמ"ח איברים:
רבה דציפורי גרסי' ועיין לעיל סוף פסוק הנך יפה:
זוני. חגור צלצול נאה ועיין בש"ר פ' כ"א ולקמן בפסוק מצאוני השומרים ובאיכה בפסוק מה אעידך:
כהטבת נרות. כך היו דבריהם מקובלים לפניו:
רעשה וגו' גרסי':
הרים וגו'. פסוק הוא בשופטים ה':
מפני ה' וגו' גרס:
שאין ת"ל זה סיני כו'. שהרי כבר נאמר הרים נזלו וגם סיני בכלל אלא אלו ישראל שהתיצבו תחת הר סיני לפני ה' וזהו גדולה וכבוד להם:
לאלף דור. ר"ל מרע"ה וכל גדול הדור המקיים התורה שנתנה לאלף דור:
ולא אתם כו'. כלומר לאו דוקא אתם לבדכם קיימים בזכותו של מרע"ה אלא כל כו' ועיין לעיל:
י"ב אלף. עי' בפרשת מטות ושם בתנחומא:
ה"ג בזכות משה ופנחס הה"ד וישלח אותם משה אלף למטה אותם ואת פנחס ועיין בילקוט בשם ספרי בפ' מטות:
זוגות זוגות. וזהו מתאימות:

מפחם. עיין לעיל בפסוק אל תראוני ולקמן בפסוק שינייך:
לעריה. לערוה:
שכל מי כו'. עיין בסוף מסכת מכות דיליף ליה מקרא:
ה"ג לנחלה בנוי לתלפיות ספר שאמרו כו':
סנדרנא. סנהדרין מושב זקנים תרגום יונתן סנהדרי סביא:
אלוה יעקב. דייק מדלא כתיב אלוה של יעקב משמע מלפני אלוה ומלפני יעקב או הוא ע"ד שאמרו חז"ל הקב"ה קרא ליעקב אל:
בששים אלף. ולא יותר כדמפרש ואזיל:
ה"ג כארבעים אמד. פירוש לפי האומד נאמר או פחות או יתר:
תמן אתמר. בספר יהושע:
ה"ג ושבע מאות וששים:
אלף שלם היו. אותן ז' מאות וששים מתחלתה גם המה היו אלף אלא שחסרו מהם ב' מאות וארבעים שכלו ומתו בדרכים ושואל ועדיין חסרים ט"ו אלף מששים אלף והיכן הם והשיב שהם היו שומרי הכלים ולכן לא מנאם הכתוב:
החלוץ. ראובן וגד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפניהם ודן הולך מאחריהם והיה מאסף לכל המחנה ושאר השבטים היו ממוצעים ביניהם:
והחלון הולך וגו' גרסי':
פיות הרבה. עיין בפסוק כמגדל דויד:
ה"ג מוסיף עליו כהן גדול חשן כו':
ה"ג אבנט על מה היה מכפר על העוקמנין טעמא מאן דאמר על הגנבין לפי שהיה חלול כנגד הגנבים שעושים מעשיהם בסתר ומאן דאמר כו'. ועיין בויקרא רבה פ' י' וגירסת הספר היא בירושלמי בפ' בא לו:
ה"ג למה ויפול על פניו. פי' שהיה לו ליפול אחוריו מאחר שטבע במצחו:
גבהו כו'. ואם היה נופל אחוריו היה דוד צריך ליילך כל אותו השיעור לכרות את ראשו וכן הוא לעיל בויקרא רבה פ' י':
בתוך ישובו. ור"ל כשישוב ויחזור יצטרך ליילך בתוך ישוב משכבו כל אותו שיעור ובוי"ר לא גרס ליה וכן בילקוט שמואל:
נרתיקות. שלשלאות כד"א ורתוקות כסף צורף:
נתאכלה. נשחק ונחלש עובי שלהם:
זה נזר הקדש. אילו הן הפתילים שבהם מהדקם בראשו שהיו עשויים כמין כתר כמו שפרש"י ז"ל בפרשת תצוה ומכל מקום הנזר והציץ לא נחשב אלא לאחד:

ר' יונתן כו'. עיין כל זה בב"ר פ' ל"ב ובפ' עקב ובהרמב"ן בפי' החומש פ' נח:
הדא הוא דבריתא כו'. הרואה יראה שאין כאן מקומו ובב"ר לא גרס ליה ולעיל בפסוק הנך יפה ובפרשת עקב גרסי' ליה אך בסיגנון אחר ועיין שם:
ה"ג ויכסו ההרים ולא אשגח כו' עד ק"ו לנמכיה בההוא ענתא נשתתק אותו כותי ולא אשכח מה להשיב בההוא ענתא ירד כו'. ועיין בב"ר פ' ל"ב כי כן הוא:
ה"ג אי זה זה אלו המשמרות:
י"ב מחלוקות. כ"ד מתנות כהונה היו י"ב במקדש וי"ב בגבולין כדלעיל בפסוק הנה מטתו וכאן לא מנה אלא י"ב שבמקדש או שבגבולין:
שחה לנסך גרסי'. והוא במשנה סוף מסכת תמיד:
תמן. במס' תמיד:
ה"ג לעתיד לבא ליום שכולו שבת:
בבקר וגו' גרסי':
ה"ג על ישראל שכלם מתאימות דתנינן כו':
איל קרב באחד עשר. משנה היא במסכת יומא פרק בראשונה:
דתנינן הקרבים. גם זה שם:
הגלשתן גרסי':
דתנינן מצאו כו'. בסנהדרין בפרק היו בודקין:
ה"ג והן מזדווגים זוגות זוגות. ופירושו כדי לישא וליתן יחד אולי ימצאו לו זכות וכן תמצא לקמן בפסוק עיניו כיונים:
קוהה להם. שהיתה ברורה בפיהם בלי ספק:
גזירת ב"ד כו'. כשם שגזירת מלך קיימת כך היתה גזירת ב"ד קיימת:
דמים. כלומר חוט השני מדבר בזריקת דמים וכדמפרש ואזיל ואולי שחסר הספר:
דתנינן. בפ"ג דמסכת מדות:
מדברותיך. לשון מדבר והוא פירושו של מדבריך יאי:
מחיצתו. כל דבר שאסור לאכול חוץ למחיצת ירושלים גם עתה בחורבנו אסור לאכול חוץ לירושלים ועיין בפ' בתרא דמסכת מכות.
שבג' שורות כו'. היושבין לפני הסנהדרין כדשנינן בסנהדרין בפ' אחד דיני ממונות:
הריקן שבסנהדרין כו'.י"ל שבסנהדרין יושבי לשכת הגזית לא עמד בהם טעם חכמתם כל כך מתוך רוב העסקים והמשפטים כמו שדרשו חז"ל בפסוק העושק יהולל חכם לקמן במדרש קהלת:
כך כהונה מב"ה. שם היו ניכרים ומצויינין הכהנים בעבודתן ולוים בדוכנם:

ה"ג אין חיים לשונאי ישראל:
טטרוגונין. פירש הערוך ערך דגון מרובע וכן הוא בפ' שני דשקלים וכן היה קדושת בית המקדש מרובע הר הבית ועזרה וההיכל ולפני ולפנים:
ה"ג בספר ישן לעולם הבא ד"א תלפיות תל שמתפללין בו כל פיות:
ה"ג בירושלמי דפ' תפלת השחר הופכין פניהם כנגד הר הבית שנאמר והתפללו אל הבית הזה:
הוא ההיכל לפני. פסוק הוא במלכים א' סימן ו':
ה"ג שכלה פנים מכוונות אותו עד כדון בבנינו בחורבנו מניין א"ר בון בנוי לתלפיות הוא ההיכל כו'. וגירסא הירושלמי קצת באופן אחר:
מתפללות כו'. כלומר עליו וה"ג בירושלמי בהדיא:
בקריאת שמע כו'. שמסיימין פורס סוכת שלום עלינו כו'. וה"ג בהדיא בירושלמי:
ה"ג הקב"ה עתיד לבנותו. ודרש לפני ההיכל הזה הוא לפני ונגד עיני ועלי לבנותו:
אלך אשובה כו'. כך היא גירס' הירושלמי אות באות אף ע"פ שאינה מסכמת עם גירסת הבבלי בפ' מצות חליצה. ופי' אם מכוין נגד בית המקדש של מטה כדכתיב והיו עיני ולבי שם הרי ששם מצוי כבודו ית' כבר כתיב אלך אשובה לי למעלה:
ה"ג בירושלמי אלא פניו למעלה ועיניו ולבו למטה:
ה"ג פעלת ה' מכוון נגד שבתך זה בית המקדש של מעלה:
הר המוריה ר' חייא כו'. ודרש לשון המוריה ואח"כ לשון דביר וארון וכן הוא בב"ר פרשה נ"ה:
מרה לא"ה. ובירושלמי גרסי' הוראה:
מורא. יראה:
וה"ג בירושלמי ארירה לא"ה:
דביר גרסי':
ה"ג יוצא דבר לאומות העולם:
והבאתי אותו המגן. התורה שהיא מגן וצנה לישראל ונתנה לאלף דור:

פרק ה

שני שדיך:
מקרית. לשון קרירות כלומר בשרם היה קר בטבע והאחרת היה בשרם חם בטבע ולכן עשו מהם הטריאקי שצריך להיות ממוזג בשוה וצ"ל שנטלו מהם החלב כההוא דר' אלעזר בר שמעון בפ' הפועלים במסכת ב"מ ובספר ישן גרס של צבעים:
כרפאי לישראל. פסוק הוא בהושע סי' ז' וגירס' זו הביא ג"כ בילקוט ישעיה:

ע"י משה. הטוב להגיה נגוף על ידי אהרן ורפואה ע"י משה שכן מצינו שמקצת מכות נעשו ע"י אהרן לבדו והרפואה נעשה ע"י תפלת משה ובילקוט לא גרס ליה:

מדדיהן. מדדי אמן:

ה"ג והלא לא מתו אלא בשנה אחת. שהרי שלשתן מתו בשנת הארבעים וכן כתב רבינו בחיי בפרשת חקת אבל לא בירח א' שהרי מרים מתה בניסן ככתוב בפ' חקת ואהרן בחדש אב ככתוב בפ' מסעי ומשה בחדש אדר. וכן הוא בהדיא בפ"ק דתענית:

אלא וייראו. עיין בפרק קמא דתענית ובפרש"י בפרשת חקת:

והצרעהו גו'. וכתיב ושלחתי את הצרעה לפניך משמע לפניהם ממש ולא כן היה אלא הצרעה עומדת בעבר הירדן וזורקה בהם מרה להלן ומסמא את עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטה כדאיתא במסכת סוטה וכמו שפרש"י בפרשת משפטים ובפ' עקב:

מרים ויוכבד כו'. עיין בפרק קמא דסוטה:

פרק ו

עד שיפוח. ה"ג בב"ר סוף פ' מ"ז דרגשא ליה ימלל ועיין פירושו בב"ר פ' ל"ב:

ה"ג שיכפול לו הקב"ה שכרו ורבי אמר כו'. ועיין שוב בב"ר פ' מ"ז:

המול ימול. משמע מי שנימול כבר הוא ימול אחרים ועיין בפ"ק דעבודת כוכבים ובירושלמי פרק ר"א דמילה ובפ' הערל:

פרק ז

שממין. כמו שעממין משוגעים שדעתן שומם ומבולבל וכל מאמר זה הוא בבמדבר רבה פרשה י"ג ועיין שם פירושו:

חלוקי לב. שיהו מסופקים בקבלת התורה:

עד שחטאו בעגל. עיין שם היאך יליף ליה:

ה"ג ביום הראשון וגו' וסיפיה דקרא וקרבנו כו':

ה"ג נתנאל קרבנו כו'. ועיין כל זה בבמדבר רבה פי"ג באר היטב:

ה"ג כלם ביום הראשון וביום אחרון:

והלא כל א' כו'. כלומר וביום המשח לא הקריב אלא נשיא א' קערה אחת ומזרק א' וכף אחת וכתיב וביום המשח אותו קערות כסף שתים עשרה כן הוא בפ' נשא בהדיא:

שרפים ועקרבים. בפ' נשא גרסי' אילות ואריות:

מאחר שברכן כו'. עיין פירושו בפ' נשא פי"ג. ובספר ואלה שמות בפ' וארא. ושוב הגירסא מבולבלת מאד והנני מציג לפניך הגירסא מפרשת נשא וה"ג שם ראובן שמעון לוי ר' חנינא ור' לוי חד אמר מפני שקנטרן אביהם וחד אמר מפני שייחסן אצל משה

ואהרן ולית אנן ידעין מאן דאמר דא ומאן דאמר דא אלא מן דאמר ר' יודן בשם ר' יודא בר סימון בשם רבי חונא אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין הוי ר' חונא הוא דאמר מפני שקנטרן ולפי שקבלו תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן לכך נאמר כלך יפה ר' יהודה כו'. ופירושו עיין בפרשת נשא:

ה"ג שמעון ולוי שמרו כו':

ה"ג שמעון ולוי לא עבדו כו':

ה"ג לא נהגו שררה במצרים על ישראל ושבטים כו':

נקראו לו. לעתניאל כדאיתא בפ"ק דתמורה והוא היה הראשון למלחמה אחרי מות יהושע ככתוב בראש ספר שופטים:

זה בועז. עי' בילקוט בפ' ויחי בפסוק יהודה אתה יודוך:

אולוכורסין גרסי'. ופי' הערוך אולו פי' כולו כורסין פי' זהב טהור ועיין בויקרא רבה סוף פ' ל"ג ול"ד ובמדרש קהלת בפסוק והנה דמעת:

גולה שגלו גרסי':

וגלתה שכינה כו'. כדכתיב למענכם שולחתי בבלה:

ה"ג הואיל וכך כלך כו'. ובילקוט הגירסא בסגנון אחר ועיין שם:

פרק ח

אתי מלבנון: **תמן תנינן**. בפ"ק דכתובות:

ה"ג אחשורוש אמר ששה כו':

ותחת רגליו וגו' גרסי' ועיין בויקרא רבה פ' כ"ג נתבאר כל זה:

כדאינון נקיין גרסי':

ה"ג ואת אמרת מלבנון אלא בתחלה כו':

הוא נוער כו'. כדלקמן שנאמר כי נעור ממעון קדשו:

ה"ג בספר ישן עתה אקום יאמר ה' עתה ארומם עתה אנשא ודרש עתה מלשון עת וכתיב ג' פעמים עתה הרי ג' שעות:

ה"ג והוא כן והוא שישעיה כו':

כהדא כו'. כתרנגולת הזאת שמנערת את כנפיה מתוך העפר:

טיורוס כו'. שמות הרים הן ועיין בשמות רבה פ' כ"ג ובירושלמי בפ' בתרא דמס' חלה גרס טורים אמנה בפ"ק דגיטין פרש"י בשם תרגום ירושלמי שהוא הר ההר:

נראה דה"ג להביא אותם סרדיוטות כו'. ופירושו אומות העולם יביאו את ישראל במרכבות כבודות כעין סרדיוטות שהם שרים חשובים עושי משפט כך פי' הערוך וכדמפרש ואזיל לקמן וכן מוכח פי' המבאר בגליון והוא נוטריקון שר על ההדיוטים:

קרבן. תקרובת מנחה:
ראויה היא כו'. כלומר ראוי ונכון המנחה והתקרובת למלך המשיח אבל אני ומצדי אינה ראויה מאחר שכבר עשיתי כן לאלישע בימי חזאל וראוי שבפעם הזאת יהיה התשורה בדרך יותר יקר וזה כשיביאו את ישראל עצמן מנחה למלך המשיח:
ואת אמרת כו'. כלומר ולכן אתה אומר ויקח מנחה וגו':
אלא הן עצמן עתידין להביאן דורונות גרסי'. פי' את ישראל בעצמן יביאום א"ה למלך המשיח ויש גירסות שונות במאמר זה ואינם מתיישבות היטב לכן לא הבאתים:
ה"ג כאילין סביא כו'. פי' כמו זקנים הללו שאינם יכולים לסבול שיהיו נטענים אפילו בכל קדוקא שהיא עגלה קלה ונוחה ונושאים אותם בבורתידא והיא עגלה קלה ונוחה יותר ממנו והמה הכרכרות ועיין לקמן בפסוק קמתי ובספרי ריש פ' עקב ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה תחת השמש:
משפחות עמים. משמע אתם משפחות הגוים הבו העמים ר"ל שבטי ישראל שכל אחד ואחד נקרא עם בפני עצמו כמו שפרש"י בפרשת ויחי:
הבו אותם. דרך כבוד ועוז:
שאמר שירה. לשון תשורה קדרישׁ:
בזכות אמנה. לשון מראש אמנה קדרישׁ:
דאדין אדדם. י"ל עדיין הוא מוליך ומדדה אותם מתוך הים ועיניהם הרואות ולא יאמינו בתמיה ויבא כמעט כגי' הספר בשמות רבה בפ' אז ישיר ועיין שם ובספר ישן לא גרס ליה:
איתּ בר נש כו'. בתמיה וכי יש בן אדם שרואה דבר מה בעיניו ולא יאמין בתמיה ואין זה האמנה:
במצרים כו'. ובאותו זמן לא ראו עדיין שום נס ופלא:
ה"ג מראש שניר זה יצחק:
מה זה השניר כו'. י"ל שאותו הר שניר אינו מקבל חרישה וזריעה אבל בילקוט גרס מה ניר זה אינו מקבל זריעה אלא פעם אחת כך יצחק כו':
ה"ג לא נתנסה יצחק כו':
בזוטו. בתחתיתו:
שחוץ.גוותן וגדול דעה:
ה"ג ולא נשאר איש בעי וגו'. וסיפיה דקרא ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל:
ה"ג בספר ישן דכתיב ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ופסוק הוא בדברי הימים ב' סימן ל"ב:

את חמי כו'. אתה רואה שחזקיה היה כו' או את חמי פי' בא וראה וכן עיקר:
ה"ג בספר ישן א"ר לוי אמר חזקיה מה אנו צריכין לומר נסיו וגבורותיו של הקב"ה כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו לא כבר כו':
באמצע הרקיע. במלחמת עמלק ושמש בגבעון. ולכן לא אמר עכשיו שירה על שחזרה לאחוריה עשר מעלות:
כפתן. קשרן:
בקרקומניקיאה. ענינו שלשלאות וחבלי ברזל:
איכן. כלומר והיכן אתה נסתר מלהושיענו הלא בכל עת צרה אתה נמצאת לנו:
דינמוס. כח ומשפט מלשון דימוס:
ה"ג היה הוא נעשה מלך כו'. עיין כל זה בפרק חלק דף צ"ד:
והוא לא עשה כן. ביש ספרים אינו:
ברכב וגו' גרסינן:

פרק ט

לבבתני: היה לכם. כלומר היה לי עליכם:
לבבתני באחר מעיניך. וזהו הלב השני:
ה"ג בים ונתתם לי ב' לבבות לבבתני באחד מעיניך שעמדתם כו'. עד היה לכם במדבר ונתתם כו':
ה"ג אית דאמרי נשי כו':
באחד ענק. מדבר בנשי המדבר:
שהן אסורות כו'. מפני שבעליהן היו עובדי עבודת כוכבים:
נעלו דלתותיהן. מלהבעל להם:
ה"ג לב א' היה לכם בשטים ונתתם לי שני לבבות:
לבבתני באחד כו' זה פנחס. באות אמת כתב גירסו' שונות בפסוק זה וגירסת הספר הכתובה פה פירושו כמו שכתבתי:

פרק י

מה יפו: עשרה לבושין כו'. עיין כל זה באלה הדברים רבה סוף פרשת ואתחנן שמונה אותם בדרך אחרת:
מצמצמין. מחוברים ומקושטים:
חלק. פשוט בלי טעם וריח:

פרק יא

נפת תטפנה: נביאים אין פחות כו'. ואם שם היו שנים באחרות עאכ"ו:

ששעתה. כלומר שהיה בה צורך לשעתה ולעתיד ובילקוט בשם סדר עולם לא גרס לשעתה:

מביאין כו'. עיין במדרש קהלת בפסוק אין זכרון:

ה"ג וכל נבואת שהיתה שעתה ולא כו':

בכ"ד תכשיטין. הנזכרים בספר ישעיה ועיין בשמות רבה פרשה מ"א:

ה"ג כדבש זה שבא מצוף נוח לו כו' ועיין עוד בילקוט:

כדבש וחלב כו'. הדבש מחמם והחלב מקרר לפיכך שניהם כא' טובים שמה שחיסר זה מילא זה:

המאוששות. הבריאות והחזקות:

משטף של עזים. כשהיא לחה עדיין:

מי נאפה. כלומר מי הוא שיהיה נאפה כאן באור הזה ועיין בב"ר פרשה ס"ז:

חמוי. חמיו:

כלי קוריוס. פרש"י בב"ר פ' מ"ט כלי האריגה היתד והמסכה כלומר שהיו יכולים לארוג להם בגדים כשהיו רוצים ובמדרש קהלת בפסוק ושנאתי אני את החיים משמע שהם בגדים חשובים:

איפליקתא. לפי הענין הוא מין בגד חשוב ובשוחר טוב ובילקוט וברבינו בחיי ובספר תולדות יצחק ובפ' כי תבא לא גרס ליה ולקמן בפסוק גן נעול גרסינן ליה:

ולא היו גדלים. הקטנים הגדילו ובספרים הנ"ל הגירסא נשתנת לשבח:

החלזון. ברבינו בחיי ותולדות יצחק גרסי' חומט ובפרשת כי תבא גרסי' ג"כ חלזון:

נרתיקו. ביתו אשר הוא נתון בתוכו מיום היותו:

נשרפים. מאש הענן:

אמיינטון. בשוחר טוב גרס סיטון וה"ג בתולדות יצחק ורבינו בחיי ופירש בו רבינו בחיי סיטון פירושו אגד ועיין מזה בשמות רבה סוף פרשה ט"ו:

כנמיות. כנים:

מתגעגין. מחככין ומגנדרין וחבירו באיכה רבה בפסוק בלע ה' ובספרים הנ"ל גרס מתנענעין לשון ניענוע וגלגול:

בעשב הבאר. בעשבים שהיה מגדל להן הבאר וה"ג בהדיא בספרים הנ"ל:

פרק יב

גן נעול: והניחן גרסי':

מיחו כו'. לשון המחאה כזה שעושה מחאה בחבירו לאמר אין לך רשות בשדה זו כך הוציאו את עצמן מרשות אביהם:

כל אחת מהן גרסינן:
וסימנטירן. מצנפת:
יפקון כו'. יצאו לפלטין גדולה על פני השדה ששם שוחקין לפני המלך:
בעשותן כו'. על שם עמו אנכי בצרה והעד כמעשה לבנת הספיר כדלעיל ראש פסוק אתי כך יש ליישב הגירסא אבל בכל מקום שמצאתי המאמר הזה גרס אם בנפשותיהן היו שולטין כל שכן בנשותיהם ואולי שצריך להיות כן:
אחותי כלה גן נעול גרסי':
וצור אותם כו'. וצייר את צורת פניהם בכל קשרי אבותיהם כלומר בדמותם ובצלמם:
ברוני כו'. באותו לשון הוא שם של חשיבות כשמזכירו בסוף ביו"ד:
ה"ג בויקרא רבה פל"ב ובילקוט שם גן נעול אילו הבתולות גל נעול אילו הבעולות מעין כו' עד גן נעול גל נעול שתי כו' ועיין כל הנאמר בויקרא רבה פל"ב ובבמדבר רבה פ' ג':
אלא זה. לעיל בויקרא רבה ובבמדבר רבה פרשה כ' גרס אלא זו ופרסמה הכתוב:
שלחיך. משמע שבשביל זה נשתלחו ממצרים:
סימא. אוצר הסמוי מן העין:
שקנה בה. בסימא ההיא קנה את העבדים:
בטקסיס. בדגלי וטכסיסי המלכים:
ויהי בשלח. ויהי דרש נוטריקון ווי היא ורבים כן בפרשת בשלח רבה:
קצצה. אילן או יער שקוצצים ממנו ארזים:
דמייה כו'. הוא מדמה אותה לפרדס רמונים לשון בני אדם הוא מה שלח פלוני לארוסתו רמונים:
בואלה שמות. בספר ואלה שמות בפ' תרומה:
ה"ג תחש תחת עורות תחשים. ממש בעולם גרסי'. ופירוש עשאן ממשות של אלהות כד"א אני אמרתי אלהים אתם ודרש משי מלשון ממשות כך מצאתי בילקוט ישעיה:
יין שנתן להם כו'. נתבאר לעיל ריש פסוק מי זאת עולה:
אלהים המה וגו' גרסינן:
ועגילים. לשון עגול:
נזר הקדש. עיין לעיל בפסוק כמגדל דויד.
ומוקף כו'. ועל שם זה נקרא עגיל:
תלתי כו'. שלשה האחרים שחסרים עדיין מי"ג מה המה:
ששה ועשרים. שלעתיד נאמר וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם כו'. כן מצאתי בילקוט ישעיה:

כתובה. נדוניא שהיא מכנסת לו הוא כופלה:
ה"ג רבי סימון אמר כו' עד ובשמים במנין והוא כו':
ה"ג מאן היו ישראל כו'. פירוש מאנה ומהיכן היו ישראל מתפרנסין כל מ' שנה:
מנטרים. מגומגם ואולי שצריך להיות מתפרנסים מצאתי בספר ישן דגרס מנסכים ושוב גר' וממנו היו רוב הנייתן דא"ר יוחנן:
אפשר כו'. שיסתפקו מאשכול א' כל מ' שנה:
שלוחיך. בית השלחן שלך או ר"ל שהוא נעזב ומשולח ואינו מוציא פירות וכן משמע בירושלמי דשקלים בפי"ג שופרות:
ואיזה זה זה הנחל גרסינן:
על שפתו וגו' ועלהו גרסי':
ה"ג בירושלמי דשקלים רב ושמואל חד אמר להתיר פה של מעלן וחד אמר להתיר פה שלמטן ר' חנינא וריב"ל חד אמר כו'. ובפ' שתי הלחם גר' חזקיה ובר קפרא חד אמר כו'. ופירש שם רש"י מפרשא מלתייהו טפי והיא היא:
פה של מעלן. פי' כדאמרן בפ' חלק אמר ר' יוחנן לתרפיין ממש מאי תרפיין תואר פני' בהלכה וזהו מ"ש לקמן להתיר פה אלמים ומכל מקום מ"ש פה ותרף מזוניה משמע שהיא רפואה לעורר תאות המאכל וכך פי' הערוך ואולי שצריך להיות ותרף מזוריה ופי' וירפא מכתן ולכולם יש פנים בפ' חלק ובפ' שתי הלחם ובפי' הערוך ועיין קצתו ריש דברים רבה:
שילוחיך. דרש המשולחים והמרוחקים בזרוע וכדמפרש ואזיל:
אליהו כו'. כלומר על ידי אליהו עשה זה וכדמפרש ואזיל:
דתנינן תמן. בפ"ח דמסכת עדיות:

פרק יד

נרד: הכי גרסינן ואהלות רבי יסא אמר פילטא למה קורא אותה אהלות רבי אבא אמר כו':
דרך אהלים. דרך אהלי קדר ודומיהם:
פוסה. מתפשט ויורד ועיין לעיל בפסוק מי זאת עולה:
הה"ד מעין גנים. והכי קאמר מן המעין היה לי נרד וכרכום כו'. וכן הוא בילקוט בהדיא:
כל בגדותיך וגו'. סיפיה דקרא מן היכלי שן כלומר ממה שאוכלים בשיניהם והוא המן וצריך להגיה כאן ממה שנתון תחת השן ממנו היו בנות ישראל הצנועות והכשרות מתקשטות ומשמחות בעליהן כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר והוא נפל בטעות סוף הפסוק קמתי אני:

ריסה. בטעות נפל לכאן ועיקר מקומו בשלום הוא לקמן בפסוק אני ישנה וכן מצאתי באות אמת וכתב שבנוסח אחרת אינו:
נראה דה"ג ריסה אית מינה כו' והדין ביזעה לית מינה וה"ג במדרש קהלת בפסוק בעצלתים ימך המקרה ובויקרא רבה פ' י"ט ושם פירשתיו וע"ש:

פרק טו

מעין גנים: **באר באר**. מ' פעמים כתיב בתורה באר ועוד הבארות בארות גבי יצחק ב' שהן ד' וכן בארות בארות חמר שהיה בהם מים ג"כ הרי שמנה ובארות בני יעקן לא נודע למה נקרא כך:
כנגד מ"ח דברים. ומ"ח דברים אלו הם מ"ח מעלות שמונה בפ' בתרא דמסכת אבות:
ה"ג ושמונה דברים שיקנה בהם:
זה מזיל כו'. תלמיד חכם זה אומר מקצת טעמו של דבר וזה קצתו:
מלחים. מדבק ומחבר כמין לחיים כמין דבר המדובק ומחובר והיו לאחדים:

פרק טז

עורי צפון: **שלמים הקריבו כו'**. נתבאר בב"ר פכ"ב וכפול עוד שם בפל"ד ובויקרא רבה פ"ט ובירושלמי פ' אין בין ובבמדבר רבה פי"ג ובמסכת זבחים פ' דם חטאת:
ה"ג מ"ד קודם מתן תורה בא יתרו שלמים הקריבו בני נח ומ"ד אחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו כו':
בפ' צו בדרשות הר"י בן שועיב מסיים כך יזלו בשמיו אלו קטרת הסמים יבא דודי זה השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות:

פרשה ה

פרק א

באתי לגני כו'. נתבאר בבמדבר רבה פרשה י"ג ובבראשית רבה פרשה י"ט:
חטאו המצריים כו'. בפרשת נשא גרסינן הסדומים וה"ג בעקידה בהקדמתו לספר שמות:
שבעה צדיקים גרסינן. ה"ג והורידוה לארץ זכה כו':
ה"ג עמד עמרם והורידה משני לראשון עמד משה כו':
תלוין. עיין בפ' נשא הגי' מבוארת יותר היטב:
שוכן עד וגו'. בפרשת נשא הגירסא בסיגנון אחר:
ה"ג בכל מקום אין היחיד מביא קטרת בנדבה וכאן קטרת בנדבה:
טומאה כו'. בפ' נשא לא גרס ליה:

ה"ג מביא חטאת אלא על חטא וכאן היחיד מביא חטאת שלא על חטא ועיין בסדר נשא פרשה י"ג:

פרק ב

אני ישנה: **מן הקץ**. שנסתר ממני:

בילקוט גרסי' ולבי ער לגאולה ול"ג של הקב"ה:

ודעו. כלומר כמו שדרשו חז"ל בפ' חלק:

שריעו. לשון ריע וחבור:

ה"ג נצטוו ונצטיינו בכל כו'. ופירושו לשון ציון וסימן כד"א ובנה אצלו ציון:

פרק ג

ה"ג מטינוף יודעת הייתי שאבק של אותו מקום משיאני לעבודת כוכבים אע"פ כו'. וכן מצאתי באות אמת:

שלח ידו כו'. לעשות לי נסים על ידי כורש:

הכי גרסי' גזר טב אנא אתון כו':

שינה של עצרת כו'. ופסוק זה מדבר במתן תורה כדלעיל בפסוק עד שהמלך:

פורטענא. פרעוש:

ה"ג פורטענא לא עקצה בהם רחצתי את רגלי מטינוף של עבודת כוכבים כו':

יודעת כו'. שעשיתי העגל:

כעני כו'. כלומר היה מצפה אם אעשה תשובה:

פרק ה

קמתי: **לווי כו'**. מי יתן והיה חשך אותו היום שבו גזר כן ולא יזרח:

המדינה. עיר מלכות:

הזהבים. צורפי זהב:

הכספים. צורפי כסף:

יפקון כו'. יצאו ויבנו בית המקדש:

מנהון כו'. מהן היו צורפי זהב ומהם היו צורפי כסף הרי שעלו לבנות ב"ה:

הכי גרסינן דניאל וסיעתו עלו באותו כו':

הכי גרסינן עזרא וסיעתו לא עלו:

ברוך בן נריה גרסי':

בגלקטיקא. עגלה קטנה ונוחה ועיין לעיל בפסוק אתי מלבנון:

מקודש הבית כו'. כלומר אשרי וטובה וקדושה היתה זאת אל בית שלא עלה עזרא:

באותה שעה. לא היה ראוי שישמש יהושע כהן גדול באותה שעה כמו עזרא:

קשה היא כו'. שאע"פ שהיה עזרא יותר ראוי לכהונה גדולה מיהושע היתה נסבה מה' יתברך שלא יעלה עזרא כדי שלא יעקר יהושע כהן גדול מקומו:
שמשם כו'. מאותה גזירה והלאה ננעל פרת לפניהם שלא היו רשאים לעבור עליו:

פרק ו

פתחתי: נתחבא גר' וכן לקמן:
ד"א פתחתי כו'. בתחלה דרשו על עולי בבל שהוא הדרוש הראשון בפסוק קמתי ואח"כ על מעשה עגל שהוא הדרוש השני בפסוק קמתי וכן הולך ודרש פסוק מצאוני בתחלה על עולי בבל ואחר כך על מעשה עגל על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון:
ולא מצאתיהו כו'. כל ל"ח שנה ממעשה העגל והלאה היו כמנודין לשמים כמו שפירש רש"י בפסוק זה:

פרק ז

מצאוני: ה"ג שמונה אמות וכן אבן עשר אמות:
ד"א מצאוני כו' נתון תחת השן כו'. עד במדבר בטעות נפל לכאן ומקומו הנכון הוא לעיל בפסוק נרד וכרכום וע"ש:
זה הזיין. של שם המפורש ועיין לעיל בפסוק כמגדל דויד:

פרק ט

מה דודך:
ישראל אומרים גרס':
ה"ג בארץ מצרים וגו' וסיפיה דקרא ופסחתי עליכם:
ה"ג ואדום למצרים שנאמר וינער:
ה"ג בספר ישן צח לי בעולם הבא ואדום לי בעולם הזה:
הוא אש כו'. ואע"פ כן הוא ניכר בתוך רבבות קדש ודרש ואתא מלשון אות וסימן:

פרק יא

ראשו כתם: ה"ג בויקרא רבה פי"ט ראשית דרכו ר' חוניא בשם ר"ל כו' עד כי יעבור כתם פז אלו דברי תורה כו' עד מזהב ומפז קווצותיו כו'. ועיין שם כל מאמר זה ותמצא נחת:
גרנה. אסיפתה וקיומה ועיין לעיל בפסוק הנך יפה ובשמות רבה פרשה מ"ז ובויקרא רבה פי"ט ובילקוט סוף משלי גרס' רנה של תורה:
ה"ג על שם שנאמר והגית כו':
ה"ג אמר ר"ל יפה למדני כו' עד ביממא ובליליא הוה מנהרא לי דכתיב והגית בו כו'. ועיין בויקרא רבה פ' י"ט ובש"ר:

משפלות. פי' הערוך קופה שמוציאין בו הזבל:
הכי גרסי' כולה כו' מי:
קרסטל. בויקרא רבה גרס טרסקל והוא סל:
ה"ג א"ר לוי אפי' כו'. ועיין בויקרא רבה:
ה"ג אין קדוש כה' אם אתה עושה כ"ף בי"ת את מחריב את העולם:
ה"ג כי אין בלתך א"ר אבהו בר כהנא הכל כו':
ה"ג לבלותך:
שחורות כעורב א"ר כו'. עיין בויקרא רבה פי"ט:
קרובה. כך שמו ופי' בא"א על שם שהיה שליח ציבור האומר פיוטים וקרובות:
הכי גרסינן קטיגורו ומי כו':
יו"ד שבירבה גרסי':
דייתקי כו'. עיין כל זה בויקרא רבה:
ה"ג שנאמר ה' בחכמה:
בר חוטא. שם חכם:
תלמודות. נראה דצריך להיות פרשיות ועיין בויקרא רבה:
ערבות. כעורב דרש לשון עריבות ומתיקות:
בירושלמי פרק ו' דשקלים גרס והיא מוכללת ושם נשתנת הגירסא קצת ועיין שם:

פרק יב

עיניו כיונים: **שהם אפיקים**. מחוזקים:
דברי תורה מגבירין גרסי':
בשנים. שנים שנים באים וחוזרים תלמודם יחד כמו שדרשו חז"ל ברזל בברזל יחד וכן אמר לעיל בפסוק כמגדל והם מעבירין זוגות זוגות:
על מלאתה של ירושלם. ויהיה אם כן מדבר בסנהדרין יושבי לשכת הגזית והיא היתה בגובה של ירושלם אצל בית המקדש:
ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות גרסי'. ועיין באיכה רבה בפסוק בלע ה' ושם הוכחתיו בשם ירושלמי ודרש מלאתי מלתי כתיב כדאיתא התם:
וזה ממלא כו'. עיין לעיל בפסוק מעין גנים:

פרק יג

לחייו: **ביומי כו'**. נ"ל בימי חורפי היינו מזמנין ומעמידין שני חבורות והיינו יוצאים ועוסקים בתורה וצריך להיות דזמניין ובאות אמת הגיה תמנין ותרתין חבורן:

כך כהונה כו'. באות אמת הגיה כך ת"ח צריך להיות מלא מקרא משנה ותלמוד והלכות ואגדות:

מור. דרשו מלשון מרירות:

חוזר.לשון עובר קדריש שעובר וחוזר על תלמודו:

פרק יד

ידיו גלילי:

נגללין גרסינן ובפרש"י גרסינן של סנפרינון והיו נגללין:

וחצובין מגלגל חמה. בפירקי רבי אליעזר איתא וזה לשונו הלוחות לא נבראו מן הארץ ולא מן השמים:

כדברי רבי חנינא כו'. בירושלמי פרק ו' דמסכת שקלים יליף ליה מדכתיב ויכתבם על שני לוחות אבנים משמע חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה ועל פי מה שמצאתי בירושלמי קלף ישן נושן הנני מגיה וה"ג הה"ד ויכתבם על שני לוחות אבנים ורבנן אמרי עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנא' ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים. רשב"י אמר עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה שנאמר ויכתבם על שני לחות אבנים כ' על לוח זה וכ' על לוח זה. ר' סימאי אומר ארבעים על לוח זה ומ' על לוח זה שנאמר לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה כו' וכן הביא הגירסא הר"י ן' חביב בעין יעקב אך שנפל בו טעות סופר וע"ש:

טטרוגא גרסי' ופי' בו הערוך בלשון יון הוא מרובע וכן פי' הר"י ן' חביב בשם הרשב"א וכן מצאתי במדרש תלי' ר"א אומר אצבע אלהים טטרגין היה כל א' וא' הרי ארבעים מכות עכ"ל והוא מלשון טט בכתפי שתים וק"ל:

דבור ודבור גרסי':

פשיט קרייא. כשהיה חוזר ושונה המקרא ועיין בשמות רבה פ' מ"ז:

והוי מטי כו'. כשהיה מגיע לפסוק זה:

ה"ג להדין פסוקא ממולאים בתרשיש הוה כו'. ומפרש בירושלמי ממולאים בתרשיש כימא רבה פי' כים הגדול:

הד"א תרשישה. יונה סי' א':

ה"ג בירושלמי מה הים הגדול בין גל כו'. ובסדר נשא פ' י"ג גר' כמו כאן:

כל הנחלים כו'. ועיין במדרש קהלת:

מעולפת כחן כו'. מתשת כחן כד"א עולפו בראש כל חוצות:

אם נתעלף כו'. ע"ד שאמרו חז"ל אין אדם עומד על דברי תורה אא"כ נכשל בה:

סוף שנעשה בהם קסם. כלומר לכוין אמתת הדבר להלכה ובאות אמת כתב בשם נוסחא אחרת שגרסי' סוף שנעשה בהם ספיר:

ורבנן כו'. רבנן סוברים הקוסם יודע ואינו יודע הדבר על בוריו ובין למר ובין למר דרשו מעולפת ספירים שאם נתעלף ומעמעם מדברי תורה סוף שיאירו דבריו כספירים:

אתו חמריא כו'. חמרים לוקחי תבואה באו ולנו בבית אביו ר' שמעון ליקח דגן ממקום המונייא וישב ר"א אצל התנור והיתה אמו מורדת הפת מתוך התנור והוא היה אוכל היא היתה מורדת והוא היה אוכל עד שאכל כל הככרות אמרו החמרים אוי שנחש רע שורה במעיו של זה שמע רבי אלעזר את קול דבריהם ואחר שיצאו לשבור אוכל כאשר יוכלון שאת לקח ר"א חמוריהם והיה מעלה אותם על העליה. באו ובקשו חמוריהם ולא מצאו אותם וישאו את עיניהם ויראו אותם על העלייה הלכו אצל אביו ר"ש וספרו המעשה כי ידעו שר"א בנו העלה אותם שמה אמר להם אולי השמעתם אותו דבר רע בעיניו אמרו לו לא אדוני אלא כך וכך היה המעשה כו':

אפשר דמן כו'. וכי אתם סוברים שהוא אוכל משלכם או עליכם מוטלים מזונותיו וכי לא מי שברא אותו ברא לו ג"כ מזונותיו ולפיכך הדין עמו ואעפ"כ לכו אמרו לו משמי והוא יורידם לכם:

הנס כו'. הנס האחרון שהיה מורידם היה גדול מן הראשון שהעלה אותם שכשהעלה אותן היה מעלה אותם לאחדים בכל פעם אחד וא' וכשהיה מורידם היה מורידם שנים שנים להודיע שכחו גדול:

למוד. רגיל:

כל הדין כו'. וכי כל זה כח יפה יש בך ואין אתה עוסק בתורה וכמו שאמר ר' יוחנן לר"ל חילך לאורייתא:

של שלשים. שכבר נתלש ולא היה יכול לשאת של ארבעים ואח"כ נחלש עוד ולא נשא רק של עשרים כו':

ה"ג כיון דגמר ספרא ופי' שלמד ספרא:

סבניה. פי' הערוך בגד דק:

אלא כו'. אלא אחרים היו מעירין אותו מעליו כי הוא לא היה יכול מפני החולשה:

פרק טו

שוקיו: זה העולם כו'. כל זה עיין בויק"ר סוף פ' כ"ה ושם נתבאר וגם במדבר רבה ריש פ"י:

מיוסד לששה גרסי':

ה"ג אלא משהוא מנכיש עמיה הוא כו':
דא"ר יודן בויקרא רבה פ"ט גרסי' ר' יודן אמר:
ה"ג היתר בשפחות בעוה"ז:
ה"ג אמרי יזיל האי גברא בחובוי ועי' בויקרא רבה:
ולאשתך כו'. דרש על הדם בדם נדות ולא תאכלו לשון נקייה כד"א אכלה ומחתה פיה. חטאים לה' גרסי':
בר י"ד כו'. אורך י"ד אצבעות שלא יבואו לידי דרסה כן הוא בהדיא בסדר נשא פ"י:
ה"ג לשאול וגו' ולא נמצא ואת אמרת ותמצא ומי כו':
ה"ג כתיב ויבן וכו' אלא אותו החל כו'. כלומר במלכים היה הוא הראשון לבוני מזבחות ועיין בסדר נשא פרשה יו"ד:

פרק טז

חכו ממתקים: **יש לך חיך כו'**. בתמיה ועיין בסדר נשא פרשה י':
הרשע וגו' גרסי':
מנין עקב. וכל שנותיו היו קע"ה ועיין בבראשית רבה פרשה צ"ה ופרשה י"ד ופרשה מ"ט:
כד אתא כו'. כאשר בא להגביה העקב מעל הארץ לילך על משענתו בלי סעד:
בג' מקומות כו'. עיין כל זה בויקרא רבה פכ"ז:
להתפוגגה. פי' הערוך לעלוץ ולהשתעשע:
דחמאה גרסי':
איינוי. הייני כמו הזה הוא ובויקרא רבה לא גרס ליה:
לאו דינא הוא. אין בזה דין משפט ובויקרא רבה הגי' נשתנת קצת להטיב:
הכי גרסינן בבמדבר רבה פרשה י"א ד"א חכו ממתקים ר' עזריה כו':
אנכי. מאמר אנכי ולא יהיה לך:
לתשישים. ישישים תשישי כח:
התחילה התורה כו'. חוזר למעלה ובפ' נשא אינו:
לשונאי ישראל. כמשמעו אומות העולם:
הכי גרסינן מהיפה שוב אינו חוזר ומברר כו' עד הרעה שוב חוזר ומברר:
כך אילו נאמר כו'. ועיין בסדר נשא פרשה יו"ד:

פרשה ו

פרק א

אנה הלך: **יכולה אני כו'**. בתמיה וכי יכולה אני כו':

כל הן כו'. כל היכן שהוא שמה אצלו הוא בא ולא לאחר:

פרק ב

דודי ירד: **אלו ישראל**. כל זה במדרש קהלת בפסוק מתוקה שנת העובד ובבראשית רבה פרשה ס"ב ושם פרשתיה:

דלא לקט גרס:

ה"ג רואה איזה צדיק כו'. עד צדיק יש בהם ומסלקו:

חייליה. כחו כמה הוא יפה בתורה ומעשים טובים וכ"ז הוא בירושלמי בפרק היה קורא ובפרק בתרא דהוריות:

הכי גרסינן במדרש קהלת לגני הקדוש ברוך הוא יודע:

לא בי היא. עיין במדרש קהלת:

נימר לכן. נאמר לכם:

מתכשר. מהיר וטוב וכשר בלי עצלות:

וח' שנה בתורה גרסי':

פרק ד

יפה את רעיתי כתרצה: **בקרבנות**. שהם מתרצים להקדוש ב"ה בקרבנות והכי גרסינן בבמדבר רבה פרשה י"ג:

הקדשים. עיין בבמדבר רבה:

נשי תרען. נשי דור המדבר כדלעיל בפסוק לבבתני אחותי כלה ובויקרא רבה פרשה ב' תרגום של תרצה תרעה לשון רעוה תרגומו של רצון על שהיו מרוצות להקב"ה:

ליסטטירין הקשה. כל אלהי מצרים עשה בהם הקב"ה שפטים ושברם זה הרך שנעשה מזהב עאכ"ו ועייו בערוך ערך סטטיונר וגרסי' שברו הקב"ה ואף שיבחו לשון שבירה הוא כד"א בשוא גליו אתה תשבחם. פירושו תשברם ותשקוט אותם מהרעשתן:ה"ג הרך עאכ"ו:

טיפוסים. ציורים ודפוסים כד"א טופסי גטין טופסי דשטרא ועיין בערוך ערך טפס ופי' יפה ומרוצה אתם לי כשפורש ממעשה הפסילים שנמצאו בירושלים ושומרון:

כד את בעיא כו'. כשאת רוצה וחפץ אין אתה צריך ללמוד משום אדם ומעצמך אתה יודע היאך לעבוד להקב"ה:

ה"ג ובקר לטעון המשכן לא מהן כו'. כלומר מדעת עצמן מיניה וביה:
שש עגלות צב כו'. עיין כל זה במדרש אסתר בפסוק בימים ההם ובס' נשא פר' י"ב ושם פירשתיו:
והוא ישפוט כו'. הרי שתבל הוא הטוב עולה על כלם ועיין בויקרא רבה פכ"ט:
ערכי. סדרים מלשון מערכה:
לקוליינון. פירש הערוך כמו אהל יפה:
מצויינות. מצויירים ומצוייניים בצבעונים:
מטוכסים. מסודר ומודגל בדגלים של צבא:
ה"ג בילקוט וערוך כמין קמריסטון. ובפ' נשא גרסי' קמורות. ופירושו היו עשויות עגולות כדי שלא ישתברו כו':
מתבקעין גרסי':
ושני עשר גרי':
ה"ג לפני המשכן מלמד כו':
ההלכה. להביא העגלות:
פורח הוא כו'. בתמיה:
לקרסין. לעתים כמשמעו ועיין במדרש אסתר בפסוק ויאמר המלך לחכמים כו':
קח מאתם והיו לעבוד גרסי':
ה"ג בשוחר טוב מזמור פ"א טעמא דרבנן דכתיב ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר זבח בקר לא אמר אלא זבח הבקר איזה כו'. ופסוק הוא בדברי הימים ב' ז' וכן כתיב כאן הבקר וזהו שמסיים והולך את שתי העגלות ואת ד' הבקר כו'. ללמדנו דיליף הבקר הבקר לגזירה שוה:
ה"ג ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו:
ה"ג נתן להם הויה שיהיו הן כו' וכ"ה בפ' נשא ובספר עבודת הקדש פ"י מחלק העבודה גרסי' כגי' הספר:

פרק ה

הסבי עיניך:
ה"ג אמר המלך העבירוה מנגד כו':
והיחידים. כלומר הבינונים לא הזקנים ולא הנערים:
שהם הרהיבוני. כלומר העברוני על דעתי:
לפשט ידי כו'. לנקום נקמת ישראל ממצרים וכל המצירים אותם:
וכתיב אזכיר רהב. הביאו לראיה על הרהבוני שפירושו לשון גדולה וגאוה:

ואף סוררים גרסי':

פרק ו

שלא הקדים כו'. עיין לעיל בפסוק אל תראוני ובפסוק כמגדל:

פרק ח

שבעים מהן כו'. בבמדבר רבה פרשה ט' הגירסא נשתנית ועיין שם:

פרק ט

זה אברהם כו'. כל זה בב"ר פצ"ד:

את כל זאת וגו' גרסי' וסיפיה דקרא אין נבון וחכם כמוך ש"מ הנמצא פירושו אף אם נלך ונבקשנו לא נמצאנו ועיין בב"ר פ"צ:

מסכתיות גרסי':

ה"ג בירושלמי בפ"ק דברכות ובב"ר פרשה ט"ו אלא אפי' קורתו ובספרים היה כתוב כורתו שהוא כמו קורתו כדאיתא בבמדבר רבה והסופר טעה וכתב פורתו:

תמצית כור. בפ"ק דתענית כל העולם ששים מג"ע ודי לו ממימי תמצית של ג"ע פי' הקב"ה משקה ג"ע ומתמציתו שותה כל העולם וכן מצרים לכוש כו' ועיין מזה בב"ר פט"ו:

ה"ג מ' יום והיא ארבע כו'. ועי' בפרש"י בפ' שלח לך וה"ג בפ"ק דתענית:

מהלך ז' שנים. וכשתחלק ימי ז' שנים לארבעים יהיה ס' פעמים מ' ועוד ל"ה יתרים ואינו מדקדק אחריהם:

ה"ג ז' שנים ועוד והיא אחד כו':

אחד מס' בעולם. גם הוא אינו מכוון:

הכי גרסינן ת"ק שנה מהלך ורחבו כו':

הכי גרסינן ב' אלפים מאה שנה. כלומר שני אלפים פעמים מאה ואז הוא מכוון אחד מס' בעדן. מאמר זה הוא בפ"ק דתענית אך באופן אחר:

ה"ג חוץ לעץ החיים ועלמות כו':

מהלכה א' גר':

אלו שמונים רבוא כו'. יש בזה אגדות חלוקות וע"ל בפסוק הנה מטתו ובשמות רבה ריש פמ"ב ובבמדבר רבה פי"א:

מנין. ראשי בתי אבות:

סכום. מנין הפרטים:

אין תימר. אם תאמר:

בר מיניה כו'. מבלעדיה אין בנים ליולדתה כלו' בלעדי ישראל אין בנים להקב"ה וברה פירושו חוצה לה כלומר מבלעדה:

פרק י

מי זאת הנשקפה. פסוק זה יפה נדרש בשמות רבה פ' ט"ו ועיין עליו:

דלמה גרסי'. ופי' כמו אתמר בתלמוד בבלי ומעשה זה הוא בירושלמי פ"ק דברכות ובפ' אמר להם הממונה ובשוחר טוב מזמור כ"ב:

בקריצתה. בבקר כשעלה עמוד השחר:

כך תהיה גרסי'. ועיין זה בשמות רבה פט"ו:

מצפצפת. כלומר מבצבצת ואולי שכך צריך להיות:

מנצנצת. לשון הנץ החמה:

מרטבת. מרחבת ומגדלת:

ה"ג היתה אורה ושמחה וגו' כמו שחר אי מה שחר זה כו':

קופחת. לשון הכאה כלומר אורה מכה בכח על האדם ושורפת ומשחרת אותו ועיין בבמדבר רבה ריש פ"א:

בירו' גר' בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי ואח"כ וישב מרדכי אל שער המלך ואח"כ ומרדכי יצא מלפני המלך ואח"כ ליהודים היתה אורה וגו' עכ"ל הירושלמי ובשוחר טוב מאריך עוד יותר:

דוכסין כו'. מיני ממשלות הן:

ומניין שיש. לאותן דוכסין של אדם אימה:

ה"ג כדור שנתנדנד ליגלות ולא גילה אי זה זה כו'. ופירש היו מעותדים לגלות מפני רוב חילו של סנחריב ורוב כחו ותעצומו ונתן להם הקב"ה אימתה ופחד:

באותות. אל תקרי באותות אלא באוותות לשון תאוה שנתאוו ישראל להיות נדגלים כמותם כן הוא לעיל בפ' במדבר:

פרק יא

אל גנת: **נגזזת**. גוזזים וקוצרים סביבותיה הזמורות וזהו תיקונה שע"י זה היא משלחת פארותיה למרחוק:

כשער גרסי'. פי' שערות ראשו וזקנו שכשגוזזים אותו הוא ממהר לצמוח וכן הצפרניים:

ונחלף. מחליף וצומח יותר מבראשונה:

גינת ירק. אצל גינה נופל לשון ירק:

מה אגוז הוא חלק. אילן אגוז הוא חלק מן השריגים והסעיפים:

כהא דתנינן כו'. בפ"ד דמסכת פיאה:

פרך. פי' הערוך שם מקום ובערוך ערך פרך פי' אגוזים חשובים מאד ונפרכים בידים וכן הוא בילקוט:

בינונים. טובים הם אבל לא כאגוזי פרך:

קנטרנין. ע"ש שיש להם קליפה עבה וקשה ואוכל מעט קורא אותם קנטרנים לשון קינטור ולעג. ובילקוט גרס קטרנים וי"ל ע"ש שהם מקושרים מאד בקליפה ובדוחק יוכלו לשברם:

ה"ג מאליהם ויש שאם אתה תובען הם נותנים ויש שאת כו':

תרעא. פתח ושער שאינו פתוח לצדקה עתיד יהיה פתוח לרופא כלומר הקב"ה ישלח עליו חולאים ויצטרך להוציא ממון לרופא:

לב האבן. וכדמפרש ר' לוי ואזיל:

ארימון. עיין בויקרא רבה פ' ל"ה:

לגנוב. הסוחרים המוליכים אגוזים ממקום למקום אינן יכולים לגנוב ולהעלים אותם מן המוכס מפני שמקשקשים ומשמיעים קול:

מדרדרים. לשון מדרון כלומר יורדין:

יחטא וגו' גרסי':

פרק יב

לא ידעתי: **בשלפים**. בלקט השבלים אחר הקוצרים ושלפי לשון אחוריים כמו שלפי קציר חטים במדרש רות ועיין ערוך ערך שלף:

הכי גרסינן ואומרות אתמול הייתה כו':

יוסטא. שם אדם והיה אומן חייט ממקום ציפורי ועלה למלכות והיה מקובל ומצא חן בעיני המלך ואמר לו שאל ממני שאלה אחת ואתן לך ואמר לו תן לי הדוכסותא והוא ממשלה של גליל צפורי:

דגבן. שאצלנו. כלומר הדוכסות של צפורי שאני דר בו ונתן לו המלך וכשלקח אותה ירד מן המלכות והיו אלו שהיו מכירים אותו אומרים הוא הוא יוסטא חייטא ומהם היו אומרים אינו הוא ואמר להם א' מעתה הוא יעבור בשוק אם יסתכל על מקום מושבו של יוסטא חייטא שהיה רגיל לישב עליו ומחייט ודאי הוא הוא ואם לא יסתכל עליו אינו הוא:

ה"ג נהיג יתיב ומחייט כו':

עבר בשוקא כו'. היה עובר בשוק והתחיל להסתכל על מקום מושבו כו':

ו

חכמוניה כו'. והכירוהו שהוא הוא אמר להם אתם תמהים עלי גם אנכי תמה עלי יותר מכם וקראו עליו מקרא זה לא ידעתי כו':
וקרון עליה גר':

פרשה ז

פרק א

שובי שובי: ה"ג אומה ששלום חי העולמים. ועיין בב"ר פ' ס"ו:
מתנהג. מתהלך:
ה"ג שמסיימים לה שלום בכל יום:
בר מרון גרסי':
אסטטיונרון. פי' הערוך עמידתו וקיומו של עולם שהן קיימין בעולם הזה ובעולם הבא:
הכי גרסי' ומשמני הארץ לך בזכותך ובך הדבר תלוי דכתיב כו':
אילולי שעמדו גרסי':
אתם מתים כו'. השולמית דרש נוטריקון משלמת למיתה וכן עלמות נוטריקון על מות:
ולו לעצמו. הכל בשביל למלאות רצון הקב"ה ולכם אין בו הנייה של כלום:
דוכסין כו'. מיני ממשלות הן ועיין בבמדבר רבה פ"ב:
ואתון אינון כו'. אם מראית עינו של עולם ועיקרו ובבמדבר רבה הגי' נשתנת וע"ש:
כחולה. לשון מחול כדאמרינן עתיד הקב"ה ליעשות ראש חולה בויקרא רבה סוף פי"א ולקמן בסוף הפ' ולעיל סוף פסוק לריח שמניך:
כמחולה של צדיקים. בפרשיות הנכתבים למעלה הגי' באופן אחר ועיין שם:

פרק ב

מה יפו: **והלא פעמים הללו כו'**. היאך יוכל לשבח הפעמים שבתוך המנעל אלא מה יפו עקיביך במצות חליצת הנעל ושאר מצות התלוים במנעלים:
ברתיה דרחמי. זה אברהם שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל:
לפעמיך כו'. בשעה שהלכו לקיים שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו':
אימתי אלין יהודאין כו'. מתי ילכו היהודים הללו להתפלל בירושלם ואנחנו נכנסין וגוזלין כל מה שבתוך ביתם ומחריבין אותם הגיעה הזמן ועלו זימן כו':
מן דאתיין כו'. כשבאו האחים מירושלים היו מחלקים מן מה שהביאו מירושלים לכל שכניהם אמרו להם השכנים אנה והיכן הייתם ואמרו להם היינו בירושלם א"ל ואימתי הלכתם א"ל ביום פלוני ואימתי באתם ביום פלוני:

אמרון כו'. בירושלמי דמסכת פאה גר' דלא שבקון ולא שבק יתהון פירוש לא עזבום ואינו עוזב אותם:

ה"ג בריך אלההון דיהודאין כו':

אינון גובריא כו'. כלפי עצמם אמרו כן אנשים הללו היו סוברים אימתי יעלו:

דאיתרחיצו ביה. שבטחו בה' ית':

בשני נעלים. כדמפרש לקמן בסמוך כשזה נועל זה פותח בטל ומטר:

פרגמטוטין. סוחרים:

אפרגייס. פי' הערוך זול:

שבתך. בשבוע הזה:

ה"ג ואני שבתי. פי' ואח"כ אני אפתח חנות שלי בשבוע שלי:

אתם נועלים כו'. שהחג הוא הרגל השלישי ופוסקין מלעלות לרגל וגם פוסקים מהבאת ביכורים ומעשרות:

ואני נועל כו'. בטל ומטר שלא ירד עוד:

צרכיכם גרס:

לית ביומייהו כו'. אין שיעור באותן ימים כדי שילכו וישובו מפני קלקול דרכים:

אית בעונתה כו'. יש זמן לילך ולשוב:

ה"ג ולמיתי ואלין שנשואות במקום רחוק לית בעונתה ליזיל ולמיתי אלא כו':

וידות דרכים. כד"א יד דרך ומצפה אל יד דרך החלון ובאות אמת כתב בשם הערוך דצריך להיות ויתידות:

בתו של אברהם שנקרא נדיב. ואומר אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' ונאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וכדאיתא בפ' לולב וערבה:

חטטין ופרנוקין. פי' תענוגים:

בברכה שמינית. בתפלת י"ח ברכות:

מתחת ידיה. מתחת ידי מצות המילה כלומר על ידיה:

למה חלאים היה דומה. פי' נקבי השיתין שכן דרשוהו בפ' לולב וערבה וקוראם חלאים על שם שמחללים ויורדים עד התהום וכדאיתא התם:

לחוליא של עמוד. הכתר העגול שבראש העמוד:

אומנתו גרסי':

פרק ג

שררך: **אדרה דאזהרה**. חדר שיצא ממנו אזהרה לכל ישראל ודרש אגן על לשכת הגזית שהיתה כחדר עגול סביב כחצי גורן עגולה:

איתי אתרין כו'. יש מקומות שקורין לזהרא סהרא לזהרא כמו לאזהרא והרבה כיוצא בו בירושלמי:
מעשרים ושלשה. שהוא השליש מסנהדרין של ע"א כמו מזיגת היין שהוא שני חלקי מים ואחד יין כדאיתא לקמן ובפ"ק דסנהדרין ובריש במדבר רבה ועיין שם:
מופלא. הממונה על כלם:
זה הממזג. מעמידה על עמדה ויושרה כמו המוזג את היין ושוב מביא ראיה על לשון מיזוג שהוא לשון תיקון:
דתנינן. בפ"ב דמסכת נדה:
מזגא דעלמא. זה הקב"ה הזן ומפרנס לכל ע"י עירוב הכחות והיסודות:
ערמה של חטאים. קרבן של החוטאים כולם כתובים בו:
ה"ג נושא אשה בן ל' שנה בן ארבעים שנה ובמדרש גרס כמו כאן:
משמוציא יציאותיו גר'. ופי' הוציא ופזר ממון לצורך החופה:
כשושנה כו'. טפת דם נדה:
ה"ג דברי תורה שרכין כשושנה:
איסטרובלין. פי' הערוך מין פרי:
ה"ג בילקוט וערוך אלא אפשר כו':
מילתן. בברית מילה:
סופגת. שואבת בקרבה המים כספוג:
אינן יוצאין כו'. לראות כמה כורין הוא זורע:
ה"ג וכשנכנסין אל הגורן:
משפלות. פי' הערוך קופה שמוציאין בה את הזבל:
היום של הקב"ה. לעתיד לבוא:
ה"ג בקדוש ישראל תתהלל:

פרק ה

צוארך: **כולו נקוד**. נתבאר בב"ר פ' ע"ח:
אלא כולו נקוד כו'. בב"ר וכן בבמדבר רבה פ"ג לא גרס ליה:
מן הדא כו'. ומלת שן מורה על דבר קשה וחזק כדאיתא בבמדבר רבה פ' ג':
ויברח משה. עיין בשמות רבה פ"א ובפ' ואתחנן:
איסקולין. חכמי עצה ועיין בערוך ערך אסכול ומדרש תלים מזמור ד' גרסי אוכלוסין: נעשו גרסי':
ה"ג מהן חגרין אומרין לאלמים כו':

ועיין בשמות רבה פ"א:
מי שם כו'. הרואה יראה שבפסוק זה לא הוזכרו החגרין ובשמות רבה לא גרס ליה כלל חגרין וכן בירושלמי פר' הרואה לא גרס ליה וי"ל שדרש פקח נוטריקון קפח כלומר החגרים שנתפקחו שוקיהם דאם לא כן פקח למה ליה. או הוא לשון השרה והפגה כמו לפכוח פחדא דפ' איזהו נשך ובפ"ק דעבודת כוכבים:
ועתה לכה כו'. כלומר מעתה יש לך על מה לסמוך. ה"ג בילקוט ל"ו מזכין ול"ה מחייבין זכאי:
מבית שער. משער הלשכה:
ומרווחת לרבים. גר' ועיין בילקוט וש ם הגירסא באופן יותר נכון. הכי גרסינן יודא ברבי אמר שיכן לנטות כו'. פירוש שייך ומכוין לזה לנטות כו' ועיין בב"ר סוף פ' ל"א:
רוב תכשיטין כו'. דרש אף על המצח וכן פרש"י בשיר השירים:
שמלבין כו'. על שם כך נקרא לבנון:
ה"ג כמגדל לבנון אין לבנון אלא בית המקדש:
שכל הלבבות כו'. דרש לבנון לבבות הרבה:
עיני ולבי. דרש לבנון נוטריקון לב ועינים:
להדריך. דרש חדרך לשון הדרכה בחילוף חי"ת בה"א כמשפט אהח"ע:
ר' יודא אמר כו'. עיין מאמר זה בילקוט ישעיה וזכריה ושם הגי' יותר נכונה:
ונבנתה העיר על תלה גרסי'. ופסוק הוא בירמיה סימן ל' ומשמע שלא תזוז ממקומה כן הוא בילקוט ומשני כתאנה כו':
ימין ושמאול וגו'. פסוק הוא בישעיה סי' נ"ד:
שיחיה ריפע. הערוך הביאו ולא פירש ובילקוט ישעיה גרס שיחי דיפי שיחי פי' גומה יקבי המלך שיחי דמלכא והוא ים אוקינוס וכמו שדרשו בב"ר סוף פ' כ"ג עד פה תבא עד יפו תבא ועיין נ"א בילקוט ישעיה:
ורחבה ונסבה וגו'. פסוק הוא ביחזקאל סימן מ"א:
צר לי כו'. שגבהו של העולם קטן מהכיל אותה:

פרק ו

ראשך עליך ככרמל כו'. עיין כל זה בויקרא רבה פ' ל"א:
ברהטים של יעקב. ישראל נקרא כן ועיין בויקרא רבה פ' ל"א:
הכי גרסינן ויהי בישורון מלך ברהטים שנגזר כו':

פרק ז

מה יפית. עי' כל זה לעיל בפסוק הנך יפה:

זה ביתו כו'. באות אמת בשם נוסחא אחרת גר' אהבתו:
מתחטא. מתנקה ומטהר ובערוך משמע פירושו לשון תענוג:
נבוז ראשה. נבוז הוא ראש ושר כדמפרש ואזיל:
תמן כו'.פי' במדינות הים קורין לאיפרכא שהוא דוכוס ומושל נבוז בזאתך וכך אמר לו גדולתך וממשלתך אינני חפץ ותן אותה לאחר:
ר' ברכיה אמר בזבוזיך גרסי'. ומדלא כתיב ובזתך דרש בו בזיזין בני בזיזין וכך אמר לו גזילתך תן לאחר ומפרש והולך מאי איכפת ליה אם הוא גזל או לא ואמר המשל אומר קבל מתנה ממי שירש נכסיו ולא ממי שגזל אותם כי לא יועילו ולא יצליחו אוצרות רשע:

פרק ח

זאת קומתך: **כבר נעקר**. כדמפרש לקמן:
לחבר. מחבר נחשים:
הכינים. פי' שני נחשים:
אלו מרדכי. כלומר אלו ימי מרדכי:
אשר שבו. משמע שבאו שם מארצם בשבי נשבו משמע ששם בארץ אויביהם נשבו כההוא דחנניה מישאל ועזריה:
ה"ג עוד לעצבים מה לי כו'. ופסוק הוא בהושע סי' י"ד:
ה"ג אני עוניתי לו לא כו'. ועיין לעיל בפסוק קורות בתינו:
לא אמרנו שירה. בתמיה:
בספק. אבדון ח"ו שנגזר עליהם כליה מלמעלה אלא שתשובת מרדכי הפכה לטובה:
על שעבדו גר'. ופירושו שחזרו לסורם הרע:
על שאכלו גר':
אמרו לו והלא כו' גר':
והגה את מכתן כו'. עיין באיכה רבה בפסוק כי לא ענה מלבו ופסוק כי לא יזנח:
ה"ג עם הקב"ה בסיני פעלו שנאמר כי לא כו':
חבי. לשון חביון וסתר כלומר שיתחבאו ויברחו להם:
ומה את בעי כו'. מה אתה רוצה שיאמרו הצלם הזה שהשתחוו לי כל האומות כי לא ירגישו שאין שם מישראל ויסברו שאף הם השתחוו ואין זה קידוש השם ואמר להם יחזקאל ומה אתם אומרים שתעשו אמרו לו רוצים אנו שנתן בו פגם באותו צלם שנהיה שם ולא נשתחוה לו בשביל שיאמר האומות הצלם הזה כל האומות השתחוו לו חוץ מישראל:
והילל. לשון יללה וקינה:

בין מציל כו'. הן לא קדייק או הן או לא:
ה"ג בין לא מציל ידיע כו':
מן דנפקין כו'. משיצאו מאצל יחזקאל:
אלא שביק כו'. הנח אותם ולא תאמר להם מאומה שאניח אותם שילכו לפי תומם ולא יסמכו על הבטחתי כדי להגדיל שכרם:
הדא היא דברייתא כו'. זהו שהבריות נשבעים ואומרים אנכי נשבע במי שמקיים העולם על ג' עמודים וזהו הקב"ה שהעמיד קיומו של עולם על ג' צדיקים כדמפרש ואזיל:
מה תמר. כלתו של יהודה:
ולא נשרפו כיצד גרסי':
כמין אוקיי. כמין בריכה של מים כדאיתא במסכת עירובין אוקי ומזה הוא לשון ים אוקינוס ואולי טלנס גם הוא כה"ג ובקשתיו ולא מצאתיו:

פרק ט

אמרתי אעלה בתמר: בכל האומה גר':
אלא בכם. בחנניה מישאל ועזריה:
ה"ג לא פחיתא דהיא עבדא כו'. ופי' אילן תמר זה אע"פ שאינו עושה פירות של כלום מכל מקום אינו פוחת מלעשות ג' אילנות ממין הנקרא אלבניין ועיין בערוך ערך לבן:
באתרין כו'. במקומינו קורין לאלבניין סנסנים:
בגוליהן גרסי'. וה"ג בב"ר פ' ל"ו באסתר בפסוק ותמאן המלכה:
במוקסיהן גר'. ופי' הערוך שהם בגדים וכן מפרש בפ' חלק:
צף הכבשן. פרש"י בפ' חלק שדרך הכבשן להיות משוקע בארץ וכאן הוגבה ע"ג הקרקע כדי שיראוהו הכל וכן הוא בילקוט בפסוק אני פי מלך שמור ובתנחומא פי' נח ובס' רבינו בחיי:
נפרץ כו'. פרש"י נפלו קצת כותליו ולקמן יליף ליה:
ונשרפו ד' מלכיות. שבתחלה מונה שבעה ובעלייתם אינו מונה רק ג' הרי שנשרפו ד' מהם והדברי מלכא הוא כמו וכל שלטוני כו' דכתיב ברישא והמה כל השלטונים בכלל וכן מצינו בילקוט דניאל בפי' וז"ל ז' מיני שרים נכתבו בתחלה ובסוף לא נכתבו אלא ג' ובתנחומא בפ' צו גרסינן וז"ל ותצא האש ושרפה חצי האומות כו' עד מתחלה שמונה אומות היו שנ' באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא אדגזריא דתבריא תפתיא וכל שלטוני גו' הרי שמנה אומות וכשנתכנשו לראות חנניה וחביריו אין כתיב שם אלא ד' אומות ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא והיכן ד' אומות אלא קטל המון שביבא דנורא עכ"ל וזה תימה גדולה שבספריו היה כתוב

בפסוקים הראשונים הדברי דמלכא ובספרים שלפנינו אין בהם גם אחד שכתיב הדברי דמלכא כי אם לבסוף:

אימוק סירוס. כמה חילוקי גירסות מצאתי פה ועיין בערוך ערך סר ובפרש"י בפ' חלק ובתנחומא בפ' נח אכן גירס' אמוק סירוס לא מצאתי באחת מהנה גם משמעות פירושו לא נתבאר לי ונראה שצ"ל אימוס שירוף ופי' נעשה חציו שרוף באש אימוס פירושו חציה וכן הוא בירושלמי דברכות בפרק אלו דברים רבנן אמרי המיסו חציו חמור וחציו סוס וכן במסכת מעשרות הרמונים משימסו ומשיתחלקו כד"א אחינו המסו את לבבינו. וכך למדתי מהתנחומא בפ' צו דגרס התם וז"ל אף נבוכדנצר הרשע נשרף באש ונעשה אימת שירף עליו ולמה לא נשרף באש כלו אמר הקדוש ברוך הוא הניחו רשע זה חציו כדי שידע על מי גדף עכ"ל ואף על פי דהתם כתיב אימת ודאי שצ"ל אימס וטוב עין יראנו לעינים:

מן הדין קרא. י"ל דשמע מיניה שהוגבה הכבשן דאל"כ היאך ראה אותם אכן ע"פ גירסת התנחומא ובילקוט קהלת ורבינו בחיי בפ' נח נראה דדייק מסיפיה דקרא דכתיב פקו ואתו ולא אמר סקו משמע שהכבשן היה צף למעלה ולא היו צריכים לעלות וכן הוא בספרים הנ"ל בהדיא ולקמן דרש הכי משלו היו פוקו אתו סוקו ואתו אין כתיב כאן אלא פוקו ואתו מכאן שצף הכבשן נשרף כולו עד חציו פוקו ואתו אין כתיב כאן אלא פקו ואתו מכאן שנפרץ הכבשן ודייק מדכתיב פקו חסר וי"ו משמע שלא יצאו שלשתן בפתח א' אלא כל א' וא' יצא בפרצה בפני עצמו וגירסא הספר שלפנינו קשה לישבה וראיתי בספר רבינו בחיי בפ' נח מפרש מאמר זה והרואה יראה שנפל שם טעות ועיין שם:

וסטרו. עיין בשמות רבה פרשה ב':

בר איתליה. גרסינן בתמיה:

ויתיב מילך. שוב והחזר דבריך:

הכי גרסינן התרחיצו עלוהי אמר כו':

פריטון משלו היו. הוא דרך משל כלומר משלו ומכיסו היה צריך לחזור ולשלמו כלומר הפה שאמר וצוה להשליכם לאש על דבר שלא השתחוו לעבודת כוכבים שלו חזר והודה שה' ית' הציל אותם:

ה"ג אמר ר' יצחק דכתיב שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גו':

איסטרטטיא כו'. מיני שלטונות הן ושלשה הראשונים מפרשם לקמן ואולי שבלבול טעות סופר הוא יש כאן וצריך לכתבן פה:

איסכולוסקוקי. חכמי בית מדרש בלשון יון בית המדרש סכולי:

שדם שוברים כו'. שוברים ומעוותים הכתובים כרצונם ודעתם הסרוחה:
ה"ג מדינתא אין לי אלא אלו בירידתן. פי' לא נמנו אומות הללו אלו בירידתן לכבשן כלומר בראש הענין:
נראה דה"ג בעלייתן כתיב כו'. ופי' אבל בעלייתן כתיב ומתכנשין כו' ואינו מונה רק קצתם וגירסת הספר י"ל מניין שלא היו בעלייתם אלא שלש דכתיב כו':
ה"ג ופחותא והדברי מלכא אחשדרפניא הארכונות. שרים הממונים לעשות משפט:
נחשדין כו'. דרש אחשדרפניא נוטריקון נחשדין ופונין דין כלומר נוטלין שחד ומטין הדין:
ה"ג מן הדא דהוא אמרה כו'. כלומר כזה שאמרה בפי עצמו:
ה"ג די עבד עמי אלהא כו':
כרע בל גו'. פסוק הוא בישעיה סימן מ"ו:
בל ונבו. שמות עבודות כוכבים הן. כרע וקרס. פי' לשון נפילה ושבירה:
הרוח. משמע הרוח הידוע כמשפט ה"א הידיעה:
דרידא ליה. שיש לו כח וממשלה ורודה ומושל בכל ויש בו ממשות:
א"ל תא כו'. בא וראה מה שהוא עושה ואתה מעצמך תשתחוה לו:
לית את יהיב כו'. האין אתה נותן לי רשות לעלות ולנשק צלם שלך על פיו א"ל ולמה על פיו:
ה"ג א"ל דהוא טעים כו'. פי' לפי שהפה מטיב ומטעים לדבר ולפיכך אנשק עליו:
מיסלק כו'. כשעלה היה משביע את הציץ:
והוציא בלעו. הציץ היה בלוע בתוך פיו וקרא קדריש דכתיב בירמיה סי' נ"א ופקדתי על בל בבבל והוצאתי את בלעו מפיו ועיין מזה בב"ר סוף פ' ס"ח:
מן דנחית כו'. משירד נתאספו כל מיני זמר והיו מזמרים לפניו ולא היה עושה כלום:
היו נסבין כו'. היו לוקחים את טעות שלהם כלומר עבודת כוכבים והיו משברין אותם ועשו אותן זוגין ופעמונים ותלו אותם בצואר כלביהם וחמוריהם והיו מקשקשים בהם ואמרו בואו וראו אל מה היינו משתחוים:
ה"ג פעמונים ותלן:
מקרקשים. מקשקשים כד"א מקרקש ליה בזוזי:
פרץ וזרח. בני תמר נגזרה עליהם לישרף עם תמר אמם:
ואת אמר כו'. דמשמע מפני שנשרפו בכבשן היו מעלים ריח:
ולמה היה דומה גרסי'. ופי' אל מה היה דומה כו':

פרק י

וחכך כיין:

בניהם באש גרסי':

בעל דבב. שונא וסיפיה דקרא קדריש דובב שפתי ישנים:

רוחשות כו'. כשמזכירין דבר שמועה מפיו כדאיתא ביבמות בפרק האשה רבה:

קונדיטון. יין מבושם ומבושל:

חמר עתיק. יין ישן:

אע"ג דהוא שתי ליה. אע"פ ששתהו כבר נשאר הטעם והריח בפיו:

פרק יא

אני לדודי: **ג' שוקין כו'**. עיין בב"ר פ"כ:

תעשירנה. לשון עושר:

תעשרנה. לשון מעשר וכדמפרש ואזיל:

תשים. תשוקתו דרש נוטריקון תשים ומקוים:

פרק יב

לכה דודי: **בדימוסין**. לשון תענוג וטיול או ר"ל בדרכים ושורות השדות ועיין בערוך ערך דמס:

אע"פ כו'. חסר כאן ברכת הכותיים ובספר ישן מסיים מה אני מבקש מאלו נשכימה כו':

פרק יד

הדודאים: **עולמי**. הנערים כלומר בחורי ישראל:

מכירות. יודעות כד"א אשר לא ידעו איש:

מסוימים. מסומנים ומצוינים:

וקבורה. שנקברה עמו במערת המכפלה ועיין מזה בב"ר פ' ע"ב:

של יכניה. שגלו עמו החרש והמסגר:

ה"ג הטובים והרעים נתנו ריח:

יציאות. מעות להוצאה:

סגלתי. כנסתי ואצרתי:

צפונים. טמונים:

אלא דדיריה כו'. של הקב"ה הוא הרבה יותר משל אותו שישראל צופנים לו:

דידך. צ"ל דידן או דידהו:

פרשה ח

פרק א

מי יתנך כקין כו'. דרך שאלה תמוה ועיין בשמות רבה פ"ה:

ה"ג ליעקב הרי נא' כו':

אח יונק גר':

בשני אחים. ר"ל אח ואחות כדלקמן:

לית דא מבדה לי גרסי'. ופי' כמו מבזה שהדל"ת וזיי"ן מתחלפים מל' עברי ללשון תרגום כמו הזה הדה זכר דכר אחז אחד אזנו אודניה וכן רבים ור"ל אין בזה בזיון לי שאני מנשקו כי מרוב שמחה אני עושה זה על שהיה אחי נתון בצרה גדולה וניצל ממנה ובשמות רבה הגירסא בפנים אחר:

באננקי. בצרה ונתפלט:

פרק ב

אנהגך: בן יומו גרסי':

של ר' הושעיה גרס'. ועיין זה סוף קהלת ובפסוק כנסת בפתיחה זכור את בוראך ובסוף מדרש קהלת:

פרק ה

מי זאת עולה: עילויה כו'. עולה משתמש שתי לשונות לשון עלייה ממש ולשון סילוק וירידה כד"א כעלות גדיש בעתו. מטרף בני עלית:

מיתה. חזר לפרש מניין שהיה סילוקה מן המדבר דהיינו מיתה:

פרקי תורה. מתרפקת דרש בהיפוך אותיות מתפרקת כלומר מנחת פרקים:

ונצב בשמי מרום גרסי' או ונעצר:

בההוא אתרא כו'. באותו מקום סכנה עברת כמה גדולה היא הסכנה שעברת עליה מעתה דומה כאלו היום ילדתך אמך כמה צער עברה עליך ועתה נבראת בריה חדשה:

חבלה. משמע נתמשכנה שנוטל ממנו המשכון:

זין שנתן כו'. ע"ל בפסוק כמגדל דויד:

עלובה. היא הכלה עיין לעיל ריש פסוק עד שהמלך במסבו:

ה"ג בסיני שנאמר ותפרעו כל עצתי ואין כו':

ומצאתי. חכמה חיך שלכם ובאות אמת הגיה כליכם:

ה"ג ברכה שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא ואין פרוע אלא נקוב המד"א כו':

פרק ו

שימני כחותם: **שחשבת כו'**. ופירוש הכתוב שים ממני ועמדי כמו חותם על לבך שימני כמו שים ממני כמו בני יצאוני יצאו ממני:

קפיקלוטור. פירש הערוך שליח ובויקרא רבה פ' י"ח ל"ג ליה:

קוזמוקרוטור. גרסינן ופירש הערוך מושל ושליט קוזמו עולם קרטור מנהיג:

אם יהיה כניה גרסינן:

ה"ג אני נותק מלכות בית דוד ד"א אנתקך כו' עד בתשובה ממקום כו' ועיין בילקוט ירמיה:

ממקום כו'. כדמפרש לקמן:

אנא שמעית כו'. אני שמעתי קולו של רבי יצחק שהיה יושב ודורש דבר זה של יכניה ואין אני יודע מה היא:

תימר כו'. תאמר זה הדבר שדרש:

שאלתיאל כו'. עיין כל זה בויקרא רבה פ' יו"ד ופי"ט:

אסיר. שאסר גרסי':

מי שבורו גרסינן ובילקוט ישעיה לא גרס ליה:

אהבתי אתכם וגו'. ריש ספר מלאכי:

פרק ז

מים רבים: **אלו עובדי כוכבים כו'**. עיין בשמות רבה פ' מ"ט ובבמ"ר פ"ב:

מתכפר להם. עיין בבמדבר רבה:

הוה מטייל כו'. עיין בשמות רבה פ' מ"ז ובויקרא רבה פ"ל:

פרק ח

אחות לנו כו'. עיין בבמדבר רבה פ"ב:

ה"ג את הארץ ואיחה את כל כו'. עד כאדם שהוא מאחה הקרע ועיין בב"ר פ' ל"ט:

פרק ט

אם חומה: נצילנו גרסינן:

ומטלטל מעשיו גרסינן:

מונין. לשון אונאה:

רגל רדופים כו'. רדופה ונחוצה ללכת לבית אביה דוגמת מ"ש במסכת פסחים בפרק האשה ובמסכת כתובות בפ' המדיר כך אנו היינו רדופים ליל"ך ח"ל שהוא היה מקום תולדות אבותינו:

ושמן המשחה. בפ"ק דיומא לא חשיב שמן המשחה וחשב שכינה שלא שרתה בו ומצאתי בשם הריטב"א שכתב הטעם מפני שאף בבית הראשון כבר נגנז בימי יאשיהו עכ"ל וגי' הספר היא גירסת הירושלמי במסכת הוריות בפ"ג:

די עבר פרת כו'. עיין לעיל בפסוק קמתי אני:

אלו ישראל העלו גרסינן:

חומה. כלומר כולם בבת אחת ועיין לעיל בפסוק השבעתי אתכם:

למיזבן מקומה. לקנות מלאכת דבר מה במלאכת רעהו תרגום יונתן מקמתא דחבריה:

א"ל כו'. א"ל לזה שהיה שוקל שקול יפה כלומר משקל צדק:

ה"ג תקיל תקיל יאות כן מצאתי באות אמת:

וא"ל כו'. אותו שהיה שוקל א"ל אין אתה הולך מכאן אתה בבלי שהחריבו אבותיך בית המקדש:

ה"ג בבליא די חרבון אבהתיה ב"ה כו':

בההיא ענתה כו'. באותה שעה. א"ר זעירא וכי אין אבותי כמו אבותיו של זה נכנס רבי זעירא לבית המדרש ושמע קולו של ר' שילא שהיה יושב ודורש כו':

יפה לימדני כו'. שאבותיו היו מבבל גרמו ליחרב בית המקדש ועיין מזה בפ"ק דיומא:

פעמי רגלים. ע"ל בפסוק הנך יפה רעיתי הראשון:

תנא. בפ"ק דיומא ופ"ק דסנהדרין:

מעשה שנמנו. עיין בפ"ק דסנהדרין:

ה"ג שוב מעשה שנמנו חכמי ישראל בכרם ביבנה וכי כו' סנהדרי החכמים נקראין כן:

ובארמי. ובלשון ארמי אמר זה:

שאין מספידין כו'. פרש"י מפני אימת המלך ומיהרו לקברו:

ששמע יוחנן כו'. עיין כל זה בפ' אלו נאמרין:

נצחו טליא כו'. נצחו הנערים שהלכו לעשות מלחמה במקום אנטוכיא:

בטילת עבידתא כו'. בטל הוא שאמר המעשה השונא להחריב הבית:

אלא שאין איקונין כו'. כך הנבואה בטלה ונשאר בת קול אלא שאין בת קול עושה מה שהנבואה עשתה:

רוגז גיתן כו'. שנתבטל הבנין ושוב נחרב הבית:

הכי גרסינן ר"ל כד הוה חמי כו'. פי' כשהיה רואה אותם בני בבל נאספים ומחוברים בכנופיא אחת אמר להם פזרו עצמכם:

הכי גרסינן בדרו גרמיכם בעלייתכם כו'. וכדאיתא לעיל:

ר"נ אמר מה נביא. ימאסם השני טעות סופר:

ספסלין כו'. עיין זה באיכה רכה בפסוק ממרום שלח אש:
שבעה רועים כו'. כך חשיב להו בפרק קמא דיומא:
הכי גרסינן הלך הלך וישב:

פרק י

כרם היה.
שהמו אחר הבעל. עיין בפתיחא דאיכה בפתיחא ולא אותי קראת ובאסתר הפסוק גם ושתי:
המונות. מלכי האומות כד"א הוי המון מים רבים:
משמרות. של עובדי כוכבים ודרש נתן את כרמו לנוטרים וכן דרש לעיל בפסוק מצאוני השומרים:
הביא איש כו'. הקב"ה על פרי הכרם איש זה נבוכדנצר ומצא בו אלף צדיקים כד"א החרש והמסגר אלף וכדלקמן:
ה"ג כרם זה א"י:
ה"ג שהמו אחריה המוני כו':
דמלכוותא. דרש בעל לשון אדנות ומלכות:
וקנה ביריחו. י"ל שקנה בית פלטין ביריחו ועיין בב"ר פ' ע"ה ותמצא הגירסא באופן אחר:
ה"ג קצין בא"י לא היה כו':
ה"ג והמסגר אלף החרש אלף והמסגר אלף ורבנן כו':
דתנינן תמן. בפ' שני דעדיות:ה"ג שהמו אחריהם המוני מלאכים הה"ד כו':
ידודון ידודון היו. נרתתים ומפחידים ממרע"ה בשעה שעלה למעלה לקבל את התורה ועיין בש"ר פרשה מ"א ובפ' מ"ד ובפ' עקב ולעיל בפסוק הנה מטתו ובמדרש קהלת בפסוק שבתי וראה ובפסוק ושבח אני:
פטקין. כתבי גורלות כלומר שלא תנתן להם תורה כדלקמן ובילקוט יתרו ובמדרש תלים ל"ג ליה:
ידודון בהליכה כו'. היו מדדין ותומכין את ישראל שחזרו לאחוריהם י"ב מיל מפני אימת קול הדיבור וכן לפניהם וירדו המלאכים והיו תומכין ומדדין אותם ועיין בילקוט יתרו:
למה זה אתה רץ וגו'. בער אנכי ולא אדע על מה זה ראיה או רמז ובלעדו מצינו הרבה פסוקים שנדוד הוא לשון מהירות וריצה כד"א נודו מתוך בבל נדדו הלכו וכהנה רבות:
ואתה. הקב"ה נותנו לו למרע"ה ועיין כל זה בפ' ר"ע במסכת שבת:

הודכה כו'. הוד שלך הוא בתורה ולפי' אישוריך הוא שתהא כו'. ואולי שצ"ל הודכה הוא וכן הוא לקמן:

אישורך. לשון אשר קדריש:

לאו שוקה כו'. אין תשוקת התורה וחפצה יוצא מכם כלומר גזירותיה ומצותיה אינם שייכים אצלכם וכדמפרש ואזיל:

סדקאריס. אומן עושה מלאכת מחשבת מעשה מחט סידקית:

מן גביכון גרסי':

בבני אדם. וזהו שנאמר לקחת מתנות באדם.

קודם על הארץ. על הארץ הוא עיקר הוד שכינתו לפי ששם התורה נתונה ומן הארץ עלה הוד השגחתו על השמים:

פרק יא

כרמי שלי:

אלף היו. הצדיקים כדלעיל החרש והמסגר אלף:

הכי גרסינן אין הרב נוטל שכר על תלמודו עד שישלימנו לאחרים. ופי' עד שילמדנו לאחרים ובספר ישן גרס בהדיא אין הרב נוטל שכר על תלמודו עד שילמדנו לאחרים כו':

ה"ג של נפתלי שבטו של נפתלי ע"י כו':

שלא במקומן. שתמיד היו הולכים בשיירא בסחורתם:

פרק יב

היושבת בגנים: **בבית קולין**. חדרים ששם חובשין המורדין ועיין בערוך ערך קל א':

קצרקטין. לפי הענין הוא שרים וכן הוא בלשון קדר וכן מצאתי באות אמת:

לא נחסר. כלומר יהי רצון שלא יחסר ממנו לעולם כלומר וחי לעולם או רצה לומר לא נחסר אומנותינו ממנו ולא נמעול:

ביום השבת גרסינן:

בטעם אחד. בניגון אחד כדי שיסיימו כלם כאחד בשוה באות אמת הגיה בנועם אחד:

קורין חברים. כשאתם נקראים חברים כלומר כשאתם באהבה וקיבוץ א':

פרק יג

הדומים. לשון שבח ותהלה כד"א דום לה' והתחולל לו וכן דומיני הוא שבח ותהלה ורבים הם בספר הזה:

בקול אחד. כד"א כלם כאחד עונים ואומרים וכתיב וקרא זה אל זה ואמר קדוש כו' שאין מלאך אחד מקדש קודם שמתחיל חבירו:

על הרי בשמים. קרי ביה בשמים:
טהרנו כצבי. דכתיב ביה הטמא והטהור יאכלנו הרי שהוא טהור מלקבל טומאה:
כקרבן צביים. נראה דצ"ל גדיים שהרי אין הצבי כשר להקרבה:
ואילים. ר"ל אילי הצאן:
אתא לך כו'. בא לך מן הריח הרע אנ הריח הטוב ועיין בילקוט:
בזכות אבותינו. שנקראו הרים כד"א שמעו הרים את ריב ה':
ונכבשין. נוחין ונכנעים ומודים זה לזה:
ה"ג זה לזה בהלכה עליהם הכתוב אומר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ואין דיבור אלא לשון נחת כד"א ידבר עמים תחתינו ולא עוד כו' ועיין בפ' במה אשה. קורין בתורה עוסקים בתורה ביחד שנים שנים או יותר וכדכתיב איש אל רעהו וכן כתיב כאן חברים מקשיבים ובפ' במה אשה גרס ב' ת"ח המקשיבים זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא מקשיב לקולם שנאמר היושבת בגנים חברים מקשיבים כו':
מקשיב לקולם גרסינן:
להכניס בהן גרסי':
ולימדה עליהם גרסינן:
שריהם. של אומות העולם:
אצלי בשמים. קרי ביה על הרי בשמים כלומר על ההרים שבשמים:
כי הדא כו'. כלומר הרי בשמים פי' סמים ממש ור"ל שרי האומות שהם הסם והעיקר שלהם כדמפרש ואזיל:
תרין. כלומר הפסוק השני:
לעשות בהם משפט כו'. לא נתבאר היכא יליף ליה ובילקוט יהושע ובילקוט ישעיה גרס כתוב א' אומר ירה בים וכתוב אחד אומר רמה בים כיון שראו ישראל שרה של מצרים נופל נתנו שבח לכך נאמר רמה בים ואח"כ כתיב מרכבות פרעה וחילו ירה בים:
הדא חקלא כו'. השדה הזו כשהיא נקצרת שלא בעונתה אפי' התבן אינו טוב וכשהיא נקצרת בעונתה אף התבן הוא טוב:
מקטיף גר'. ופי' נלקט שקוטפים האשכולות:
בסמיה. החומץ שעושין ממנו:
איתעביד כו'. כשנעשה הכרם חמר פי' יין טוב אז כרתו אותו וענין המשלים כולם שכשישראל ממהרים את הקץ אינו עולה בידם ובעתו במהרה יעלה בידם ועלו בשם ה' יתברך ויתעלה לנצח נצחים ועינינו תראנו אמן: